

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Specifika výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených žen

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Vypracoval:
Bc. Zdeněk Drbal

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Specifika výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených žen“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Pustiměři dne 19. 3. 2010

.....
Bc. Zdeněk Drbal

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěl poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé diplomové práce, čehož si nesmírně vážím.

Bc. Zdeněk Drbal

OBSAH

Úvod	2
1. Výkon trestu odnětí svobody (VTOS)	4
1.1 Historie a vývoj VTOS	4
1.1.1 Trest a trestání	4
1.1.2 Rozvoj vězeňství	7
1.1.3 Vězeňské koncepce	9
1.1.4 Vězeňství 20. století	12
1.1.5 Dějiny českého vězeňství	13
1.2 Charakteristika VTOS v současnosti	17
1.2.1 Trest odnětí svobody	17
1.2.2 Účel a funkce VTOS	19
1.2.3 Legislativní úprava VTOS	21
1.2.4 Důsledky VTOS	23
1.3 Vězeňská služba ČR	24
1.3.1 Organizace Vězeňské služby ČR	25
1.3.2 Systém věznic v ČR	27
1.3.3 Odborné profese ve vězeňství	28
2. Výkon trestu odnětí svobody u odsouzených žen	31
2.1 Specializovaná oddělení	31
2.1.1 Specifické skupiny odsouzených	31
2.1.2 Specializované oddělení výkonu trestu – Řepy	36
2.2 Specifika VTOS u odsouzených žen	38
2.2.1 Ženská kriminalita	38
2.2.2 Ženy ve vězení – gender rozdíly	42
2.2.3 Zvláštnosti VTOS odsouzených žen	44
2.2.4 Věznice Světlá nad Sázavou	45
2.3 Penitenciární péče	47
2.3.1 Programy zacházení	47
2.3.2 Postpenitenciární péče	53
2.3.3 Probační a mediační služba ČR	55
3. Empirická část	57
3.1 Specifika průzkumu	57
3.2 Vyhodnocení průzkumu	58
3.2.1 Charakteristika respondentek	58
3.2.2 Kriminální aspekty respondentek	62
3.2.3 Vnímání pobytu ve vězení	64

3.2.4 Rozdíly mezi výkonem trestu mužů a žen	66
3.2.5 Kasuistiky	69
3.3 Shrnutí výsledků průzkumu	71
3.3.1 Vyhodnocení hypotéz	71
3.3.2 Závěry průzkumu	72
Závěr	75
Resumé	78
Anotace	80
Seznam použité literatury	81
Seznam příloh	85

ÚVOD

Tématem této diplomové práce jsou specifika výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených žen.

Nepodmíněný výkon trestu odnětí svobody je jedním ze základních trestů, který je ukládán za spáchaný trestný čin podle zvláštní části trestního zákoníku. Jeho uložení představuje největší zásah do práv a svobod jedince, který demokratické zřízení umožňuje.

Jestliže pobyt ve výkonu trestu je stresující pro drtivou většinu jedinců, pak tuto skutečnost vnímají odsouzené ženy mnohem intenzivněji a jejich proces rehabilitace je tak daleko obtížnější. Tento fakt lze vysvětlit tím, že po nástupu nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody většina žen přichází o důležité sociální vztahy a kontakty. Zcela specifickou skupinou z tohoto hlediska jsou pak ve věznicích matky, které zde pobývají společně se svými dětmi.

Počet žen, které páchají trestnou činnost a podílejí se tak na celkové kriminalitě na území České republiky, je ve srovnání s muži relativně malý. V posledním desetiletí lze však pozorovat, že podíl ženské kriminality vykazuje mírně stoupající tendenci a dnešní stav se tak přibližuje situaci v západní Evropě a USA. Není možné se tak do budoucna smířit s tvrzením, že tento typ kriminality je málo frekventovaný.

Dané téma jsem si zvolil proto, že mne tato problematika osobně zajímá, jedná se o relativně aktuální téma a proměňám strukturu a příčin ženské kriminality a sledování jejich vývojových tendencí je u nás věnována zatím spíše okrajová pozornost, což je naším dluhem vůči této specifické skupině odsouzených.

Cílem předložené práce bude charakterizovat tuto minoritní skupinu odsouzených na pozadí vězeňského prostředí i z pohledu jejího původního rodinného prostředí, pokusí se analyzovat současný stav v České republice a rozebrat problémy s daným tématem spojené. Dále se zaměří na zvláštnosti výkonu trestu této specifické skupiny odsouzených a pokusí se definovat odlišnosti ve srovnání především s mužskou kategorií odsouzených. Pozornost bude věnována i zcela výjimečné skupině odsouzených a to odsouzeným matkám s dětmi.

V první kapitole této práce se budu v historickém kontextu zabývat vývojem trestu, trestání a vězeňství obecně. Pokusím se definovat výkon trestu odnětí svobody ze všech jeho možných hledisek a charakterizovat Vězeňskou službu České republiky v souvislosti s danou tematikou.

Druhá kapitola již bude zaměřena na jednotlivé specifické skupiny odsouzených a určitá vybraná specializovaná oddělení výkonu trestu žen a pokusí se definovat ženskou kriminalitu jako takovou a vymezit rozdílnost výkonu trestu jednotlivých pohlaví. Ve svém závěru definuje funkci penitenciární péče v nápravných zařízeních.

V poslední třetí kapitole této práce bude prováděn průzkum, jehož cílem bude prostřednictvím výzkumných metod charakterizovat ženskou populaci věznic,

nalézt odlišnosti mezi výkonem trestu odsouzených žen a mužů a specifikovat zvláštní postavení odsouzených matek s dětmi ve věznici. Empirické šetření bude prováděno především za pomoci metody obsahové analýzy dokumentů a dotazníkové metody, která poslouží ke kvantifikaci dat a základnímu roztřídění poznatků. Využito bude i metody nestrukturovaného rozhovoru a kasuistik. Po vyhodnocení tohoto průzkumu, budou jeho výsledky shrnuty v závěru kapitoly.

Tato práce bude zakončena závěrem, ve kterém budou konstatována jednotlivá zjištění, rozebrány výsledky šetření s dalším doporučeným postupem a naznačeny limity práce s jejím dalším možným využitím.

Během přípravy a zpracování této práce bylo využito odborné literatury, zákonů a dalších právních norem, které se týkají výkonu trestu odnětí svobody a vězeňství obecně, byly vyhodnoceny jednotlivé dokumenty a statistiky vedené u Vězeňské služby ČR a příslušných ministerstev a bylo čerpáno z příslušných zdrojů na internetu.

1. Výkon trestu odnětí svobody (VTOS)

1.1 Historie a vývoj VTOS

„Žádný trest a žádné pokárání nemají být spojeny s ponížením a nemají mířit k užítku toho, kdo trestá nebo kárá, ale k prospěchu republiky“ (Cicero¹).

1.1.1 Trest a trestání

Trest nebo také sankce je obecně chápán jako uvalení nějakého omezení, újmy, ztráty nebo bolesti, jímž oprávněná osoba vymáhá dodržování mravních, společenských nebo právních pravidel daného společenství. Smyslem trestu může být náprava, odstrašení, ochrana společnosti nebo obnovení narušeného řádu.

Trest je prostředek výchovy, který představuje působení spojené s určitým chováním nebo jednáním jedince, vyjadřuje negativní společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání, přináší jedinci omezení některých jeho potřeb, popřípadě jejich frustraci a je tudíž pocíťován jako nelibost.

Trestem společenství vymáhá dodržování svých norem. Tím jednak hodnotí a potvrzuje jejich závažnost a zároveň uznává trestaného jako přičetnou osobu, odpovědnou za své jednání.²

Funkce trestu

A jaký účel by měl trest splňovat? Na tuto otázku neexistuje jednoduchá a jednoznačná odpověď, jelikož je tento problém chápán každým člověkem značně subjektivně. Účel trestu se dá zkoumat z pohledu jeho funkcí, na kterých trest stojí a které se vzájemně doplňují a podmiňují.

Elementární funkcí trestu je jeho *funkce restaurativní*. Tato by měla ve společnosti opětovně obnovit pocit spravedlnosti, který byl přečinem narušen. Restaurativní funkce souvisí úzce se společenským vědomím. Jestliže převládne ve společnosti pocit, že nedošlo k emocionálnímu uspokojení jak společnosti, tak hlavně i postižených, nebude existovat v této společnosti pocit spravedlnosti. Této skutečnosti si byl plně vědom i německý filosof Immanuel Kant³, který ve svém známém citátu řekl: „Kdyby se měla ztratit spravedlnost ze společnosti, neměl by život lidí na zemi žádnou cenu.“

¹ CICERO, M. T. (106-43 př. n. l.). Římský řečník, republikánský politik, filosof a spisovatel

² ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 24-25

³ KANT, I. (1724-1804). Pruský filosof, jeden z nejvýznamnějších evropských myslitelů 18. století, představitel osvícenství.

Dále by měla být v trestu obsažena *funkce výchovná*, která ve svém důsledku přináší nápravu potrestaného. V současné době je tato funkce diskutabilní a často selhává a ne každý pachatel je schopný převýchovy a autoreflexe. Příčiny selhání této funkce lze spatřovat zejména v tom, že trest, jeho forma a výše, není dostatečně vyměřen vzhledem k jeho přiměřenosti. Jelikož je tato přiměřenost trestu velice individuální a proměnná a nelze ji přesně a jednoduše určit, dochází k častým omylům a chybám, které jsou důvodem selhávání trestu jakožto výchovného prostředku.

Důležitou funkcí trestu je *funkce preventivní*. Tato ovlivňuje potenciální budoucí pachatele a tyto odrazuje před společensky nežádoucím chováním, čehož dosahuje uvědoměním si trestu uloženého za porušení daných společenských norem a pravidel. Preventivní funkci významně ovlivňuje vynutitelnost trestu. Pokud tato není z jakéhokoli důvodu dostatečná, tak jak funkce preventivní, tak i celý trest postrádá svůj účinek a dochází k jeho zmaření.

Významnou funkcí trestu je i *funkce ochranná*. Tato slouží především k ochraně společnosti před pachateli a nemusí být vždy v trestu obsažena.⁴

Trest jako výchovný prostředek

Z pedagogického hlediska jsou tresty až na posledním místě mezi prostředky výchovy. Chápeme-li výchovu jako záměrné a cílevědomé působení vychovávajícího na vychovávaného, pak základní výchovné prostředky, které mají sloužit k záměrné regulaci chování, jsou odměny, vysvětlování a přesvědčování, metoda přirozených následků a v neposlední řadě tresty (fyzické, psychické).

Hlavními funkcemi trestu z tohoto hlediska je náprava škody, zabránění opakování nesprávného chování a zbavení pocitu viny viníka (mentálně hygienický předpoklad účinnosti trestu).

Při adekvátním způsobu výchovy je nezbytnost trestat minimální. Trest je jedním z prostředků výchovy, jehož užití je vhodné pečlivě vážit. Trest špatné chování jen zastavuje, sám o sobě nic dobrého nebuduje. Přitom účinky trestu jsou výrazně individuální. Zatímco stejný trest vede u jednoho člověka k žádoucí změně chování, u druhého jen k poslušnosti navenek při skrytém nesouhlasu, u třetího vyvolá negativistickou reakci a ve zvýšené míře pokračuje v nežádoucím chování, čtvrtý upadne do deprese a jeho činnost se dezorganizuje. Trest má různé účinky v závislosti na předchozích zkušenostech vychovávaného, na jeho osobnostních vlastnostech, na vztahu mezi vychovávajícím a vychovávaným, na klimatu ve skupině a na souhrně mnoha podmínek. Někdy vede trest k pravému opaku.

Oproti tomu odměna vyjadřuje kladné společenské hodnocení určitého chování a jednání jedince, přináší jedinci uspokojení některých jeho potřeb a je tudíž pocíťována

⁴ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 26-27

jako libost. Většina badatelů se shoduje v tom, že výchova založená spíše na odměnách je efektivnější než výchova užívající převážně trestů.⁵

Počátky trestání

Ideologie trestání se vine celou historií lidstva. V průběhu dějin dochází k uplatňování množství různých druhů trestů. Povaha sankcí je výrazně ovlivňována vývojem soudnictví, práva a správy, či pojetím lidských práv. S vývojem lidské společnosti se pohled na trest a trestání postupně humanizoval. Postupná humanizace se projevuje jak v četnosti jednotlivých druhů trestu (opuštěny jsou tresty velmi kruté a nelidské), tak v charakteru samotného výkonu sankcí.

V dobách **starověku** dominoval především trest smrti a tělesné tresty. Dalším trestem, který se svým způsobem blíží trestu odnětí svobody, bylo v raných dobách otroctví. Koncepce trestu ve starověku byla ovládána myšlenkou odplaty a odstrašení a cílem trestu bylo způsobení utrpení a nastolení spravedlnosti. Od sankcí sakrálních, jež měly působit pouze odstrašujícím způsobem, přecházejí starověké společnosti při trestání pachatelů k uplatňování rozličných forem trestů, které vyhlášovala státní autorita. Uplatňuje se zde zejména trest smrti, tresty mrzačící a velmi početné tresty majetkové. Nejbliže se k dnešnímu pojetí trestu přiblížili Římané, kteří oplývali několika instituty vyloučení jednice ze společnosti. Jedním z nejstarších byl institut psance. Psancem byla osoba, která spáchala pro společnost nežádoucí čin a ostatní členové této pospolitosti měli zakázáno psanci poskytovat životně důležité prostředky. V pozdějších dobách Římané tento institut nahradili institutem dočasného a trvalého vyhnanství, jehož těžší formou bylo doživotní vyhoštění spojené se ztrátou občanských a majetkových práv. Z období římského impéria pocházejí též první rozsáhlejší zmínky o věznicích.

Pro **raný feudalismus** byla typická rozdrobená státní moc a obyčejové, převážně nepsané právo. Oslabená pozice panovníka znamenala absenci donucování státní mocí. V praxi tato situace vypadala tak, že každý člověk byl odkázán sám na sebe a většina delikventů byla vypořádávána svépomocí. Platila zde zásada „oko za oko, zub za zub“. Pachatel je postižen stejným způsobem, jakým zasáhl postiženého. Vedle toho se prosazují tresty, kdy se odplata stává pouze symbolem spáchaného činu. Již od druhého století před naším letopočtem se uplatňuje též kompenzace, kdy dochází k odškodnění oběti majetkovou náhradou. Odveta neboli krevní msta je postupně se státní mocí omezována a se sílící mocí státu začíná stát přebírat aktivitu ve vyhledávání a trestání pachatelů. V poslání trestu převažuje nadále účel odstrašení, jakož i preventivní působení.

⁵ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 15-16

Do 14. století byly na našem území užívány iracionální důkazní prostředky, tzv. **ordály**, neboli boží soudy, na nichž se účastnilo duchovenstvo. Stát v této době neměl dostatečný aparát ani potřebné důkazní metody, a proto se dovolával na boží soud. Ordály se prováděl jako zkouška, která by za běžných okolností člověka zabila. Z historie známe například ordál vodou, ohněm, soubojem, přísahou či železem. Například u ordálu železem se zkoumala hojivost ran, když se rána hojila, mluvil obviněný pravdu, když se nehojila, lhal a byl potrestán.

Středověké tresty byly více než drastické. Pachateli hrozil buď trest smrti, nebo tresty mrzačící nebo zneuctvující. Avšak i sám trest smrti byl odstupňován podle závažnosti spáchaného činu. Mezi nejmírnější formy patřilo stětí hlavy a oběšení, dále existovaly mnohem drastičtější formy jako upálení nebo zahrabání za živa, rozčtvrcení a lámání v kole, ubičování apod. Rovněž tresty mrzačící byly drastické. Ve středověku se běžně usekávaly ruce, nohy, vytrhával se jazyk, vypaloval cejch, oslepovalo se. Pachatel mohl mluvit o štěstí, když skončil pouze s pokutou nebo ztrátou cti. Stopy kolektivního výkonu trestu smrti se objevují ještě ve 12. a 13. století. Dominující soukromá msta je postupně omezována a nahrazována placením náhrady za způsobenou škodu nebo výkupem z krevní msty.

S počátky nápravného působení se lze setkat zejména u krátkodobých trestů spojených s odnětím svobody, u trestů peněžitých či u trestu nucených prací. Postupně vyústí užívaní uvěznění v alternativu k tradičním trestům (k popravě či jiným fyzickým trestům). Uvěznění bylo humánnějším postupem, nezbavovalo člověka života ani nezasahovalo jeho fyzickou integritu. V této době nalézá trest vězení širší uplatnění. Vzrůstající pochybnosti ohledně odstrašujícího účinku tělesných trestů představují pouze jeden z důvodů, proč si trestání začalo osvojovat nové formy. Odsouzení začali být postupně vnímáni též jako významný zdroj práce, jenž by měl být produktivně využit.⁶

1.1.2 Rozvoj vězeňství

V pozdním středověku můžeme rozlišit různé druhy vězení. Od 12. století z nařízení papeže Inocence III.⁷ vznikají **klášterní** (církevní) **vězení**, která jsou určena porušovatelům církevních řádů. V tomto druhu vězení bylo dosaženo téměř vrcholu mučení a týrání vězňených kacířů a toto se dělilo na vězení kajícníků, ve kterém byli odsouzení připravováni na obřad upálení na hranici a vězení tajné.

Hradní vězení bylo charakteristickou formou středověkého trestu odnětí svobody a týkalo se zejména šlechty a samotných králů. Některé hrady si zachovaly tento charakter dodnes.

⁶ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 15-16

⁷ INOCENC III. (1160-1216). Vlastním jménem Lotario de Segni, 176. papež zvolený roku 1198

Věznění dlužníků situované většinou ve veřejné budově bylo rozšířeno zejména na území Itálie, Francie, Anglie a Německa. Na našem území byla rozšířena zvláštní forma dlužnického vězení a to tzv. ležení. Jednalo se o omezení, které nutilo dlužníka zdržovat se na určitém místě (zpravidla v hostinci) do doby, dokud nebyl dluh splacen.

Co se týče šlechty, tak tato jako účinný prostředek při potlačení nepokojů poddaných, zejména k donucení výkonu robotnictví, mimo převažující tresty smrti a tresty tělesné a mrzačící, občas využívala i **panských** (šlechtických) **vězení**. Trest vězení byl ukládán dále i za neposlušnost, krádeže či pytláctví a byl spojen s mučením, držením o hladu a žízni či vsazením do klády.

Vězení vojenská byla rozdělena na kasematy v hradech a veřejné budovy, ve kterých se nacházely buď kárnice, kde vykonávaly trest odsouzené ženy a trestnice, které byly určeny vojákům s nižší hodností, kteří se dopustily lehčích trestných činů. Odsouzení byly pro armádu i přínosem, jelikož v pevnostech a kasárnách vykonávali potřebné práce.

Zvyšující se počet zločinců si vynutil i vznik tzv. **temnic**. Jednalo se o temné přeplněné sklepy radnic, kde byl odsouzený přikovaný řetězy ke stěně.

Kolem roku 1500 se zejména v oblasti Středozemního moře objevují **nucené práce** (galeje), které v mnoha aspektech byly horší než trest smrti. Tento trest byl ukládán většinou nebezpečným tulákům bez existenčních základů a jejich pracovní síly bylo využíváno při námořní plavbě na galériách (veslice s pomocným oplachtěním).

Za dob vlády královny Alžběty I.⁸ (1558–1603) se začala uplatňovat **deportace** do anglických kolonií. Vyhnanství bylo určeno nejnebezpečnějším tulákům a tento trest byl aplikován až do roku 1857, kdy byl zrušen (např. ve Francii byl zrušen až v roce 1946).⁹

Počátky moderního vězeňství

V době **zániku feudalismu** dochází k rozvoji prvních prototypů pokrokových věznic. Jedná se o výsledek osamocených iniciativ dobročinných společností a jednotlivců, kterým „trnem v oku“ byl především samotný trest smrti a tresty mrzačící a dále pak i zoufalý stav objektů výkonu trestu. Tyto snahy si vynutily postupné hledání humánnějších druhů trestů a zasloužily se o první moderní vězeňské objekty, které měly ráz donucovacího domova či nápravného ústavu a jejich vznik souvisel s růstem chudoby a vzrůstající zločinností mladistvých. Byly určeny zejména pro mládež a dále pak pro žebráky, tuláky a prostitutky a při převýchově měly velkou roli práce, vzdělávání a náboženství.

Následně přichází s myšlenkou humanizace trestu a trestání především filosofie **osvícenství**. Východiskem bylo tzv. přirozené právo a filozofie se navracela k přírodě

⁸ ALŽBĚTA I. (1533-1603). Královna Anglie a Irska, oslavována jako „panovnice zlatého věku“

⁹ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 31-32

a k jejím přírodním zákonům. Byl kritizován tehdejší trestní systém, především nepřiměřenost některých trestů vzhledem ke společenské nebezpečnosti. Osvícenci apelovali na to, aby byla v zákoně zakotvena i určitá ochrana pachatele, především právo na život člověka jako základní občanské právo. V tomto období se začínají objevovat požadavky umírněnosti mezi trestem a trestným činem a roste i odpor vůči krutým trestům a trestu smrti. Účelem trestu smrti podle osvícenců není způsobovat utrpení, ale ochránit společnost. Těmito myšlenkami bylo ovlivněno i zákonodárství osvícenského absolutismu.

V dobách **absolutismu** tedy dochází k tendencím humanizace trestního práva hmotného i procesního. Dochází ke kodifikacím trestního práva, kdy příkladem takového zákona je Všeobecný zákoník o zločinech a trestech z roku 1781, který byl vydán za vlády panovníka Josefa II.¹⁰ Tento vychází ze zásady úměrnosti trestného činu a trestu, ruší torturu (mučení, které mělo vést k přiznání), mrzačící tresty a trest smrti, který nahrazoval dlouhodobými nucenými pracemi. Obsahoval vyčerpávající výčet trestných činů, které seřazoval podle společenské nebezpečnosti a dále zásady trestního práva, například „žádný trestný čin bez zákona“ a „žádný trest bez zákona“. Tento zákon byl inspirován knihou O zločinech a trestech autora Cesara Beccaria¹¹.

Trest vězení začíná být vnímán i jako možnost převýchovy potrestaného. Trest se provádí v obyčejném nebo krutém vězení a zločiny jsou trestány těžkým či prostým žalářem. Cílem se stává náprava „mravně zpustlého člověka, náprava jeho chování, jeho mravů“. Využívání uvěznění jako druhu trestu i u pachatelů závažných trestných činů bylo výrazem humánnějšího přístupu k trestání oproti v minulosti častému používání trestu smrti, zmrzačování a krutých tělesných trestů. Trest vězení dával též možnost využívat pracovní síly vězněného. V 18. století dochází k rozšíření trestu odnětí svobody na takřka výhradní trestní prostředek.¹²

1.1.3 Vězeňské koncepce

S tím jak začal být uplatňován výkon trestu odnětí svobody, vznikla i potřeba vybudovat věznice, ve kterých by byl trest vykonáván. Průkopníkem se v této oblasti stalo Holandsko, jenž bylo na svou dobu vyspělejší než ostatní země a potýkalo se s nárůstem zločinnosti. Na základě iniciativy radních města Amsterdamu byl vybudován ústav pro mladistvé delikventy, tuláky a žebráky. Společné přebývání nebezpečných zločinců s chlapci, kteří byli do zařízení umístěni pro mravní nápravu, však nevedlo k dobrým výsledkům, a proto byla v roce 1603 postavena zvláštní budova pro mládež. Primárním záměrem amsterodamských ústavů bylo šíření mravní výchovy,

¹⁰ JOSEF II. (1741-1790). Král uherský a český, významný představitel evropského osvícenství

¹¹ BECCARIA, C. (1738-1794). Italský aristokrat, filosof a politik, otec kriminální teorie a bojovník za lidskost

¹² ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 33-34

základní vzdělávání a vedení k práci.

Obdobné zařízení pak vznikali i v Německu a v Itálii. V Anglii se o rozvoj vězeňství zasloužil John Howard¹³, na základě jehož návrhu v roce 1791 došlo k realizaci a vzniku vězení se systémem cel.

Přes všechny snahy nedošlo na evropském kontinentě k zásadním změnám a tehdejší Evropa se v tomto směru ukázala jako příliš zaostalá.

Zásadní reformy byly provedeny teprve až ve Spojených státech amerických a to na základě myšlenkových proudů Evropy a úsilí reformátora Benjamina Franklina¹⁴. Zde se vyvinuly dva vězeňské systémy a to pensylvánský a auburnský. Jednalo se o dvě originální formy systému cel, které se v Americe vyvinuly díky snahám o omezení trestu smrti a náboženskému vlivu kvakerů¹⁵.

Pensylvánský systém vznikl ve stejnojmenném severoamerickém státě v roce 1786 ve věznění hvězdicového typu. Jednalo se o tzv. *solitary system* (solitary – sám, o samotě), kdy vězni byli umístováni do úplné izolace v samostatných celách s vyloučením práce a se zaměřením na čtení z bible a zpytování svědomí, čímž mělo být působena na psychiku vězně. Tento systém se však ukázal jako nevhodný, jelikož úplná izolace měla na vězně škodliví vliv. Uvádí se, že z 80 vězňů, kteří byli podrobena úplné izolaci, zůstali na živu pouze dva. Ostatní zemřeli nebo spáchali sebevraždu.

Auburnský systém, nazván podle města ve státě New York, byl zaveden v roce 1823 na základě zkušeností se systémem pensylvánským. Byl to tzv. *silent system* (silent – mlčící). Šlo v podstatě o průmyslový typ věznice, kde v noci byli vězni izolováni na celách a ve dne společně pracovali při zachování mlčení. Přestože tento režim eliminoval škodlivé účinky úplné izolace, odporoval lidské přirozenosti (potřeba kontaktu vedla k tomu, že vězni tento režim porušovali) a příprava vězňů na skutečný život byla malá.

Tzv. **smíšené režimy** vznikly kombinací režimu uzavření a mlčení, přinesly také nové prvky a byly zejména pokusem o klasifikaci odsouzených.

Ženevský režim spočíval v rozdělení odsouzených na základě charakteru spáchaného trestného činu a chování do čtyř kategorií, které byly odstupňovány podle závažnosti trestných činů až po nejlehčí kategorii, kam byli umístováni všichni napravení z předešlých kategorií a mladiství ve věku 16 – 18 let. Ve všech kategoriích bylo povinné mlčení a přemístění z přísnější kategorie do mírnější mohlo být pouze na základě viditelných známek nápravy. Důležitým aspektem bylo neustálé zaměstnávání vězňů a povolování návštěv rodinných příslušníků, které mohly vězně pozitivně ovlivňovat. Ženevský režim zavedl výhodu odpuštění 1/3 trestu odsouzeným, kteří se dobře chovali a pracovali.

¹³ HOWARD, J. (1726-1790). Anglický reformátor vězení, autor díla Stav vězení v Anglii a Walesu

¹⁴ FRANKLIN, B. (1706-1790). Americký státník, diplomat, přírodovědec a spisovatel

¹⁵ *Kvaker* = oficiální název Společnost přátel, protestantská náboženská sekta 17. století, původem z Anglie

Obermayerovský režim byl dalším smíšeným typem, který byl založen na přísném dozoru, neustálém zaměstnávání, zajišťování volného času a pozitivním působením na uvězněné. Režim využíval jak společných cel, tak i samovazby v zájmu dosažení konkrétního cíle. Důležitým výchovným prostředkem bylo vzdělávání, jehož cílem bylo dosažení čestného chování. Mezi odsouzenými existovala i síť „dohlížeců“, což bylo spíše negativem.¹⁶

V případech **progresivních režimů** procházeli odsouzení po dobu výkonu trestu odnětí svobody různými stupni přísnosti režimu. Do nejpřísnějšího režimu byl odsouzený umístěn při nástupu a na základě zlepšení byl následně přefazován do režimů mírnějších. Vznikly dva druhy progresivních režimů a to anglický a irský systém.

Anglický progresivní režim rozlišoval tři stupně. V prvním stupni byl vězeň umístěn do samovazby s krácenou stravou na 9 měsíců. V tomto stupni vězeň nepracoval a cílem bylo dosažení u něj pocitu viny za spáchaný čin. V druhém stupni se již vězeň věnoval společné veřejné práci, která byla zaměřena na odbornou přípravu vězně využitelnou po propuštění, a změřená na začlenění do společnosti. Ve třetím stupni měl vězeň možnost po vykonání tří čtvrtin trestu a dosažení nápravy být propuštěn podmíněně na svobodu, kde byl dále pod dozorem policie. Porušil-li však podmínky propuštění, byl vzat zpět do vězení, kdy si odpykal zbývající čtvrtinu trestu.

Irský progresivní režim měl stejně jako systém anglický celkem tři stupně a doplněn byl o jeden mezistupeň. O rozvoj tohoto systému se zasloužil Walter Frederick Crofton¹⁷. V prvním období prvního stupně tohoto systému bylo vězňům přidělováno omezené množství jídla a tito na svých celách vykonávali nudnou práci. V období druhém dostávali vězni již lepší stravu, vykonávali společnou zajímavější práci a zúčastňovali se vyučování a diskusních večerů. Ve druhém stupni, který trval polovinu trestu, prováděli těžké veřejné práce na veřejném vzduchu a noc trávili odděleně. Zbytek trestu ve třetím stupni byl vykonáván v podmínkách uvolněného režimu, kdy vězeň pobýval ve vězení bez uzavření a za dohledu neozbrojeného dozoru. Tento stupeň končil podmíněným propuštěním. O tomto systému můžeme říci, že se jednalo o moderní vězeňský program, který využíval mnoho pedagogických a psychologických prvků.

V režimech progresivních docházelo ke vzdělávání vězňů, výchově k práci a využívalo se podněcujícího vlivu odměn a podmíněného propuštění, které mělo velký úspěch. Mnoho vězňů se ve věznicích naučilo číst a psát a získalo základní vědomosti. Ve vyučování byla věnována pozornost i etickým otázkám a škodlivosti páchaní trestných činů.¹⁸

¹⁶ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 17-19

¹⁷ CROFTON, W. F. (1815-1897). *Správce irské věznice Convict a trestní reformátor*

¹⁸ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 19-20

1.1.4 Vězeňství 20. století

Koncem 19. a počátkem 20. století se ustálily 4 hlavní směry vězeňských systémů:

- **režim uzavření v samovazbě** se snažil o dosažení nápravy pachatelů prostřednictvím uzavření o samotě,
- **režim mlčení** nápravu spatřoval ve společné práci za dodržování povinnosti mlčení,
- **smíšený režim**, který se snažil o nápravu odsouzených kombinací dvou předchozích režimů a kategorizací zločinců podle různých hledisek,
- **progresivní režim**, jehož základní myšlenkou bylo během výkonu trestu přerazování odsouzených z přísnějších stupňů režimu do mírnějších až k přípravě na život na svobodě.

Tyto základní směry se rozšířily téměř po celém světě a byly upraveny podle vnitřních podmínek dané země. V Evropě se počátkem 20. století rozvíjejí iniciativy k dalšímu zdokonalování trestu odnětí svobody. Převládá ten názor, že vězeňské objekty s režimem uzavření v samovazbě mají negativní důsledky, které vyplývají z extrémů izolace a jsou překážkou při nápravě zločinců. Rozšiřují se snahy, které podporují efektivnější nápravu odsouzených i budování nových typů vězení a klade se důraz na výchovu k práci, úlohu vzdělávání a vnitřní diferenciaci odsouzených s progresivním systémem.

Pedagogická práce se ve vězeňských zařízeních začínala opírat o vědecké základy. Významným pokrokem bylo vytváření personálních předpokladů k realizaci systematické výchovné práce (psychologové, pedagogové, lékaři, psychiatři, kriminologové). Progresivní vývoj vězeňství lze sledovat zejména po druhé světové válce, kdy odborníci přicházejí s novými humanizačními prvky.

Popud ke sjednocení vězeňských snah dal první kongres OSN v roce 1955, který předložil tzv. *Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni*. Tyto představují minimální předpoklady pro zacházení s vězni, zvláště v souvislosti s prosazováním disciplíny a omezování svobody ve věznicích. Pravidla jsou projevem morálních a filozofických hodnot, jež se vztahují k člověku a jeho životu a které přispívají k respektování ochrany základních lidských práv a svobod a k ujednocení základního nezbytného standardu věznic a zacházení s vězněnou osobou v každém členském státě. V neposlední řadě podněcují ke zlepšování vězeňství a zacházení s odsouzenými na úrovni teoretické (pojetí trestní politiky, koncepce vězeňství, vězeňské režimy a další) i praktické (otázka správy vězeňství, účelné a ekonomické řízení vězeňství, odborná příprava a fungování personálu atd.).¹⁹

Rada Evropy má nemalý zájem na sladění evropského vězeňství a vyvíjí v tomto směru četné aktivity, které pronikají až k nám. Výsledkem její snahy jsou

¹⁹ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 48-50

Evropská vězeňská pravidla z roku 1973, která vznikla přepracováním Standardních minimálních pravidel. Tato byla akceptována řadou vyspělých evropských zemí, stejně tak i Českou republikou, která všechny uvedené dokumenty upravující situaci ve vězeňství přijala a od 90. let je plně realizuje.

V Evropských vězeňských pravidlech je kladen důraz na pojem lidské důstojnosti, na závazek vězeňských správ jednat účinně, avšak zároveň také humánně, na význam role vězeňského personálu a účinného moderního pojetí řízení.²⁰

1.1.5 Dějiny českého vězeňství

Historie českého vězeňství, stejně tak jako český stát, je stará více než tisíc let. Počátky vězeňství nebyly nikterak jednoduché a lze je označit za období krutého zacházení. Ohled byl brán zejména na samotný zločin, nikoliv na pachatele, o jehož nápravu se neusilovalo. Cílem bylo obnovení práva tím, že byla způsobena újma tomu, kdo pravidla porušil. Záměrem trestu byla odplata a odstrašení, proto musel být zločinec potrestán tvrdě (tresty zneuctvující, tělesné, mrzačící a různé formy poprav).

Od poloviny 13. století se začaly zřizovat prostory sloužící k držení osob zbavených svobody. Toto omezení však nemělo povahu trestu odnětí svobody, jednalo se spíše o vazbu před vlastním vykonáním trestu nebo politickou internaci. V takovýchto věznicích nebyly podmínky nikterak příznivé. Vězni zde žili v nezdravém prostředí a většinou po krátké době i umírali.

Trest odnětí svobody jako náhrada trestů tělesných se začíná prosazovat až koncem 18. století. Oproti dobám dřívějším, kdy trestem bylo postihováno především tělo pachatele, se v této době trest začíná zaměřovat i na pachatelovu „duši“. Při rozhodování se soudy snažily brát ohled i na okolnosti zločinu, osobu pachatele a ukládaly trest, který měl působit více do hloubky, na myšlení a vůli viníka. Většina zločinců tak byla umísťována do nově vznikajících káznic a donucovacích pracoven, kde vysilující prací spláceli svůj dluh společnosti a zároveň svým spoluobčanům představovali obraz utrpení.

Vězeňský systém se na našem území začal výrazněji rozvíjet až ve druhé polovině 19. století uvnitř Habsburské monarchie, do kdy na našem území podléhala větší část věznic, stejně jako soudy, vrchnostem. Do vězeňství v této době pronikají i snahy o nápravu vězňených osob, zejména skrze duchovní. Tresty těžkých nucených prací postupně pozbyly na významu, ve věznicích byly tělesné tresty zrušeny a vězni byli dokonce i zbaveni povinnosti nosit okovy. Trest odnětí svobody začal být chápán jako plnohodnotný trest za spáchaný zločin.

²⁰ Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rady Evropy č. R (87) 3. Důvodová zpráva a komentář s. 8

Rakouský trestní zákon v této době rozeznával trest žaláře za zločiny, který se do délky jednoho roku vykonával ve věznicích krajského soudu (zemského), delší trest v samotných trestnicích a trest vězení za přečiny a přestupky, jenž se vykonával ve věznicích okresních soudů. V celém Rakousku existovalo celkem 28 věznic, z toho 6 bylo ženských. V Čechách byly tři mužské věznice, ženská věznice byla pouze v Řepích u Prahy. Zvláštností ženských věznic bylo to, že byly téměř výhradně spravovány ženskými řeholními řády. Oproti tomu ve věznicích mužských byl dozor vykonáván vrchními dozorci, výpomocnými dozorci i vojenskou stráží.

Vězni byli ve výkonu trestu umístováni do tří tzv. disciplinárních tříd, kde recidivisté mohli být potrestáni zařazením do 1. nejpřísnější třídy na celou polovinu trestu. Rozdělení do tříd bylo patrné i podle barvy nákrčníků a vězni vyšších tříd využívali větších výhod než vězni z nižších tříd. Existovaly i široké možnosti disciplinárního práva, které využívalo odnímání výhod, půst o chlebu a vodě, tvrdé lože, samovazbu a temnou komoru či přeřazení do nižší třídy. Čas trávili vězni vzděláváním nebo povinnou prací.

V roce 1918 s rozpadem monarchie přešel vězeňský systém na nově vzniklou Československou republiku. Důsledkem následné první větové dálky došlo k poklesu vězeňské kázně a nárůstu zločinnosti. Dozorci, kteří byli do té doby přijímáni bez jakéhokoliv odborného vzdělání, absolvovali kurs pro dozorce a věznice byly svěřeny ministerstvu spravedlnosti. Problémem tehdejší doby byla neúnosná přeplněnost vězeňských ústavů, což způsobovalo, že trestanci zde trávili čas ve velkých skupinách, čímž se nevytvářela žádoucí změna v jejich chování. Tento problém přetrvává i v našich současných zařízeních.²¹

Zásadní zlom v systému vězeňství přinesla německá okupace a následná politická situace. Vězeňství se plně podřídl německé státní správě, stalo se nástrojem rasové msty a vězni byli i na základě rasy tříděni. Na našem, stejně tak jako i na dalších okupovaných územích, dokonce vznikaly koncentrační a pracovní tábory, které výkon vězení navraceli zpět do dob středověku. Německo sice nechalo v platnosti dosavadní trestní právo, ale současně bylo na území Protektorátu Čechy a Morava v mnoha směrech užíváno právo říšské. Nacistické trestní právo nerespektovalo takové základní zásady, jakými byly *nullum crimen sine lege* (žádný zločin bez zákona) a *nulla poena sine lege* (žádný trest bez zákona) a neuznávalo rovnost určitých kategorií osob, respektive ras před zákonem.

Po osvobození došlo k obnovení platnosti trestněprávních norem vydaných do roku 1938, použitelnost norem vydaných po tomto datu byla vyloučena a byly vydány dekrety prezidenta republiky, jejichž účelem bylo postihnout válečné zločince, kolaboranty a zrádce.

²¹ MARÁDEK, V. *Vězeňství*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005, s. 111-115

Po únorovém převratu v roce 1948 nastaly zcela odlišné poměry. Komunistický režim začal platné trestní právo doplňovat svými vlastními předpisy, které měly za cíl tento režim chránit a stíhat jeho odpůrce. Vězeňská zařízení a pracovní tábory sloužily především jako nástroj politické moci a dle sovětského vzoru plnil trest zejména funkci eliminační, odstrašující a odplatnou a nebyl kladen důraz na funkci rehabilitační.

V roce 1950 byl přijat nový trestní zákoník (zákon č. 86/1950 Sb.), který v těchto tendencích dále pokračoval. Byl vypracován podle sovětské doktríny a co do obsahu a realizace ovlivněn tezí Stalina o zostřování třídního boje v období budování socialismu. Trestní právo mělo výrazně represivní roli a bylo zjevně zpolitizováno, což bylo patrné zejména u trestných činů proti republice. Zákoník trpěl množstvím závažných nedostatků, jakými byly např. neúměrně vysoké trestní sazby, zjevné zaměření vůči některým skupinám obyvatelstva. To vše bylo násobeno dobou soudní praxí. Novela trestního zákona z roku 1956 (zákon č. 63/1956 Sb.) zásadní změny nepřinesla.²²

Postupem času dochází ke stagnaci celého našeho právního řádu, která vrcholí v období normalizace. Tato stagnace měla za následek úpadek vězeňské kultury, profesionální deformaci personálu a přetrvávání militantní povahy českého vězeňství. V roce 1962 nahrazuje dosavadní trestní zákon i s jeho novelou nový trestní zákon č. 140/1961 Sb.

Změny v systému vězeňství v ČR po roce 1989

Po roce 1989 dochází v rámci demokratických proměn v naší společnosti i k provedení zásadních změn ve vězeňství. Prvním důležitým krokem k odstraňování důsledků normalizace bylo vyhlášení dvou amnestií. První z roku 1989 za trestné činy proti republice a některé další trestné činy a druhá z roku 1990, kterou vyhlásil prezident Václav Havel a po které zůstalo přibližně 6 000 tisíc vězňů z původních 22 000 tisíc vězněných osob. Dalším významným počinem bylo zrušení trestu smrti a zavedení trestu doživotí. V rocích 1990 až 1991 dochází pak i k ověřování odborné a morální způsobilosti celkem 5 500 příslušníků vězeňské služby, z nichž 400 nevyhovělo požadavkům.

Teoretickým základem přeměny vězeňství u nás byla Koncepce rozvoje českého vězeňství z roku 1992, která byla zpracována v duchu Evropských vězeňských pravidel a na jejímž základě byl vydán zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráž. Tento zákon zásadním způsobem reformoval organizaci, řízení a výkon českého vězeňství a na základě něho vznikly tři skupiny zaměstnanců a to vězeňská stráž, justiční stráž a správní služba s civilními zaměstnanci.²³

²² KRATOCHVÍL, V. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné (obecná část)*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 125-126

²³ Institut vzdělávání Kabinet dokumentace a historie VS ČR. *Časopis pro historickou penologii*. Praha, 2007, s. 11-12

Koncepce se plně inspirovala zahraničními modely a snažila se vyhnout jejich chybám a omylům a případně zkrátit některé etapy. Pro její uskutečňování byl vytvořen legislativní rámec, organizační podmínky a také částečně i materiální. Zaběhlý způsob výkonu trestu, který byl založený na organizování života ve vězení, byl překonán, stejně tak jako problémy s procesem humanizace z počátku. Tato koncepce byla naplněna z hlediska cílů zacházení s vězni, méně však v souvislosti se záměry decentralizace řízení a vytvoření potřebných materiálních podmínek pro řádnou správu vězeňství.

S postupnou stabilizací společenského a politického systému dochází i ke stabilizaci českého vězeňství. Vývoj ve světě i v Evropě se však nezastavuje. Penologické koncepce kolísají mezi snahami dekriminlizovat a depenalizovat jedince na straně jedné a na straně druhé kladou důraz na prosazování práva a pořádku. V tomto případě jde o zásadní dilema mezi zacházením s vězni a náležitou odplatou, ve kterém nejsou tyto koncepce jednotné

Vzhledem k tomuto je nutné konstatovat, že původní, více než 10 let stará koncepce, nemůže plně reflektovat na současné tendence. Zároveň je však potřeba i reagovat na vstup České republiky do EU. To jsou právě ty důvody, proč došlo ke zpracování koncepce nové, která měla zajistit další nepřetržitý rozvoj českého vězeňství. Základním cílem této nové koncepce do roku 2015 je tedy reagovat na nové podmínky a nové skutečnosti, ve kterých se naše vězeňství nachází a zároveň nasměrovat český vězeňský systém a stanovit jeho priority.

Změny vycházely i z Evropských vězeňských pravidel, Listiny základních práv a svobod a z analýz vězeňských systémů a zkušeností vyspělých států s dlouhodobou tradicí demokracie. Obecně spočívaly v rozchodu s minulostí, vytvoření moderního vězeňského systému, profesionální zkvalitnění personálu a provedení systémových změn. Významným bodem transformace vězeňství byla zejména i jeho humanizace, která vytvořila vhodné podmínky pro uplatňování práv a svobod vězňů. Tyto systémové změny byly doprovázeny s významnými legislativními změnami.

V současné době jde o dovršování a prohlubování započatých systémových změn, zvýšení účinnosti výkonu trestu odnětí svobody a vyváženou rehabilitačními vlastnostmi a schopnostmi jedince tak, aby se mohl úspěšně integrovat do společnosti.²⁴

²⁴ Internetové stránky informačního portálu Trestní právo pro laiky. <http://trestni-rizeni.com>

1.2 Charakteristika VTOS v současnosti

1.2.1 Trest odnětí svobody

Trest odnětí svobody je nejzávažnějším zásahem do základních lidských práv a svobod jedince. Jedná se o jeden z trestů, který je soudem ukládán pachateli za spáchaný trestný čin. Mezi další (alternativní) tresty ukládané soudem patří trest obecně prospěšných prací, trest propadnutí majetku, peněžitý trest, trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, trest zákazu činnosti, trest zákazu pobytu, trest ztráty čestných titulů nebo vyznamenání, trest ztráty vojenské hodnosti a trest vyhoštění. Od 1. 1. 2010 nabyl účinnosti nový trestní zákoník, zákon č. 40/2009 Sb., který nahradil stávající trestní zákon, zákon č. 140/1960 Sb. Tento přinesl nové druhy ukládaných trestů a to trest domácího vězení a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.²⁵

Co se týče trestu odnětí svobody tak tento je trestem:

- *univerzálním* - je obsažen v každé skutkové podstatě ve zvláštní části trestního zákona (lze jej uložit kterémukoliv pachateli za každý trestný čin),
- *nejpřísnějším* - ve srovnání s dalšími druhy trestů nejvíce zasahuje do základních práv a svobod,
- *základním* - i když již není nejčastěji ukládaným druhem trestu,
- *nezastupitelným* - u některých pachatelů nepřichází v úvahu jiný způsob potrestání než izolace od společnosti.

Trest odnětí svobody se vyskytuje v následujících formách:

- a) *nepodmíněný trest odnětí svobody*,
- b) *podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody*,
- c) *podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem*

Zvláštním typem trestu odnětí svobody je *trest výjimečný*²⁶

Běžný *nepodmíněný trest odnětí svobody* je možné uložit v délce trvání do 20 let. Při výměře délky trestu soud přihlédne k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, osobě pachatele, efektivnosti uloženého trestu a dalším okolnostem. Stejně tak soud neopomene posoudit i polehčující a přitěžující okolnosti.

Výjimečný trest odnětí svobody může být uložen v délce trvání nad 20 let až do 30 let, kdy tento lze uložit tehdy, jestliže spáchaný trestný čin je zvláště závažný nebo možná náprava pachatele je obzvláště ztížena. Výjimečným trestem se rozumí i trest doživotí. Tento lze uložit pouze pachateli, který spáchal zvláště závažný zločin vraždy, nebo který při spáchání zvláště závažného taxativně vymezeného zločinu

²⁵ Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád). Hlava 20

²⁶ Internetové stránky informačního portálu Trestní právo pro laiky. <http://trestni-rizeni.com>

úmyslně zavinil smrt člověka, za podmínek, že takovýto zločin spáchal zavrženíhodným způsobem, či ze zavrženíhodné pohnutky a není naděje, že by pachatele bylo možno napravit jinak.

Trest odnětí svobody spojený s jeho bezprostředním výkonem, není zdaleka jediným trestem, který může soud za trestný čin uložit. Obecně známá je tzv. podmínka, **podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody**. Soud může podmíněně odložit výkon trestu nepřevyšujícího tři léta, jestliže vzhledem k osobě pachatele, má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu. Při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let a odsouzenému může uložit určitá přiměřená omezení a povinnosti, které směřují k tomu, aby vedl řádný život (zpravidla se také ukládá povinnost nahradit způsobenou škodu). Jestliže podmíněně odsouzený ve zkušební době osvědčil, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen. V opačném případě soud rozhodne, že trest bude vykonán, prodlouží zkušební dobu, stanoví nová omezení a povinnosti nebo podmíněčné odsouzení ponechá v platnosti a stanoví nad odsouzeným dohled.

Při uložení **podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem** postupuje soud podle stejných podmínek jako u trestu podmíněného odsouzení. Dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, vzájemná spolupráce a kontrola dodržování uložených podmínek. Účelem dohledu je sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život. Postup při rozhodování o tom, zda se podmíněně odsouzený ve zkušební době osvědčil, či zda nastoupí výkon trestu, je stejný.²⁷

Při splnění zákonných podmínek lze vedle trestu i samostatně ukládat **ochranná opatření**. Jejich účelem je ochrana společnosti před pachateli trestných činů a činů jinak trestných (i před nebezpečnými věcmi vztahujícími se k trestnému činu) a dále v pomoci osobám stíženým chorobou, aby mohly vést řádný život.

Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranná výchova. Ukládání ochranné výchovy upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č. 218/2003 Sb.), zbylé tři pak trestní zákoník.²⁸

Trest odnětí svobody lze uložit za každý trestný čin, který je uveden ve zvláštní části trestního zákoníku. To však nelze chápat tak, že tento trest je nutné uložit vždy. Vzhledem k tomu, že trest odnětí svobody (nepodmíněný) má podpůrnou povahu,

²⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Obecná část. Hlava 5. Díl 2

²⁸ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Obecná část. Hlava 5. Díl 3

přikročí soud k jeho uložení pouze tehdy, kdy nelze ke splnění účelu trestu uložit některý z alternativních trestů, které přichází za daných okolností v úvahu.

Pod pojmem *alternativní trest* se chápe forma trestu nespojená s bezprostředním odnětím svobody. Tyto tresty neobsahují žádnou ztrátu svobody a od pachatele se předpokládá jeho aktivní vztah k trestu, tzn. že musí vyhovět stanoveným podmínkám trestu. Základní filozofií pro ukládání alternativních trestů je snaha vyhnout se negativnímu působení trestu odnětí svobody.

Alternativní tresty se ukládají místo trestu odnětí svobody nebo se s ním kombinují. Při jejich neplnění může nastat náhradní sankce, většinou trest odnětí svobody. Na aplikaci alternativních trestů se přímo zaměřují aktivity Probační a mediační služby působící v resortu Ministerstva spravedlnosti ČR (její činnost upravuje zákon o Probační a mediační službě ČR, zákon č. 257/2000 Sb.), která vytváří předpoklady pro jejich použití.²⁹

Důležitým a souvisejícím pojmem je *vazba*. Výkon vazby má zajistit, aby ten, kdo je obviněn ze spáchání trestného činu, nemohl uprchnout nebo se skrývat proto, aby se trestnímu stíhání vyhnul. Dále, aby nemohl působit na dosud nevyslechnuté svědky a spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání. Vazba slouží i k zamezení opakování trestné činnosti, pro kterou je vězněný stíhán, a má zamezit i pokusu vykonat trestný čin, který pachatel připravoval nebo kterým hrozil.

Naproti tomu k výkonu trestu odnětí svobody dochází až po dokončeném trestním řízení na základě pravomocného odsuzujícího rozsudku soudu, jestliže odsouzenému byla prokázána vina a tedy uložen trest odnětí svobody.³⁰

1.2.2 Účel a funkce VTOS

Účel trestu v minulosti vymezoval trestní zákon (zákon č. 140/1961 Sb.). Dle tohoto má trest chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Současná právní úprava odpovídá moderním trendům penologie³¹, je zde zastoupena jak ochrana společnosti zabráněním pachateli v páčání další trestné činnosti, tak jeho výchova i preventivní působení na ostatní členy společnosti.

²⁹ Internetové stránky Ministerstva spravedlnosti ČR. *Reforma justice*. <http://www.reformajustice.cz>

³⁰ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Hlava 4

³¹ *Penologie* = věda o trestech a trestání, o výkonu trestu a jeho účincích (ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 8)

V penologické literatuře lze nalézt nesjednocené vymezení funkcí trestu odnětí svobody. Obecně však lze rozlišit dvě základní funkce.

Vyrovňovací funkce sleduje podstatu trestu v odplatě za spáchané zlo. Tato je zaměřena na minulost a snaží se o určité emocionální uspokojení poškozeného, příp. určitou možnost kompenzace. Tuto funkci však není možné chápat jako nějaký pozůstatek středověkého myšlení. Dalším neméně důležitým hlediskem této funkce jsou příležitost, prostor a čas poskytnutý uvězněnému pachateli ke zpytování jeho svědomí, vyrovnání se s pocitem viny a přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin se všemi jeho důsledky. Pokud ovšem odsouzený „nemá svědomí“, přichází funkce trestu regulativní.

Cílem **regulativní funkce** je ochrana společnosti před zločinem. Snaží se o dosažení užitku pro společnost vhodnými výchovnými prostředky, o regulaci asociálního a deviantního chování. Mezi její základní přístupy patří izolace pachatele a zabránění mu v dalším páchání trestné činnosti, čímž se zajišťuje ochrana společnosti (funkce ochranná), preventivní působení (preventivní funkce) a převýchova pachatele k tomu, aby vedl řádný život a působil i výchovně na ostatní členy společnosti (výchovná funkce). Výchovná funkce je hlavní náplní a cílem trestu orientovaného na nápravu pachatele, na jeho resocializaci, která má vést k pozitivní změně jeho chování.³²

Je velmi obtížné nějakým způsobem měřit účinnost trestu. Výzkumy většinou informují o míře recidivy. Přitom právě míra sociální adaptace na společenskou realitu po propuštění je významné kritérium pro posouzení skutečné účinnosti trestu. Moderní společnost se může bránit před zločiny vyloučením a izolací, odstrašením a prevencí či nápravou a resocializací. Izolace však v podstatě předpokládá recidivu trestných činů, s čímž souhlasí i většina recidivujících pachatelů. Výchovné působení je tak nulové.

Předpokladem účinnosti trestu je taková jeho humánnost, která nejde na úkor jeho efektivity. Trest musí znamenat určitou újmu, aby pachateli ukázal, jaké normy společnost uznává a co znamená jejich nerespektování. Trest umožňuje i přijetí vlastní viny a může v pachateli probudit touhu a potřebu dostat se zpět do společnosti. Neúčinný trest je ve svém důsledku nehumánní jak vůči pachateli, kterého vystavuje nebezpečí další represe, tak i vůči společnosti, která není před recidivou chráněna. Účinnost trestu se zvýší, bude-li vězeň při výkonu trestu utvrzován, že i nadále je součástí společnosti a bude připravován na život po propuštění. Má-li být trest účinný, musí být individualizován, protože trest pro jednoho může nechat jiného lhostejným, a musí následovat bezprostředně po spáchání deliktu, jinak se zvětšují racionalizace činu a jeho omlouvání.³³

³² ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 103-107

³³ Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rady Evropy č. R (87) 3. Část IV - Cíle výchovy

1.2.3 Legislativní úprava VTOS

Samotný výkon trestu odnětí svobody ve věznicích a vazebních věznicích upravuje kromě *trestního řádu* (zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním) zákon č. 169/1999 Sb., *o výkonu trestu odnětí svobody* a o změně některých souvisejících zákonů. Zákon č. 169/1999 Sb. obsahuje hlavní zásady výkonu trestu, práva odsouzených, jejich přijímání a umístování do typu věznic, přecházování či propouštění z výkonu trestu atd. Podrobnější pravidla pro výkon trestu odnětí svobody i způsob provádění nápravně výchovné činnosti a s tím spojená práva a povinnosti odsouzených stanovuje vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává *řád výkonu trestu odnětí svobody*. Dále o výkonu trestu odnětí svobody pojednává *jednací řád pro okresní a krajské soudy* (vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 37/1992 Sb.), který obsahuje ustanovení týkající se výkonu trestu. Základní principy jsou samozřejmě zakotveny v *trestním zákoníku* (zákon č. 40/2009 Sb.), v *Ústavě ČR* (zákon č. 1/1993 Sb.), *Listině základních práv a svobod* (zákon č. 2/1993 Sb.) a v *mezinárodních úmlouvách*, kterými je Česká republika vázána.³⁴

Již základní zásady stanovené v Evropských vězeňských pravidlech stanovují, že odnětí svobody se má provádět za takových materiálních a mravních podmínek, které zabezpečují respekt k důstojnosti člověka. Evropská vězeňská pravidla mají být aplikována nestranně, bez jakékoliv formy diskriminace. Je třeba respektovat náboženské vyznání a mravní principy skupiny, k níž vězeň náleží. Účelem režimu a zacházení s osobami ve vězení je zachování jejich zdraví a sebeúcty a, pokud to doba výkonu trestu dovolí, rozvíjení jejich osobního smyslu pro zodpovědnost a podpora takových postojů a dovedností, jež jim pomohou k reintegraci po návratu do společnosti a zvyšují pravděpodobnost, že tyto osoby povedou po propuštění soběstačný život v mezích platných zákonů.³⁵

Průběh výkonu trestu

Do výkonu trestu odnětí svobody lze odsouzeného přijmout pouze na základě písemného nařízení výkonu trestu vydaného soudem. Existují tři druhy dodání do výkonu trestu. Odsouzený nastoupí do výkonu sám, je dodán prostřednictvím orgánu Policie ČR nebo je předveden z vazby. V prvním případě nastupuje z občanského života odsouzený do výkonu v té věznici, kterou mu soud k nástupu trestu určil. Jedná se o tzv. přijmovou věznici (ne každá věznice je věznicí přijmovou).

Po přijetí do věznice je odsouzený ubytován na tzv. přijímací oddělení, které je oddělené od ostatních odsouzených a kde se podrobí vstupní lékařské prohlídce.

³⁴ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 93

³⁵ Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rady Evropy č. R (87) 3. První část - základní principy

Po provedení všech potřebných vyšetření jsou podklady odsouzeného odeslány na Generální ředitelství Vězeňské služby, které následně rozhodně o dalším umístění odsouzeného.

Při umísťování se specifické skupiny odsouzených následně umísťují dle daných pravidel separovaně do konkrétní věznice (tzv. kmenové věznice) k samotnému výkonu trestu. Nově příchozí odsouzení jsou zařazováni na tzv. nástupní oddělení, kde jsou seznámeni s obsahem potřebných zákonů a s právy a povinnostmi odsouzeného. Poté, co je s odsouzeným projednán obsah programu zacházení, je tento odbornou komisí zařazen na konkrétní oddělení.

V průběhu výkonu trestu může dojít i k přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu, než jaký původně určil soud. Toto je opět v kompetenci pouze soudu a je možné jen o jeden stupeň. V případě závažného porušení povinností dochází k přeřazení odsouzeného do věznice s přísnějším režimem a v případě dobrého chování a řádného plnění povinností do mírnějšího typu i na základě žádosti odsouzeného.

Stejně tak může i v průběhu výkonu trestu dojít na základě rozhodnutí soudu nebo ředitele věznice k přerušení tohoto výkonu. Může se jednat o odměnu za plnění stanoveného programu zacházení nebo k přerušení dochází ze závažných rodinných důvodů (pohřeb, neodkladné záležitosti). Přerušit trest lze také v případě, kdy je nutné poskytnout odsouzenému lékařskou péči, která není dostupná ve vězeňském zdravotnickém zařízení, nebo když je odsouzený těžce nemocen.

Poté, co uplyne doba stanovená soudem, je odsouzený propuštěn na svobodu a trest je tímto vykonán. V určitých případech je po vykonání trestu i nadále omezena osobní svoboda a to v případě např. uložení ochranného léčení ústavní formou nebo ochranné výchovy u mladistvého. Ve věznicích se nacházejí výstupní oddělení, do kterých se zpravidla na dobu 6 týdnů před skončením výkonu trestu umísťují odsouzení. Tito jsou zde připravováni na samostatný způsob života po propuštění.

K propuštění odsouzeného může dojít z několika důvodů i dříve než uplyne doba trestu. Nejčastější příčinou je podmíněné propuštění soudem, které je velkou motivací pro dobré chování odsouzených. K tomuto může dojít po vykonání nejméně poloviny uloženého trestu (u některých trestných činů až po dvou třetinách trestu), za splnění podmínky, že se odsouzený ve výkonu polepšil a dá se od něj očekávat, že povede řádný život. Dalšími důvody předčasného propuštění, popř. zkrácení trestu, je i udělení amnestie (hromadný akt) či milosti (týkající se konkrétní osoby) ze strany prezidenta ČR. Posledním důvodem je upuštění od výkonu zbytku trestu v případě, že odsouzený má být vydán do ciziny, onemocní nevléčitelnou nemocí, popř. když má být vyhoštěn.³⁶

³⁶ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Hlava 21

1.2.4 Důsledky VTOS

Výkon trestu odnětí svobody je chápán jako výrazná zátěžová situace. O jakou míru zátěže se u konkrétního jedince jedná a do jaké míry se bude odsouzený adaptovat na vězeňské podmínky, závisí na osobnosti odsouzeného (schopnost zvládat náročné životní situace, adaptační schopnost, schopnost a ochota ke změně chování a dosavadního životního stylu), na podmínkách výkonu trestu (typ věznice, sociální klima oddělení) a na novosti požadavků a podmínek (je-li pro něj tato situace nová, neznámá).

Rozlišujeme celkem 5 druhů adaptace na VTOS:

- a) **Realistické přizpůsobení** – týká se odolných jedinců, kteří si vytkli reálné cíle, jež chtějí ve výkonu trestu dosáhnout. Jedná se o jedince psychicky i sociálně odolné vůči zátěži, motivované podmíněným propuštěním.
- b) **Agresivně nepřátelské přizpůsobení** – agresivní forma vyrovnání se se zátěží. Odsouzený je agresivní proti personálu, spoluvězňům, je proti všem. Je s ním nesnadná výchovná práce.
- c) **Přizpůsobení nepřiměřenou kompenzací** – odsouzený se vychloubá svou trestnou činností a hraje roli velkého zločince. Jedná se o jedince, který se chvástá svými budoucími zločiny, ale ve skutečnosti si není jist sám sebou.
- d) **Přizpůsobení se nepřiměřenou projekcí** – nejjednodušší způsob zacházení s pocitem viny, který spočívá v obvinění někoho jiného (za vše může někdo jiný).
- e) **Přizpůsobení únikem** – odsouzený plánuje, jak ve skutečnosti ze situace unikne, nebo uniká denním sněním, které bývá často provázáno drogou.³⁷

Podmínky, ve kterých se vězeň nachází a ve kterých máme učit vězně žít, lze považovat spíše za desocializační než za resocializační. Jeho pobyt ve vězeňském prostředí je spojen s mnoha negativními důsledky. Mezi základními negativa lze jmenovat nebezpečí vzájemné demoralizace mezi vězni a posílení otrlosti, lhostejnosti a podlézavosti. Dochází k narušení volných vlastností jedince (samostatnost, schopnost rozhodovat, sebeovládání) a k výchově k nesamostatnosti a infantilismu. Osobnost jedince a jeho individuální vlastnosti nejsou zohledňovány, ve věznici je značně omezeno soukromí, dochází k šikaně, vydírání, ponižování a vzájemnému násilí.

Neméně podstatná je i sociální stigmatizace (nálepka pobytu vězení), která je významnou překážkou v reintegraci jedince do společnosti.

V neposlední řadě se objevuje i zesilování komplexů méněcennosti (zejména u mladistvých), růst zadluženosti a homosexuální orientace. Ztráta základní sociální vazby s rodinnou vede ve svém důsledku často i k hledání zázemí v kriminálních partách a fixaci na vězeňské známosti po propuštění.³⁸

³⁷ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 110

³⁸ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 111-112

V této souvislosti hovoříme i o tzv. *prizonizaci*³⁹ (angl. prison = vězení). Jde o negativní vliv prostředí na odsouzené a na jejich další bezprostřední budoucnost po propuštění (potíže s bydlením, nalezení zaměstnání). Stručně řečeno, člověk je pozvolna vtahován do prostředí vězení, kde tráví svůj čas a pozvolna se mění k horšímu. Někteří vězňové ztrácejí vlastní iniciativu, upřednostňují cestu nejmenšího odporu. Pro vícekrát trestané lidi se stává stále víc normálním světem vězení, až nakonec venku žít vůbec neumí.

Neopomenutelné jsou i náklady daňových poplatníků, kdy výdaje ze státního rozpočtu na jednoho vězně činí průměrně 885 Kč na jeden den (údaj za rok 2009). Ze strany Vězeňské služby ČR je však vyvíjeno úsilí v oblasti zaměstnanosti odsouzených, jelikož ztráta pracovních návyků vede ke ztrátě odpovědnosti, nabádá k vyhledávání snadných a rychlých zisků, spoléhání na sociální síť a vyhasínání chování potřebného pro život mimo vězení. V roce 2009 se tak podařilo průměrně dosáhnout 58 procentní zaměstnanosti odsouzených.⁴⁰

1.3 Vězeňská služba ČR

Výkonem vazby a trestu odnětí svobody je od 1. 1. 1993 na základě zákona č. 555/1992 Sb., o *Vězeňské službě a justiční stráž* České republiky, pověřena Vězeňská služba České republiky. Tato nahradila Sbor nápravné výchovy a na rozdíl od tohoto je zbavená přímého vlivu politických stran, zbytečných militantních prvků, neúměrné centralizace a byrokracie. Došlo k posílení pravomocí ředitelů vazebních věznic a věznic, zejména v oblasti personální a ekonomické. Nadřízeným orgánem vězeňské služby ČR je Ministerstvo spravedlnosti ČR a odpovědnost za její činnost je svěřena generálnímu řediteli (v současné době je jím generálmajor PhDr. Luděk Kula), kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti.⁴¹

Hlavní úkoly Vězeňské služby ČR

Vězeňská služba dle zákona č. 555/1992 Sb. plní v rámci své činnosti následující úkoly:

- spravuje a střeží vazební věznice, věznice a ústav pro výkon zabezpečovací detence
- odpovídá za dodržování podmínek výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody,
- střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby, ve výkonu trestu odnětí svobody a ve výkonu zabezpečovací detence, na tyto prostřednictvím programu zacházení soustavně působí s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob

³⁹ Slovník cizích slov ABC.cz. Definoval prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.

⁴⁰ Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2009. Vězněné osoby

⁴¹ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://vsqr.cz>

života po propuštění, vede jejich evidenci a vytváří podmínky pro jejich pracovní a jinou účelnou činnost

- poskytuje zdravotní péči osobám ve výkonu vazby, ve výkonu trestu odnětí svobody, ve výkonu zabezpečovací detence a příslušníkům a zaměstnancům Vězeňské služby; v případě potřeby zabezpečuje specializovanou zdravotní péči v mimovězeňských zdravotnických zařízeních,
- zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudu, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti a při výkonu pravomoci soudu a státních zastupitelství,
- provozuje hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, případně i osob ve výkonu vazby,
- zabezpečuje vzdělávání příslušníků a zaměstnanců Vězeňské služby, které provádí Institut vzdělávání a vzdělávání osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, které provádí Střední odborné učiliště Vězeňské služby,
- prošetřuje vlastními pověřenými orgány trestnou činnost příslušníků Vězeňské služby; ve spolupráci s Policií České republiky se podílí na předcházení a odhalování trestné činnosti osob ve výkonu vazby, ve výkonu trestu odnětí svobody a ve výkonu zabezpečovací detence,
- provádí výzkum v oboru penologie a využívá jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu vazby a při výkonu trestu odnětí svobody,
- plní úkoly, které pro ni vyplývají z vyhlášených mezinárodních smluv, k jejichž ratifikaci dal Parlament České republiky souhlas a jimiž je Česká republika vázána,
- plní další úkoly podle zvláštních předpisů.⁴²

1.3.1 Organizace Vězeňské služby ČR

Vězeňská služba je ozbrojeným bezpečnostním sborem, správním úřadem a účetní jednotkou zároveň. Hospodář se státním majetkem a její rozpočet je napojen na rozpočet státní. Je řízena generálním ředitelem, který odpovídá za její činnost. Stanovené úkoly zajišťují ve Vězeňské službě vězeňská stráž, justiční stráž, správní služba a pověřené orgány Vězeňské služby.

Vězeňská stráž provádí ostrahu, předvádění a eskortu osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, ostrahu vazebních věznic, věznic a je-li povolána k plnění úkolu justiční stráže, provádí i střežení budov soudu, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti. Při této činnosti zajišťuje dodržování stanoveného pořádku a kázně.

Justiční stráž zajišťuje pořádek a bezpečnost uvnitř budov soudu, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti a v jiných místech jejich činnosti. Stejně tak i justiční stráž může být povolána k plnění úkolů vězeňské stráže.

⁴² ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 35

Správní služba je vykonávána především civilními zaměstnanci a zabezpečuje organizační, ekonomickou, vzdělávací, výchovnou, zdravotnickou a další odbornou činnost.

Pověřené orgány Vězeňské služby mají postavení policejního orgánu v řízení o trestných činech příslušníku Vězeňské služby.⁴³

Základní **organizační jednotky** vězeňské služby tvoří generální ředitelství, vazební věznice a věznice a účelová zařízení Vězeňské služby (Institut vzdělávání Vězeňské služby, Střední odborné učiliště Vězeňské služby, zotavovny Vězeňské služby). V čele těchto jednotek stojí ředitelé, které jmenuje a odvolává generální ředitel.

Generální ředitelství je odborným orgánem pro řízení, organizaci a kontrolu Vězeňské služby a pro plnění úkolů v oblasti státní správy vězeňství. Toto se člení na odbory a samostatná oddělení, jejichž názvy jsou uvedeny v organizačním schématu [viz. příloha č. 2]. Odbory ředitelství v rámci své působnosti metodicky řídí a kontrolují činnost odborných úseku v organizačních jednotkách Vězeňské služby, získané poznatky analyzují a navrhuji potřebná opatření.

Vazební věznice a věznice zabezpečují, aby výkon trestu plnil účel stanovený zákonem (zákon č. 141/1961 Sb.) a aby byl vykonáván v souladu s právními předpisy (zákon č. 169/1999 Sb.). Výkon trestu je vykonáván jak v klasickém celovém, tak i ve zmírněném režimu. Ve zmírněném režimu se obvinění mohou v určeném čase volně pohybovat a stýkat se s ostatními obviněnými umístěnými v tomto oddělení. Podle právní úpravy diferenciací výkonu trestu odnětí svobody účinné od 1. 1. 2000 se věznice člení podle míry vnější ostrahy, podle zajištění bezpečnosti a způsobu uplatňování resocializačních programu do čtyř základních typů (stupňů) od nejmírnějšího po nejpřísnější, tak jak bude uvedeno níže.

Institut vzdělávání Vězeňské služby je vzdělávacím zařízením s celorepublikovou působností, které zabezpečuje zvyšování odborné úrovně zaměstnanců a profesní přípravu příslušníků Vězeňské služby. Dále na základě potřeb a požadavků provádí výzkum v oboru penologie, jehož výsledky a vědecké poznatky jsou využívány k naplnění výkonu vazby a výkonu trestu.

Střední odborné učiliště Vězeňské služby je výchovně vzdělávací zařízení a organizační jednotka Vězeňské služby s celorepublikovou působností, poskytující osobám ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody přípravu pro výkon povolání a odborných činností v učebních a studijních oborech, doplnění základního vzdělání v kurzech pro získání základního vzdělání a doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kurzech.

Zotavovny Vězeňské služby jsou rehabilitační a školící zařízení, které poskytují zejména preventivní rehabilitace pro příslušníky a občanské pracovníky Vězeňské služby a dále pak i pro pracovníky resortu Ministerstva spravedlnosti a jejich rodinné příslušníky.⁴⁴

⁴³ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 35-36

⁴⁴ Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2009. Organizace a řízení VS ČR

1.3.2 Systém věznic v ČR

Věznice zřizuje a zrušuje ministr spravedlnosti a jejich správu vykonává Vězeňská služba. Věznice v České republice se člení na vazební věznice, v nichž jsou drženi obvinění, kteří byli soudem vzati do vazby, a věznice, ve kterých si již odsouzení vykonávají trest odnětí svobody za spáchaný trestný čin. V současné době je v České republice 10 vazebních věznic a 26 věznic tzv. běžných, jejichž ostrahu a správu vykonává Vězeňská služba České republiky. Mimo to se na našem území dále nachází dva detenční ústavy (Brno, Opava).⁴⁵ [viz. příloha č. 2]

Detenční ústavy jsou střežené léčebny určené pro pachatele, kterým bylo uloženo soudem ochranné opatření *zabezpečovací detence*. Jedná se o nový druh ochranného opatření, jenž je ukládáno pachatelům, které nelze stíhat kvůli nepřítetnosti, nebo pro pachatele s těžkými poruchami osobnosti. V podstatě se jedná o ochrannou léčbu, která je ovšem vykonávána ve střeženém zařízení vězeňské služby, z něhož odsouzený nebude moci uprchnout. Nejedná se tedy o věznici jako takovou, ale spíše o zdravotnické zařízení, které je kombinací psychiatrického zařízení a vězení a v němž platí taková bezpečnostní opatření, která znemožní odsouzeným jejich útěk. Oproti věznici je v zabezpečovacím ústavu také volnější režim pro odsouzené.⁴⁶

Od 1. 1. 1994 jsou odsouzení zařazováni do čtyř základních typů věznic členěných podle způsobu vnějšího členění, zajištění bezpečnosti a způsobu uplatňování resocializačních programů:

- a) **věznice s dohledem** jsou určeny pro osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti a které dosud nebyly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin. Odsouzení se v tomto typu věznice mohou pohybovat bez omezení, většinou pracují na pracovištích mimo věznici, kde dohled nad jejich činností provádí vychovatel. Ve volné době se mohou vězni i volně pohybovat mimo věznici, za účelem návštěvy kulturních a sportovních akcí a bohoslužeb.
- b) **věznice s dozorem** jsou pro osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti a které již byly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin, a dále osoby, kterým byl za úmyslný trestný čin uložen trest odnětí svobody nepřevyšující dva roky a které dosud nebyly ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin. Tito odsouzení se v tomto typu věznice pohybují organizovaně pod dohledem, případně i volně, pokud je jim to povoleno. Odsouzení pracují zpravidla na nestřežených avšak kontrolovaných pracovištích mimo věznici a někteří se mohou i volně pohybovat mimo věznici při plnění pracovních úkolů.
- c) **věznice s ostrahou** jsou určeny pro osoby odsouzené pro úmyslný trestný čin, u nichž nejsou splněny podmínky pro zařazení do jiného typu věznice. Pohyb po této věznici je organizovaný, volný pohyb spíše výjimečný a odsouzení pracují zpravidla

⁴⁵ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://www.vscr.cz>

⁴⁶ Internetové stránky Ministerstva spravedlnosti ČR. Oficiální server českého soudnictví. <http://portal.justice.cz>

na pracovištích uvnitř věznice nebo záruky skýtající vězni na střežených pracovištích mimo věznici.

d) **věznice se zvýšenou ostrahou** jsou zaměřeny na osoby doživotně odsouzené, zvláště nebezpečné recidivisty, osoby odsouzené za zvláště závažný úmyslný trestný čin k trestu v délce trvání nejméně osmi let a osoby odsouzené za úmyslný trestný čin, které v posledních pěti letech uprchly z vazby nebo z výkonu trestu. Pohyb po věznici je organizovaný pod dohledem, volný pohyb se nepovoluje ani při plnění pracovních úkolů a odsouzení pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo přímo ve svých celách. Dohled nad jejich pracovní činností se provádí každou půl hodinu.⁴⁷

Zařazení odsouzeného do daného typu věznice stanovuje soud v odsuzujícím rozsudku, a pokud tento na základě konkrétních okolností trestného činu dospěje k závěru, že náprava bude lépe zaručena v jiném typu věznice, může se odchýlit od zákonných kritérií pro rozřazování odsouzených. Stejně tak i v průběhu výkonu trestu může soud rovněž rozhodovat o přeřazení vězně z jednoho typu věznice do druhého. Pokud je to možné, snaží se soud odsouzené umístit co nejbližší bydlišti, aby byl usnadněn kontakt s rodinou a blízkými.

Vedle základních typů věznice existují i zvláštní věznice pro mladistvé, kam jsou zařazováni odsouzení, kteří nepřekročili 19. rok svého věku a osoby starší, u kterých bylo rozhodnuto, že trest vykonají v kolektivu mladistvých, a pro ženy a matky s dětmi.

V rámci jednoho vězeňského zařízení lze zřídit i více oddělení různých typů (např. ve věznici s ostrahou může být zřízeno i oddělení s dozorem), pokud tím nebude ohrožen účel výkonu trestu. Ve vazebních věznicích lze zřídit oddělení pro výkon trestu odnětí svobody a naopak.⁴⁸

1.3.3 Odborné profese ve vězeňství

Na resocializačním procesu společensky nepřizpůsobivých občanů se v prostředí věznice podílí řada odborných profesí. Jejich hlavním cílem je řádný výkon trestu odnětí svobody, začlenění propuštěného zpět do společnosti společně s dosažením žádoucích změn jeho postojů a zvýšení jeho odpovědnosti v rozhodování a jednání v průběhu výkonu trestu. Mezi ty nejvýznamnější patří dozorce, speciální pedagog, vychovatel, psycholog, terapeut a sociální pracovník.⁴⁹

Dozorci, jakožto příslušníci Vězeňské služby tvořící společně s justiční stráží ozbrojenou složku a jsou povinni plnit služební úkoly a povinnosti, které pro ně

⁴⁷ Internetové stránky právního serveru Juristic. Komentář k zákonu č. 169/1999 Sb. <http://www.juristic.cz>

⁴⁸ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://www.vscr.cz>

⁴⁹ Internetové stránky Institutu vzdělávání Vězeňské služby ČR. <http://www.ivvs.cz>

vyplývají ze zákona. Jsou jedním ze základních článků přímé práce s odsouzenými. Provádí soustavnou a kontrolní činnost a odpovídají za dodržování pořádku a kázně ze strany vězňených osob. Provádějí prohlídky cel, uvězněných osob, zajišťují výdej stravy ve výkonu vazby a plní další potřebné úkoly. S odsouzenými jsou povinni jednat vážně, rozhodně a s respektem, zabraňovat krutému či důstojnost ponižujícímu zacházení s těmito osobami i mezi nimi a naplňovat účel jejich uvěznění.

Speciální pedagog garantuje u odsouzených odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní rozdělení. Usměňuje výkon práce mu podřízených vychovatelů a pedagogů volného času, provádí pedagogickou diagnostiku a zpracovává přehled aktivit programů zacházení. Společně s dalšími odborníky se zabývá přípravou odsouzeného na budoucí povolání. Ve spolupráci s dalšími odbornými pracovníky zkoumá příčiny vzniku mimořádných událostí, navrhuje příslušná opatření k jejich řešení, předcházení a eliminaci. Vyjadřuje se i k návrhu na přerušování výkonu trestu, přeřazení a přemístění odsouzených, na povolování volného pohybu mimo věznici a také k výběru vězňených k zařazení do práce, vzdělávacích a rekvalifikačních programů. Zajišťuje poradenskou pedagogickou pomoc, provádí orientační pedagogické rozhovory (z podnětu vlastního, zaměstnanců nebo z podnětu odsouzeného) a zabezpečuje odborné a všeobecné vzdělávání odsouzených. U odsouzených v krizových psychických stavech vykonává individuální pedagogickou péči.

Základním úkolem **vychovatele** je komplexní vzdělávací, preventivní a diagnostická činnost, kterou zaměřuje na celkový rozvoj osobnosti, socializaci, resocializaci a reedukaci odsouzeného, pod dohledem speciálního pedagoga. Optimalizuje vzdělávací proces u odsouzených a realizuje protidrogovou prevenci v rámci věznice. Osobně zná mu svěřené odsouzené, jejich sociální vztahy a skupinovou atmosféru a dbá na dodržování jejich kázně, pořádku a upravenost jejich ubytovacích prostor. Je zaměstnancem, který s odsouzenými tráví nejvíce času, orientuje se v jejich psychických stavech a v případě potřeby na ně upozorňuje odpovědné zaměstnance (sklony k sebepoškozování, útekům, agresivnímu jednání, psychické problémy). Spolupodílí se na organizování akcí, na rozhodnutích v souvislosti s odsouzenými a na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí, přičemž navrhuje příslušná opatření k jejich řešení a předcházení. Odsouzené seznamuje s jejich právy a povinnostmi, vnitřním řádem věznice, zabezpečuje jejich korespondenci, nákupy, návštěvy, vycházky a tel. hovory, zprostředkovává vyřizování jejich žádostí a stížností a styk s ostatními zaměstnanci věznice. Jejich chování a jednání zapisuje do osobní karty společně se specifikou osobnosti. Vychovatel má na starosti vybavení ubytovacích prostor, zabezpečuje chod mu svěřeného úseku a podílí se na odstraňování případných závad a nedostatků.

Psycholog zodpovídá za odbornou psychologickou činnost a odbornost programu zacházení s odsouzenými. Podílí se na zpracování konkrétních programů zacházení u jednotlivců, vyhodnocuje jejich úspěšnosti a navrhuje změny v těchto programech. Dále provádí psychologickou diagnostiku vězňů, provádí s nimi orientační psychologické pohovory a zpracovává jejich psychologické posudky. Poskytuje psychologicko poradenskou pomoc a péči a zabezpečuje individuální psychologickou péči u odsouzených v krizových psychických stavech (sebeпоškozování, sebevražedné tendence). Společně s dalšími odborníky se vyjadřuje k rozhodnutím v souvislosti s odsouzeným a spolupodílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí a navrhuje příslušná opatření a řešení problému.

Psycholog se také významnou měrou podílí i na přijímacím řízení příslušníků a občanských zaměstnanců Vězeňské služby.

Terapeut je odborným zaměstnancem, jehož úkolem je realizace individuálních a skupinových terapií. Pokud tato činnost není plněna ze strany samotného psychologa, je psychologem metodicky usměrňován. Při realizaci terapeutických aktivit volí u specifických kategorií odsouzených adekvátní metody a přístup. Sleduje změny v jejich chování v souvislosti s účastí v programech zacházení, podílí se na průběžném hodnocení těchto programů a vychovatele a psychologa informuje o důležitých skutečnostech. Terapeut se dále podílí na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí a navrhuje terapeutická opatření vedoucí k jejich řešení, prevenci a eliminaci.

Základním úkolem **sociálního pracovníka** je práce zaměřená zejména na plynulý přechod odsouzených do běžného života. Podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení (i na jejich vyhodnocení a návrzích potřebných změn) a na zpracování návrhu vnitřního rozdělení odsouzených. Poskytuje sociálně právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou činnost pro vězněné a v případě potřeby spolupracuje s příslušnými orgány (orgány státní správy, církevní, charitativní a zájmová občanská sdružení). Spolupracuje s blízkými osobami odsouzených a podílí se na řešení sociálních problémů. Dbá na to, aby byly zajišťovány a dodržovány standardy kvality při poskytování sociálních služeb. Stejně tak jako další odborníci se vyjadřuje k rozhodnutím v souvislosti s odsouzenými a spolupodílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí a navrhuje příslušná opatření.⁵⁰

⁵⁰ Internetové stránky Institutu vzdělávání Vězeňské služby ČR. <http://www.ivvs.cz>

2. Výkon trestu odnětí svobody u odsouzených žen

2.1 Specializovaná oddělení

Na základě zákona o výkonu trestu odnětí svobody (zákon č. 169/1999 Sb.) se do věznic vždy separovaně umísťují muži a ženy, obvinění od odsouzení. V závislosti na kapacitě by se zpravidla měli dále odděleně umísťovat odsouzení recidivisté od prvotrestaných, odsouzení za nedbalostní trestný čin od odsouzených za úmyslný trestný čin, trvale pracovně nezařaditelní odsouzení, odsouzení s duševními poruchami a poruchami chování, stejně tak i odsouzení s uloženým ochranným léčením. Obdobná pravidla pro separování skupin platí i u obviněných ve vazebních věznicích, kde význam má především forma zavinění a závažnost stíhaného trestného činu. Dále se odděleně umísťují obvinění, u nichž je dána koluzní vazba (vazba, která má zabránit ovlivňování svědků obviněnou osobou, může podle zákona trvat tři měsíce) a spoluobvinění, proti nimž je vedeno společné řízení. Každá snaha o užší diferenciaci dalších skupin odsouzených je dána finančními a kapacitními možnostmi dané věznice.⁵¹

V současné době tak existují specializovaná oddělení, která jsou určena pro zacházení s různými skupinami odsouzených a jenž se zřizují pro co největší účelnost a smysluplnost výkonu trestu odnětí svobody. Tato oddělení umožňují cílené a komplexní zacházení se specifickými kategoriemi odsouzených, kteří vyžadují odlišné přístupy. Vedle standardního výkonu trestu se tedy dynamicky rozvíjí oblast řešení specifických potřeb některých skupin odsouzených ve specializovaných odděleních.

2.1.1 Specifické skupiny odsouzených

Každá ze specifických skupin odsouzených se obecně řídí jak zákonem o výkonu trestu odnětí svobody (zákon č. 169/1999 Sb.), tak i řádem o výkonu trestu odnětí svobody (zákon č. 345/1999 Sb.). Mimo tyto obecná ustanovení lze užít i ustanovení zvláštních pro tu kterou kategorii. Tato speciální ustanovení zohledňují konkrétní zvláštnosti, zejména psychické, fyziologické, věkové, tělesný a duševní stav. Existují tedy určitá specifika, která výkon trestu u těchto skupin odlišují.

a) *mladiství*

Osobou mladistou chápeme osobu ve věku 15 až 18 let, kterou soud pro mládež pravomocně odsoudil k výkonu trestního opatření nepodmíněnému odnětí svobody, uloženého podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže⁵². Toto opatření se zpravidla

⁵¹ Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Hlava I

⁵² Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže

ukládá jen tehdy, kdy by žádná jiná opatření nevedla k dosažení účelu zákona, tzn. zejména k nápravě mladistvého. Oproti dospělým obviněným se trestní sazby snižují na polovinu, přičemž dolní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice 5 let odnětí svobody. Pouze v případech, kdy by dospělému pachateli mohl být uložen výjimečný trest, může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému až na 10 let. Toto trestní opatření se vykonává odděleně od dospělých odsouzených ve zvláštních věznicích pro mladistvé nebo alespoň ve zvláštním oddělení věznice.

Aby negativní účinky izolace mladistvých ve vězení byly co nejvíce omezeny, je zacházení s nimi mnohem více individualizované. Věznice se zaměřuje především na jejich výchovu, rozvoj rozumové, emocionální a sociální zralosti a zabezpečení přípravy na budoucí povolání. Účast na vzdělávání je povinná. Důraz je kladen také především i na přijetí osobní odpovědnosti za spáchaný čin, posilování k samostatnému řešení životních situací, omezování a zvládání agresivních reakcí a nevhodného jednání. Veškeré jejich vzdělávací a pracovní aktivity jsou zaměřeny na to, aby získali potřebné znalosti a dovednosti, které jim usnadní úspěšné zařazení se do zaměstnání po jejich návratu. Tyto aktivity jsou konzultovány se zákonnými zástupci mladistvého. Mladiství jsou vedeni k žádoucím volnočasovým činnostem odpovídajícím jejich vývojovým potřebám.

Na základě rozhodnutí ředitele věznice jsou mladiství odsouzení ve věznicích podle charakteristiky své osobnosti a spáchaného provinění rozdělováni do čtyř základních diferenciacních skupin. Tyto se následně člení na další tzv. prostupné skupiny, do kterých jsou mladiství zařazováni z rozhodnutí vedoucího oddělení (na návrh speciálního pedagoga) již na základě svého chování, jednání, postojů a plnění svých povinností ve výkonu trestního opatření.

Oproti dospělým odsouzeným má odsouzený mladiství právo přijímat návštěvy na dobu 5 hodin během jednoho kalendářního měsíce a obdržet balíček celkem čtyřikrát ročně. U mladistvých je jiný rozsah kázeňských odměn a trestů než u standardního výkonu trestu.⁵³

V současné době vykonává tato skupina odsouzených trest odnětí svobody ve Věznici Všešrdy (věznice pro mladistvé), Světlá nad Sázavou a ve věznici Opava (od roku 2009 pouze ženy).⁵⁴

Co se týče odsouzených osob blízkých věku mladistvého, t. j. od 18 do 26 let, tak tato skupina není zákonem o výkonu trestu ani jiným předpisem diferencovaná jako nějaká zvláštní skupina. V praxi však dochází k tomu, že mladí odsouzení jsou umísťováni do oddělení nebo jejich částí, kde jsou oddělení od odsouzených starších.

b) *odsouzené ženy*

Při výkonu trestu u odsouzených žen se zásadně přihlíží k jejich psychickým a fyziologickým zvláštnostem, jakož i k zvláštním potřebám těhotných žen, žen krátce po porodu a kojících matek, kterým lze uložit jen mírnější formy kázeňského trestu.

⁵³ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody. Část druhá, Hlava 3

⁵⁴ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://www.vscr.cz>

Obecně však neexistují v našem právním řádu žádné právní normy, které by se vztahovaly výhradně na vězněné ženy.

Ve výjimečných případech a za splnění stanovených podmínek může být odsouzené ženě dovoleno, aby ve výkonu trestu měla u sebe a starala se o své dítě zpravidla do 3 let jeho věku, což je spojeno s úpravou práv a povinností odsouzené.

Odsouzené ženy v současné době vykonávají trest odnětí svobody ve Věznici Světlá nad Sázavou a Opava a ve Vazební věznici Ostrava a Praha Ruzyně (Oddělení výkonu trestu odsouzených žen Řepy).

c) ***trvale pracovní nezařaditelní***

Za trvale pracovní nezařaditelné se považují odsouzení starší 65 let (pokud sami nepožádají o zařazení do práce), odsouzení, kteří byli uznáni plně invalidní a ti, jejichž zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení. Trvale pracovní nezařaditelným odsouzeným je možno ukládat jen takové kázeňské tresty, které lze jinak uložit jen mladistvým. Do cel a ložnic se umísťují s přihlédnutím k jejich zdravotnímu stavu na základě doporučení ošetřujícího lékaře. Tito odsouzení se účastní na vhodných kulturně výchovných a zájmových aktivitách

Účelem specializovaných oddělení určených pro tuto skupinu odsouzených je odlišné zacházení s odsouzenými s ohledem na jejich věkové a zdravotní zvláštnosti. I v tomto případě se uplatňuje individuální přístup, kdy individuálním potřebám a zvláštnostem těchto odsouzených jsou přizpůsobeny programy zacházení. Důležitou roli v tomto případě sehrává i zvýšená lékařská péče.⁵⁵

Tato specifická skupina vykonává trest odnětí ve Věznici Karviná, Pardubice, Břeclav a Světlá nad Sázavou (ženy).⁵⁶

d) ***odsouzení s poruchami duševními a s poruchami chování***

V této souvislosti hovoříme o skupině odsouzených, která zahrnuje odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování, s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek nebo s mentální retardací. Pro tyto odsouzené se zřizují specializovaná oddělení a při volbě vhodného programu zacházení se přihlíží k závěrům odborného lékařského vyšetření a k nutnosti individuálního nebo skupinového terapeutického působení.

Odsouzení *s poruchami duševními a s poruchami chování* mohou vykonávat trest ve specializovaných odděleních jen na základě doporučení psychologa či psychiatra.

Tato oddělení se v současné době nacházejí ve Věznici Horní Slavkov, Mírov, Rýnovice, Opava a Valdice.

U odsouzených *užívajících psychotropní látky*, tzv. drogově závislých, je kladen velký důraz zejména na individuální zacházení. Cílem tohoto zacházení je vést takovéto

⁵⁵ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 98

⁵⁶ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://www.vscr.cz>

odsouzené k uvědomělému zbavení se závislosti na drogách a předcházet rozšíření mezi odsouzené, které drogy neužívají. S drogově závislými nepracuje pouze jen vězeňský personál, významná je také i úzká spolupráce s mimovězeňskými subjekty, jako jsou např. protidrogové poradny.

V řadách odsouzených je užívání drog mnohonásobně častější než u „běžné populace“ a proto tato problematika je ve vězeňství považována za velmi významnou a protidrogové politice je věnována velká pozornost. Cílem snah je především zabránění průniku a rozšiřování těchto látek do vězeňských objektů a eliminace užívání těchto látek vězňenými.

Specializovaná oddělení pro drogově závislé se nachází například ve Věznici Nové Sedlo, Ostrov nad Ohří, Opava a Příbram.

Větší část *mentálně retardovaných* odsouzených je dle možností zařazována na specializovaná oddělení, určitá menší část, která nemá problémy s adaptací ve výkonu trestu, je umísťována i do běžných oddělení. Jde především o bezpečnostní opatření, jelikož osoby s mentální retardací se v běžném kolektivu odsouzených snadněji stávají možnými objekty násilí a zneužívání, a umožnit takto handicapovaným odsouzeným výkon trestu v prostředí, které nebude dále zhoršovat jejich psychický stav.

Tato specializovaná oddělení můžeme nalézt ve Věznici Heřmanice, Karviná, Vinařice, Stráž pod Ralskem. Oddělení specializované obecně pro vytypované odsouzené, u nichž je velmi pravděpodobné, že se stanou z jakéhokoliv důvodu cílem silnějších jedinců, se nachází například ve Věznici Bělušice. V případě, když není možné mentálně retardovaného odsouzeného umístit do podobných speciálních oddělení, snaží se jej věznice umístit do oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné.

e) ***odsouzení k doživotnímu trestu***

Doživotní trest odnětí svobody je trestem nejtvrdějším. Stejně tak i podmínky pro jeho výkon jsou zpřísněny. Tato skupina odsouzených vykonává svůj trest zásadně v oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. Návštěvy, vycházky a výkon kázeňských trestů probíhají odděleně od ostatních odsouzených. Tito odsouzení jsou ubytováni zpravidla po jednom, ve zvlášť odůvodněných případech mohou být i během vycházek poutáni a pracují povětšinou na zabezpečených pracovištích uvnitř oddělení.

Na rozdíl do běžného výkonu trestu nelze odsouzenému k doživotnímu trestu tento výkon trestu přerušit nebo mu udělit kázeňskou odměnu spočívající v povolení dočasného opuštění věznice. Návštěvy odsouzených jsou zpravidla prováděny za přímého dohledu příslušníka Vězeňské služby. Osoba odsouzena na doživotí může být podmíněně propuštěna nejdříve po 20 letech vykonaného trestu.⁵⁷

⁵⁷ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 98-99

V současné době jsou tresty doživotí vykonávány ve Věznici Valdice, Mírov a Opava (ženy). V českých věznicích k 31. 12. 2009 vykonávalo výjimečný trest doživotí 36 mužů a 2 ženy.⁵⁸

f) ***odsouzení cizinci***

Odsouzení cizinci se podle možností dané věznice, a pokud to není v rozporu s účelem trestu, umísťují tak, aby cizinci hovořící stejným nebo podobným jazykem spolu mohli komunikovat. Při výkonu trestu se podle možnosti věznice přihlíží i k požadavkům kulturních a náboženských tradic odsouzených cizinců. Je-li to možné, umožní se těmto odsouzeným přístup k četbě literatury v jazyce, který ovládají. Vytvoří se jim také podmínky pro výuku českého jazyka.⁵⁹

Některým odsouzeným cizincům je soudem vedle trestu odnětí svobody uložen také trest vyhoštění, který lze uložit na dobu od jednoho roku do deseti let nebo na neurčito.

Problematickými skupinami odsouzených cizinců jsou především osoby pocházející z bývalého SSSR (zejména z Ukrajiny a Ruska), kteří se ve věznicích podílí na organizovaném zločinu a je u těchto nutné přijmout zvláštní bezpečnostní opatření a vytvořit specifický režim a osoby pocházející z asijských zemí, u nichž je problém zejména i jejich identifikací a hrozí zde riziko záměrné záměny osoby za jinou.

V roce 2009 (údaj k 31. 12. 2009) se v našich věznicích nacházelo celkem 1057 odsouzených cizinců, z toho 39 žen a 3 mladiství.⁶⁰

g) ***odsouzení s ochrannou léčbou***

Specifickou skupinou jsou i odsouzení, kteří během výkonu trestu vykonávají i uložené ochranné opatření *ochranné léčení*. Ochranné léčení se uloží soudem u těch jedinců, kteří se protiprávního jednání dopustili pod vlivem nějakých dalších okolností (trestný čin spáchaný ve stavu vyvolaném duševní poruchou nebo v souvislosti s návykovou látkou). I tito odsouzení vykonávají svůj trest ve specializovaných odděleních a jejich léčba je zajišťována ambulantně poradnami zřízenými ve věznici. Tato oddělení umožňují cílené a komplexní zacházení s těmito odsouzenými. Při věznicích tak jsou zřízena oddělení protialkoholní (Věznice Heřmanice), toxikologické (Věznice Znojmo) a sexuální léčby (Věznice Kuřim).

Ochranné léčení potrvá, dokud to vyžaduje jeho účel, nejdéle však dvě léta. Nepostačí-li délka výkonu trestu odnětí svobody ve věznici ke splnění účelu ochranného léčení, soud může rozhodnout o jeho pokračování ve zdravotnickém zařízení poskytujícím ústavní nebo ambulantní péči.⁶¹

⁵⁸ Internetové stránky Českého statistického úřadu. <http://www.czso.cz>

⁵⁹ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody. Část druhá, Hlava 3

⁶⁰ Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2009. Vězněné osoby

⁶¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Obecná část. Hlava 5. Díl 3

2.1.2 Specializované oddělení výkonu trestu - Řepy

Součástí Vazební věznice Praha Ruzyně je oddělení výkonu trestu žen, které je umístěno v Domově sv. Karla Boromejského v Řepích.

Domov je majetkem Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, která byla založena v polovině 17. století ve francouzském městě Nancy v Lotrinsku. Domov sv. Karla Boromejského byl v roce 1858 původně zbudován pro sirotky, o něž sestry boromejky pečovaly. Po několika letech (v roce 1865) byla budova Domova pronajata vládě, která zde zřídila ženskou trestnici a její správu včetně převýchovy trestanek svěřila Kongregaci boromejek. Sestry pracovaly spolu s odsouzenými ženami v domě i na přilehlých polnostech a výsledky jejich práce vytvářely hospodářské zázemí pro Nemocnici Pod Petřínem. Po více než 80 letech plodné činnosti (v roce 1948) přichází zrušení věznice a o dva roky později dochází i k násilnému vystěhování sester. Většina těchto sester byla odsunuta do továren v pohraničí nebo k duševně nemocným dospělým i dětem, se kterými nikdo jiný nechtěl pracovat. Mezitím se dům stal sídlem Výzkumného ústavu zemědělské techniky. Vybavené prostory byly přeměněny na kanceláře a interiér byl zcela zdevastován.

Po roce 1990 se spojily síly i finanční prostředky sester Kongregace, Nadace Dobré dílo, Magistrátu hl. m. Prahy, Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva zdravotnictví, Vězeňské služby a mnoha sponzorů tuzemských i zahraničních, aby budova mohla opět sloužit naplňování základního poslání sester boromejek. V roce 1996 tak byla završena rozsáhlá rekonstrukce Domova a jeho velmi nákladné přebudování a vybavení. V tomto roce také došlo ve spolupráci Kongregace s Vězeňskou službou k realizaci ojedinělého projektu, v němž se naplňuje nový typ spolupráce a vzniká zde specializovaného oddělení výkonu trestu odsouzených žen jako součást Vazební věznice v Ruzyni. [viz. příloha č. 3]

Domov dnes naplňuje poslání jako ošetrovatelský ústav, poskytující sociální a zdravotní pobyty na lůžkovém oddělení i v denním stacionáři a současně jako Oddělení výkonu trestu pro ženy, které zde nacházejí dobré podmínky pro bydlení a rozmanité pracovní možnosti. Díky modernímu technickému zázemí a personálu, který pracuje obětavě a má kromě odbornosti vysokou motivaci pro službu nemocným, dosahuje poskytovaná péče dlouhodobě nadprůměrné úrovně.⁶²

V souladu se Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody je oddělení profilováno jako oddělení pro výkon trestu odsouzených žen, zařazených do věznice s dozorem a dohledem. Dalšími hledisky pro zařazování odsouzených do oddělení je zejména jejich pracovní zařaditelnost a splnění podmínek pro udělení volného pohybu mimo věznici. Dále se při výběru zohledňuje osobnost odsouzené, charakter trestné činnosti, nařízení ústavní či ambulantní léčby, atd. Upřednostňovány jsou především prvotrestané ženy.

⁶² Internetové stránky Domova sv. Karla Boromejského. <http://www.domovrepy.cz>

Ubytovací kapacita je stanovena na 50 míst. Ložnice odsouzených jsou soustředěny do dvou pater Domova. V oddělení je celkem 10 ložnic po 5 místech. K dispozici odsouzeným jsou také 2 kulturní místnosti, 1 jídelna, 2 kuchyňky, 2 sportovní a zájmové místnosti a 1 učebna. Pro další aktivity jsou využívány také prostory Domova.

Po přijetí do oddělení se nově přijaté odsouzené zařazují do tzv. nástupního oddělení. Po dobu pobytu v nástupním oddělení se odsouzená seznamuje s režimem oddělení a s prostředím, se všemi právními normami upravujícími výkon trestu odnětí svobody (Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, Řád výkonu trestu odnětí svobody, Vnitřní řád oddělení výkonu trestu – Řepy). Současně je odbornými zaměstnanci oddělení zpracována komplexní zpráva o odsouzené a program zacházení.

Výkon trestu odnětí svobody probíhá ve třech přístupných skupinách vnitřní diferenciaci, které jsou jedním z prostředků motivace odsouzených k aktivnímu a důslednému plnění jednotlivých oblastí programů zacházení. Diferencovaný způsob realizace práv a povinností je základním motivačním činitelem při zacházení s odsouzenými.⁶³

Program zacházení s odsouzenými obsahuje pracovní, vzdělávací, výchovné a zájmové aktivity, organizované Vězeňskou službou, podobně se jim dostává pomoci při obnovování nebo znovuvytváření vnějších vztahů s dětmi, rodinami a přáteli. Domov dále poskytuje možnost účasti na kulturních akcích, koncertech a poznání světa řeholních sester.

Ženy pracují ve vlídném a pěkně vybaveném prostředí s rozmanitou náplní činností, mají možnost pobytu na čerstvém vzduchu v zahradě i vycházek s vychovatelem, některé pracují na externích pracovištích.

Nejrozsáhlejší pracovní příležitosti vytváří Domov, kde jsou odsouzené zařazeny v kuchyni, prádelně, při úklidu, ale i jako pomocné síly na stanicích. Odsouzené mají možnost absolvovat *Sanitářský kurs sv. Zdislavy z Lemberka* a následně zde pracovat jako kvalifikované ošetřovatelky (osvědčení umožňuje uplatnit se ve zdravotnických nebo sociálních zařízeních i po propuštění z výkonu trestu). Zejména při ošetřovatelské činnosti dochází k reálnému kontaktu s životem ve stáří, bezmocností a umíráním, což vede jednoznačně k přehodnocení dosavadních priorit a postojů odsouzených žen. Vlídny přístup, práce v příjemném prostředí a osvojení si pracovních návyků jsou základní kameny účinné resocializace.

Významná je také spolupráce se Speciální mateřskou školou v Praze - Čimicích. Odsouzené ženy pro děti vyrábějí různé dárky, hračky, ošacení (pletené i šité) opravují i jejich poškozené oblečení a pořádají pro ně zábavné a velmi úspěšné odpoledne včetně představení pohádek.⁶⁴

⁶³ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://www.vscr.cz>

⁶⁴ Internetové stránky Domova sv. Karla Boromejského. <http://www.domovrepy.cz>

Koncepce oddělení je směřována především na podporu mimovězeňských vztahů, udržování pozitivních vazeb s dětmi, rodinami a přáteli, popř. pomoc při obnovování těchto vazeb, k jejichž narušení mohlo dojít nástupem výkonu trestu. Při podpoře těchto vazeb je využívána především možnost udělení volného pohybu mimo věznici v souvislosti s návštěvou a přerušování výkonu trestu.

Věznice situovaná do řeholního domu je evropským unikátem, což umožňuje na základě zdejších podmínek přistupovat k výkonu trestu odnětí svobody zcela netradičním způsobem. Při zacházení s odsouzenými ženami se tak využívá i jiných metod práce a na odsouzené působí kromě zaměstnanců vězeňské služby i řádové sestry a další zaměstnanci léčebny, jako například lékaři a zdravotní sestry, se kterými odsouzené spolupracují.

Vznikem Oddělení výkonu trestu - Řepy v Domově sv. Karla Boromejského došlo k realizaci zcela ojedinělého projektu, který spojuje velmi rozdílné světy: nemocné, řádové sestry, civilní personál a odsouzené ženy.

Během své pracovní činnosti nejsou a ani nemohou být odsouzené ženy nijak výrazně sřeženy. V případě tohoto ženského oddělení v Řepích lze hovořit o otevřeném oddělení nebo o jakémsi mezičlánku mezi alternativními tresty a klasickým vězením.

2.2 Specifika VTOS u odsouzených žen

2.2.1 Ženská kriminalita

Současný podíl žen na celkovém počtu obyvatelstva je stále o něco vyšší než jedna polovina, co se však týká pachatelů trestných činů, zde mají, jak ukazují historická data, výraznou převahu muži.

Navzdory těmto evidentním nesrovnalostem se ženskou kriminalitou zabývalo jen velmi málo kriminologů, sociologů a dalších odborníků. Převážná většina zahraničních i tuzemských kriminologických výzkumu se do nedávné doby zabývala hlavně trestnou činností páchanou muži. Hlavním důvodem byl nepochybně fakt, že muži mezi pachateli stále naprosto převládají, nicméně do vniku tzv. gender⁶⁵ studií, také přehlížení zvláštností jednotlivých pohlaví.

Statistiky a studie v různých společnostech se shodují v tom, že převážná většina zadržených, usvědčených a odsouzených jsou muži, což také vyvozuje, že zločin je mužskou aktivitou. Podíl žen na trestné činnosti se zdál být tak malý a jejich přestupky tak nezávažné, že zabývat se ženami v tomto ohledu se dlouho považovalo za plýtvání časem a kriminalita žen nebyla vnímána jako sociální problém. Kriminologie jako věda zabývající se stavem a vývojem kriminality ve společnosti, jejími příčinami

⁶⁵ Gender = pojem odkazující na kulturně a sociálně podmíněné sociální rozdíly mezi muži a ženami

a podmínkami výskytu, byla od svého vzniku na přelomu 18. a 19. století vědou mužů a vědou o mužích.⁶⁶

Na počátku 20. století si několik autorů (C. Lombroso⁶⁷, W. I. Thomas⁶⁸) vybralo za předmět svého zkoumání právě ženy a vysvětlení jejich kriminality. Tito autoři se povětšinou domnívali, že ženám je vrozená pasivita, závislost, mateřskost a emocionální citlivost, které do vězení rozhodně nevedou. Jestliže se žena této charakteristice vymykala, byla spíše než za kriminální označena za duševně nemocnou. Psychická porucha se tak jevila jako typ deviantního chování, který je charakteristický pro ženy, zatímco kriminalita a porušování právních norem byly prezentovány jako typ deviantního chování mužů.

Kriminalita žen byla také spojována s hříšností a sexuální vyzývavostí ženského těla a pozornost se tedy nepoměrně často zaměřovala k prostituci jako k nejtypičtějšímu z ženských přestupků. Jeden z průkopníků na poli ženské kriminality, O. Pollak⁶⁹, popsal velmi výstižně maskovaný charakter ženské kriminality, při které ženy používají „specificky ženské“ prostředky a připustil, že ženy páchají spíše takové delikty, které je obtížně odhalit a vysvětlit. Pollak například z ženiny schopnosti předstírat orgasmus nebo maskovat menstruaci vyvozoval schopnost maskovat a tajit trestnou činnost.

Jakkoli neuvěřitelně dnes mohou tato vysvětlení působit, dlouhou dobu udávala tón tomu, jak se o kriminalitě žen přemýšlelo. Žena jako by svým trestným činem neporušovala jen právní normu, ale znásilňovala také tradiční představy ženství, mateřství a vlastně potažmo i mužství. Byla jakousi dvojitou deviantkou.

Od 60. let dvacátého století, s rostoucím vlivem feministického hnutí, přestává být vyloučení žen ze světa konstrukce vědění samozřejmostí. Kriminologie se začíná dekonstruovat jako mužská disciplína a rozmluvy zabývající se kriminalitou žen začínají být sdíleny i ženskými autorkami, které nacházejí jiné odpovědi na staré otázky, ale kladou také otázky nové. Od ptaní se po příčinách kriminálního chování se pozornost přesouvá rovněž k diferencovanému zacházení v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody či adekvátnosti uvěznění jako odpovědi na určité sociální problémy vůbec.

V 70. letech 20. století se objevují průlomové práce, které spatřují jasnou spojitost s nárůstem ženské kriminality a ženskou emancipací. Podle F. Adlerové⁷⁰ jakmile ženy docílí podobných sociálních pozic jako muži, budou mít i podobné vzory kriminality.⁷¹

Zvýšený zájem o ženskou kriminalitu se projevil i na kongresech OSN (1975 Ženeva, 1980 Caracas, 1985 Miláno), na kterých se odborníci shodli,

⁶⁶ URBANOVÁ, M. *Ženská delikvence*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 13-14

⁶⁷ LOMBORSO, C. (1835-1909), benátský psychiatr, antropolog a kriminolog

⁶⁸ THOMAS, W. I. (1863-1947), americký sociolog a psycholog, představitel humanistické sociologie

⁶⁹ POLLAK, O. (1908-1998), americký spisovatel a profesor sociologie na pensylvánské univerzitě

⁷⁰ ADLEROVÁ, F. (1975). americký sociolog a kriminolog, autorka díla *Sisters in Crime*

⁷¹ Internetové stránky společensko ekologického časopisu *Sedmá generace*. <http://www.sedmagenerace.cz>

že kriminalita žen v mezinárodním měřítku začíná nabývat kvantitativně i kvalitativně nových, nebezpečnějších forem. Vývoj kriminality žen, je tak mezinárodně sledován a stal se předmětem zájmu vědecké obce.

Ženská kriminalita vzbuzuje v posledních letech větší pozornost odborníků, kteří často poukazují na slabiny dosavadních teorií. Nejvíce pozornosti je věnováno vlivu prostředí na potenciální ženskou delikventku, zejména socializaci, které se jí dostává, a příležitost k páčání trestné činnosti. Dalším předmětem zkoumání je postup orgánů činných v trestním řízení vůči delikventním ženám, druhy trestů, které jsou jim ukládány, zacházení s ženami ve věznicích a v neposlední řadě i role žen v orgánech trestně právního systému.⁷²

Současný stav ženské kriminality

Dlouhodobě lze pozorovat, že podíl ženské kriminality na celkové trestné činnosti je malý, trestné činy jsou méně závažné a ženy bývají odsuzovány k výkonu trestu jen v malém počtu případů. Zastoupení žen mezi pachateli trestných činů je poměrně nízké. Podíl žen na celkovém počtu odsouzených pachatelů se pohybuje okolo 12 procent (údaj Českého statistického úřadu ČR za rok 2009) a podíl ze všech uvězněných osob se blíží k 6 procentům [viz. tabulka č. 1]. I když je podíl žen na celkové kriminalitě v ČR relativně malý, vykazuje v posledním desetiletí mírně stoupající tendenci. Ve srovnání s cizinou však stále patříme k zemím s nejnižším zastoupením žen mezi pachateli trestných činů.

Od kriminality mužů se kriminalita žen liší zejména tím, že v ní převažuje méně závažná majetková trestná činnost. K dalším znakům kriminality žen patří i nižší výskyt recidivy. Jestliže k ní v některých případech dochází, pak se často nejedná o specializaci na jediný druh trestné činnosti. Ženy se také na rozdíl od mužů jen zřídka organizují do různých gangů a skupin a většinou se dopouštějí trestné činnosti jednotlivě. Ve srovnání s muži, kteří se snaží vystupovat aktivně, jsou ženy opatrnější, pasivnější, vystupují třeba jen jako pomocnice při trestné činnosti mužů. Ženská kriminalita je méně rozsáhlá, méně závažná, a celkově způsobuje menší majetkové škody.

Závažnější trestné činy žen jsou jednak vzácné a jednak se také více vyznačují výjimečnými okolnostmi týkajícími se činu i osoby. U žen se tak méně často setkáváme s nepodmíněnými a dlouhodobými tresty odnětí svobody.

Stále u nás převládá názor, že kriminalita žen je obecně nevýznamná a nepředstavuje tedy žádné větší ohrožení. Zatímco v okolních zemích existují řady studií zabývající se touto problematikou, u nás by se počet prací dal spočítat na prstech obou rukou.⁷³

⁷² URBANOVÁ, M. *Ženská delikvence jako sociální jev*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 10

⁷³ URBANOVÁ, M. *Ženská delikvence*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 40-41

Tabulka 1 Vývoj stavu uvězněných osob v letech 2000 – 2009 (stav k 31. 12.)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Muži	14966	14190	12321	13298	14437	15336	15376	15792	17209	18367
(%)	95,96	96,15	95,88	95,71	95,59	95,17	94,78	94,59	94,82	94,80
Ženy	605	547	508	570	637	741	803	855	891	1007
(%)	4,04	3,85	4,12	4,29	4,41	4,83	5,22	5,41	5,18	5,20
Celkem	15571	14737	12829	13868	15074	16077	16179	16647	18100	19374

Zdroj: <http://vscr.cz>

Nejčastěji jsou ženy stíhány za trestný čin krádeže (§ 205 tr. z.) a dále pak za další trestné činy související přímo či nepřímo s majetkem (podvod, porušování domovní svobody, loupež). Poměrně často se dále dopouštějí i trestných činů zanedbání povinné výživy (§ 196 tr. z.), zpronevěry (§ 206 tr. z.), poškození cizí věci (§ 228 tr. z.) a trestných činů souvisejících s drogami. K nejzávažnějším trestným činům, kterých se ženy dopouští zejména vůči rodinným příslušníkům, patří ohrožování výchovy dítěte (§ 201 tr.z.) a týrání svěřené osoby (§ 198 tr. z.). Pokud jde o násilí, tak nejvyšší podíl na úmyslných násilných trestných činech mají ženy u vražd (§ 140 tr. z.) a úmyslné těžké ujmy na zdraví (§ 145 tr. z.).

Nejvíce odsouzených žen k výkonu trestu spadá do věkové kategorie 30-40 let (cca. 32 %) [viz. tabulka č. 2]. Počet mladistvých žen ve výkonu trestu je minimální. Převažují odsouzené ženy se základním vzděláním, které tvoří téměř 40 % ze všech žen. Více než polovina z ženských pachatelek je odsouzena poprvé a nejčastější délka nepodmíněného trestu se pohybuje v rozmezí od 1 do 2 roků (cca. 20 %).⁷⁴

Ženská kriminalita je daleko více skrytá než kriminalita mužů. Tato skutečnost souvisí především s faktem, že závažnost deliktů, kterých se ženy dopouštějí, je ve srovnání s delikty mužů nižší. Tyto drobnější delikty jsou proto často velmi těžko odhalitelné (zejména u nejrozšířenějšího trestného činu žen – krádeže). Vysokou míru latence lze najít i u trestných činů namířených proti dětem (například ohrožování výchovy dítěte nebo týrání svěřené osoby - § 198 tr. z.).

Významným sociálně patologickým jevem úzce související s kriminalitou žen je i neopomenutelná prostituce. Tato je často těsně spjata s protiprávním jednáním a po roce 1990 výrazně nabývá na významu. Důležitá jsou také i její rizika šíření pohlavních chorob a celkový negativní dopad na především mladé prostituující dívky.

⁷⁴ Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2009. Vězněné osoby

Kriminalita žen i mužů a prostituce jsou „spojitými nádobami“ a jsou často velmi nepřehledně pospojovány, čímž tvoří závažný problém v každé společnosti.⁷⁵

Tabulka 2 Věkové složení odsouzených (Stav k 31. 12. 2009)

Věk	Muži	(%)	Ženy	(%)	Celkem	(%)
do 16 let	1	(0,00)	0	(0,00)	1	0,01%
16 - 17 let	15	(0,08)	1	(0,10)	16	0,08%
17 - 18 let	46	(0,25)	3	(0,30)	49	0,25%
18 – 21 let	602	(3,28)	19	(1,89)	621	3,21%
21 – 25 let	2301	(12,53)	124	(12,31)	2425	12,52%
25 – 30 let	3307	(18,01)	194	(19,27)	3501	18,07%
30 – 40 let	6561	(35,72)	319	(31,68)	6880	35,51%
40 – 50 let	3710	(20,20)	228	(22,64)	3938	20,33%
50 – 60 let	1529	(8,32)	100	(9,93)	1629	8,41%
60 - 70 let	280	(1,52)	17	(1,69)	297	1,53%
nad 70 let	15	(0,08)	2	(0,20)	17	0,09%
Celkem	18367		1007		19374	100,00%

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2009

2.2.2 Ženy ve vězení – gender rozdíly

Kriminální ženy byly v historii soudních řízení vždy objekty tzv. kavalírského zacházení. Spíše než jako k nebezpečným deviantům k nim bylo shlíženo jako k politováníhodným bytostem. Policie a zastupitelé soudu jako by jen stěží dovedli aplikovat kriminální nálepkou osobě „něžného“ pohlaví. Odborná literatura uvádí, že ženy dostávají v průměru nižší tresty za stejné trestné činy, nebo jsou častěji klasifikovány do jiných kategorií, například jako mentálně nemocné.

Kavalírské zacházení a nižší tresty souvisejí s faktem, že ženina role je definována především institucí mateřství. Mnoho žen ve vězení jsou matky nezletilých dětí, kterým musí být v průběhu výkonu trestu zajištěna náhradní péče. Tuto péči často přebírá stát a je to péče nákladná, což hraje při rozhodování soudních autorit svoji roli.

⁷⁵ BLATNÍKOVÁ, Š. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007, s. 8

Instituce vězení ve společnosti vzniká, aby ochránila „poslušné občany“ od těch, kteří jsou mechanismy trestního práva a soudnictví označeni jako pro společnost nebezpeční. Ve vězení jsou „neposlušní“ občané drženi v kontrolovaném prostoru po určitý kontrolovaný čas. Věznice má ale nejen chránit společnost před těmi, které do sebe pohlcuje, ale má také napravovat. Zdá se však, že náprava a resocializace ve vězení opět reprodukuje stereotypizované modely femininity a maskulinity. Muži jsou vězením napravováni a vedeni k tomu, aby byli „správnými“ muži, tedy autonomními osobnostmi, které si osvojí základní dovednosti a po propuštění obstojí na trhu práce. Ženy se ve vězení učí být „správnými“ ženami, tj. dobrými matkami a hospodyněmi v domácnosti. V praktické rovině se tyto ideje zrcadlí v kvalitnější síti rekvalifikačních, pracovních a volnočasových programů ve vězeních pro muže. Ve vězeních pro ženy jsou pracovní příležitosti omezeny a navíc vymezeny tradičním vnímáním ženské role. Ženy si ve vězení osvojují dovednosti praní, vaření a úklidu, či se v těchto dovednostech zdokonalují. Volitelné kroužky pro ženy zahrnují aktivity typu pletení, vyšívání, zahradničení nebo společenského tance, zatímco mužům se nabízejí zejména činnosti sportovní.

V každém vězeňském zařízení zákonitě vznikají i specifické subkultury, jakožto přirozené reakce na deprivaci, kterou sebou nese život ve vězení. Vězni tak, zbavení své autonomie, vytvářejí tyto struktury, které jim tuto autonomii určitým způsobem navracejí. Další deprivací života ve vězení je absence věcí, jejichž přítomnost jedinec považoval v civilním životě za samozřejmou (oblečení, jídlo dle vlastního výběru, cigarety). Ve vězení proto také vznikají sítě neorganizovaných trhů, pomocí kterých si vězňové toto zboží opatřují a směňují. Neopomenutelná sociální, emoční a sexuální deprivace, má pak za následek vytváření improvizovaného systému specificky organizovaných vztahů.⁷⁶

Rozdílnosti mužských a ženských povah se samozřejmě promítají také i do těchto uspořádání jednotlivých vězeňských systémů, které jsou jinak strukturovány ve vězeních pro muže a jinak ve vězeních pro ženy. Zatímco muži se organizují především podle kódu vězně, ženy se ve vězení orientují na vytváření vztahů v rámci menších neformálních skupin. Dvěma základními adaptačními mechanismy v ženských vězeních je vytváření jakýchsi pseudorodiny a homosexuálních partnerství.

Pseudorodinou lze označit vztahy mezi několika ženami, jejichž vzájemné vazby jsou imitací sociální struktury tradiční rodiny. Kromě pozic, které jsou zaujímány ženami (matka, dcera, sestra), zde vznikají i pozice typicky mužské. Tyto rodiny lze tak vnímat jako pokus o přepsání života ve vězení, za účelem učinit jej více realistickým.

Homosexuální partnerství, které vznikají mezi dvěma ženami ve vězeňském prostředí, plní funkci dočasné adaptace na toto výjimečné prostředí. V tomto vztahu vždy jedna žena přejímá roli aktivní, dominantní, rozhodovací, zatímco její protějšek zaujímá roli pasivní, submisivní a pečující.

⁷⁶ BLATNÍKOVÁ, Š. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007, s. 9-10

Zatímco v mužském prostředí, kde také dochází ke vzniku těchto homosexuálních vztahů zaměřených především na sexuální akt, kdy tato homosexualita je vnímána negativně, ve vězeních pro ženy jsou homosexuální svazky tolerovány, právě jen dokud k sexuálnímu aktu nedochází.⁷⁷

Tyto gender stereotypy lze také nalézt například i v nápravných institucích pro mladistvé. Zatímco chlapcům je zde garantována poměrně velká autonomie, dívky se nacházejí v atmosféře nevyspělé závislosti. S dívkami je zacházeno jako s dětmi spíše než s delikventy a tyto jsou neustále vedeny k podřízení se modelu femininity, který není na rozdíl od modelu maskulinity vytvářen aktivní účastí, nýbrž je pasivně osvojován.

Zmíněné gender způsoby se odrážející v uspořádání institucí širší společnosti, vytváří v nápravných institucích různé režimy, pravidla, sankce, tedy jiné reality pro ženy a muže.

2.2.3 Zvláštnosti VTOS odsouzených žen

Jak již bylo výše uvedeno, ženy se vyznačují specifickými psychickými a fyziologickými zvláštnostmi a potřebami, ke kterým je potřeba při výkonu trestu odnětí svobody přihlížet. V rámci této skupiny odsouzených tvoří zvláštní skupinu odsouzené matky s dětmi. Legislativní vymezení, stejně tak jako u dalších skupin odsouzených, můžeme nalézt v Zákoně o výkonu trestu odnětí svobody (z. č. 169/1999 Sb.) a ve Vyhlášce Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Specifika jsou také upravovány nitřním řádem příslušné věznice.

Těmto požadavkům jsou uzpůsobeny ubytovny odsouzených žen, kde jsou vytvářeny podmínky pro praní osobního prádla, provádění drobných oprav osobních věcí a pro denní koupání. Ženám je při úpravě zevnějšku umožněno používat vlastních kosmetických přípravků, také při úpravě vlasů je odsouzeným ženám umožněno mít u sebe vlastní potřebné pomůcky. Stejně tak i programy zacházení jsou uzpůsobeny dovednostem a schopnostem žen, obvykle se jedná o kroužky rozličných ručních prací, zahradnictví nebo pohybové aktivity.⁷⁸

V určitých případech, jestliže takovýto postup umožní podmínky ve věznici a osobní předpoklady odsouzené ženy, může být odsouzené ženě na její žádost povoleno, aby ve výkonu trestu měla u sebe a starala se o své dítě zpravidla do 3 let jeho věku, pokud takovéto dítě nebylo soudem svěřeno do výchovy jiné osoby. Jestliže je takovýto postup ve prospěch dítěte, posoudí na žádost ředitele věznice lékař, klinický psycholog a orgán sociálně-právní ochrany dětí.

⁷⁷ Internetové stránky společensko ekologického časopisu Sedmá generace. <http://www.sedmagenerace.cz>

⁷⁸ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody. Část druhá, Hlava 4

Matka, které bylo povoleno mít u sebe dítě, o toto dítě celodenně pečuje a ze svých prostředků zajišťuje veškeré potřeby. Ze strany Vězeňské služby ČR je zajišťována zdravotní péče. Každá odsouzená ženy s dítětem má svou vlastní ložnici, kde se nachází postel pro dítě, přebalovací pult, skříň na dětské prádlo a kosmetiku, ohrádka a umyvadlo. Matkám je povoleno nosit vhodný vlastní oděv a obuv podle svého uvážení. Věznic by měla brát ohledy na potřeby dítěte a své vnitřní prostory přizpůsobit výzdobě a vnitřnímu vybavení (koberce, možnost uložení hraček, kulturní místnosti) a zaručit celkový rozvoj duševních i tělesných vlastností dítěte. Pro matky, kterým bylo povoleno, aby ve výkonu trestu měly u sebe a staraly se své dítě, lze organizovat též akce mimo věznici za účasti zaměstnance Vězeňské služby.

Ženě, která před nástupem do výkonu trestu řádně pečovala o své nezletilé dítě, lze po vyjádření příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí prodloužit přerušení výkonu trestu až o 10 dnů v kalendářním roce k návštěvě dítěte, které se nachází v péči jiné osoby.⁷⁹

Trest výkonu trestu odnětí svobody lze u těhotné ženy nebo u ženy po porodu, jestliže by výkonem trestu bylo ohroženo její zdraví nebo zdraví jejího dítěte, přerušit. Stejně tak lze odložit výkon trestu u ženy, jejíž porod nastane za výkonu trestu, až na šest měsíců po porodu.⁸⁰

2.2.4 Věznice Světlá nad Sázavou

Z důvodu nedostatečné ubytovací kapacity ve věznicích byl počátkem roku 2000 celý komplex budov původního areálu školy v přírodě ve Světlé nad Sázavou převeden do užívání Vězeňské službě ČR. Záměrem zde bylo vybudovat moderní vězeňské zařízení pro odsouzené ženy.

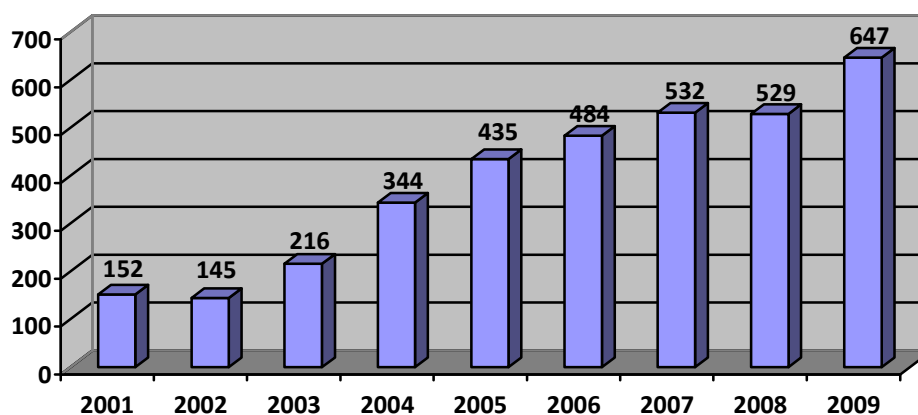
Po postupné renovaci a přístavbách byla ubytovací kapacita navýšena na cca. 400 míst pro výkon trestu odnětí svobody žen především v kategorii ostraha, dozor a mladiství a postupně byla navyšována [viz. graf č. 1]. V areálu věznice byly dále vybudovány prostory pro zaměstnávání, vzdělávání a výchovnou práci s odsouzenými. [viz. příloha č. 3]

Od roku 2002 zajišťuje Věznice Světlá nad Sázavou jako jediná věznice u nás výkon trestu odsouzených matek s nezletilými dětmi zpravidla do věku tří let v kategorii dohled, dozor a ostraha (v zájmu zachování sourozeneckých vazeb, je výjimečně možný věk do dovršení 5 let). Věznice tak disponuje požadovanými podmínkami pro výkon trestu této specifické kategorie odsouzených, splňuje požadované hygienické a bezpečnostní normy a disponuje speciálně vyškoleným personálem. Kapacita tohoto oddělení je maximálně 15 odsouzených matek s dětmi.

⁷⁹ ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, s. 96-97

⁸⁰ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), § 322 - 325

Graf 1 Vývoj počtu odsouzených ve Věznici Světlá nad Sázavou v letech 2001 – 2009

Zdroj: <http://www.vscr.cz>

Pro umístění do tohoto specializovaného oddělení musí žena splňovat řadu podmínek. Nesmí být omezena v rodičovské zodpovědnosti, neexistuje vhodnější forma péče o dítě a před výkonem trestu musela o své dítě řádně pečovat. Důležitý je i její dobrý zdravotní stav a její potřebné finanční zajištění pro úhradu některých potřeb dítěte. Souhlasné stanovisko pro umístění musí zaujmout i lékař, psycholog, klinický psycholog a orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Cílem tohoto specializovaného oddělení je především zabránění odloučení dítěte od matky, posilování a rozvoj jejich kladných citových vazeb, uspokojování veškerých potřeb dítěte vzhledem k jeho aktuálnímu stavu a stupni vývoje a optimalizace prostředí, kterým je dítě obklopeno a které na něj působí. U odsouzených žen je rozvíjen pocit zodpovědnosti, jsou stimulovány ty postoje a dovednosti, které jim usnadní návrat do společnosti a tyto jsou vedeny k celkové žádoucí péči o duševní a psychický rozvoj dítěte a získávání nových praktických a teoretických zkušeností a vědomostí v péči o dítě.

Chod tohoto oddělení je zajišťován ze strany Vězeňské služby 24 hodin denně speciálně školeným personálem (speciální pedagog, sociální pracovník, psycholog, dětská sestra, lékař, vychovatel, učitel pro předškolní věk).⁸¹

Mimo to je věznicí zajišťován i výkon trestu dalších specifických skupin, které vyžadují zvláštní přístup, a to trvale pracovní nezařaditelných odsouzených žen (dozor, ostraha) a odsouzených mladistvých žen. Od roku 2004 zde bylo zřízeno i zvláštní oddělení pro výkon vazby.

K 31. 12. 2009 vykonávalo ve Věznici Světlá nad Sázavou trest odnětí svobody celkem 599 žen, z toho 339 žen se nacházelo v kategorii věznice s dozorem, 249 odsouzených žen v kategorii věznice s ostrahou, 4 ženy ve věznici s dohledem a 7 žen zařazených na specializovaném oddělení pro mladistvé.⁸²

⁸¹ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://vscr.cz> – Věznice Světlá nad Sázavou

⁸² Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://vscr.cz> – Věznice Světlá nad Sázavou (statistické údaje)

2.3 Penitenciární péče

Pojem penitenciární pochází z latinského slova „paenitentia“, což znamená lítost, změna mínění nebo smýšlení, obrat polepšení, napravení. Lze jej chápat i jako pojem označující vězeňský, týkající se vězeňství či zacházení s vězni v té souvislosti, když chápeme podstatu vězeňství ne jen jako represii, ale především jako nápravu, převýchovu a resocializaci. Penitenciární péče pak označuje speciální péči o vězně ve vězení.⁸³ Penitenciární intervence jsou všechny programy, postupy, přístupy, způsoby zacházení a působení, které jsou uplatňovány ze strany zaměstnanců Vězeňské služby ČR při práci s vězni, kteří byli odsouzeni soudem k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Resocializací ve vězeňské praxi obecně rozumíme korektivní či druhotnou socializaci jedince, v jehož socializaci se vyskytly nedostatky různého druhu nebo který byl zapojen do systému norem a hodnot, jenž jsou v rozporu s uznávanými společenskými normami. Resocializace se ve vězení provádí jednak obecnými metodami zacházení s vězni, které vyplývají ze zákona a právních předpisů, jednak speciálními metodami pedagogickými, psychologickými, sociálními či psychiatrickými. Cílem by měla být hlavně kultivace návyku dalším vzděláváním a osvojení si sociálních dovedností nutných pro readaptaci na život ve společnosti. K tomu má přispívat i speciální pomoc a odborné poradenství při řešení osobních problémů vězňů. Resocializace má vést k tomu, aby propuštěný vězeň byl připraven na plnění běžných sociálních rolí řadového občana, zejména se živil vlastní prací, staral se sám o sebe i o jiné a nevrátil se do původní kriminální skupiny.⁸⁴

2.3.1 Programy zacházení

Hlavními nástroji pro resocializaci jedince během výkonu trestu ve věznicích jsou **programy zacházení**. Tyto od roku 1992 nahradily původní resocializační programy a jsou vymezeny Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody (zák. č. 169/1999 Sb.) a jejich realizace je zakotvena v Řádu a výkonu trestu odnětí svobody (vyhl. č. 345/199 Sb.). Programy zacházení představují souhrn dobrovolných či povinných vzdělávacích, pracovních, speciálně výchovných, zájmových aktivit a oblast utváření vnějších vztahů, přičemž jejich smyslem je pomoci dosáhnout účelu výkonu trestu.

Programy by měly reagovat na různé aspekty života vězňů, měly by respektovat vývojovou fázi vězňů, měly by nabízet dostatek podnětů, které mohou být pro vězně přínosné, měly by umožňovat aktivní participaci a v neposlední řadě využívat vazeb vězně s jeho sociálním okolím. Věznice, která stanoví program pro každého odsouzeného zvlášť, v tomto vymezení okruh konkrétních činností, kterých je vězeň

⁸³ Slovník cizích slov ABC.cz. Definoval prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.

⁸⁴ MARÁDEK, V. *Vězeňství*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005, s. 61

povinen se účastnit nebo které vykonávat může. Jedná se o základní formu komplexního a cílevědomého působení na vězně během výkonu trestu.

Základem pro programy zacházení je zpracování komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku jeho trestu, charakterové vlastnosti a příčiny trestné činnosti. Tato zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného. Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Součástí programu zacházení je i určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, která bude směřovat k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Pokud u vězně přichází v úvahu více variant programu zacházení, může si zvolit ten, který mu nejlépe vyhovuje. Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem věznice, jehož základ tvoří pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného. Při vypracování programu zacházení věznice podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení.⁸⁵

To, jak je program zacházení u konkrétního odsouzeného naplňován, se pravidelně hodnotí ve stanovených termínech podle typu věznice. Při každém hodnocení programu dochází i k jeho aktualizaci v souladu s vývojem osobnosti odsouzeného a změnami v jeho chování a jednání. Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení se projednává i s odsouzeným, který se také podílí i na aktualizaci programu.

Kromě aktivit uvedených v programu zacházení může odsouzený v době vymezené vnitřním řádem uspokojovat své potřeby využíváním knihovny věznice, odběrem tisku, knih a publikací, podílem na vydávání vlastního časopisu odsouzených, sledováním rozhlasových a televizních pořadů, či účastí na dalších aktivitách vzdělávání a zájmové činnosti zprostředkovaných věznicí.

Program zacházení s odsouzenými se člení na aktivity pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a oblast utváření vnějších vztahů. Obsahem **pracovních aktivit** je zaměstnávání, práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice a pracovní terapie, vedená zaměstnanci Vězeňské služby s potřebným odborným vzděláním. **Vzdělávacími aktivitami** se rozumí vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm, učilištěm a odborným učilištěm a vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu. Do **speciálních výchovných aktivit** patří individuální a skupinová speciální pedagogická a psychologická působení vedená kompetentními zaměstnanci, zejména působení terapeutická (sociální výcvik,

⁸⁵ Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Hlava 3. §41

psychoterapie, arteterapie⁸⁶, pohybová terapie), sociálně právní poradenství a trénink zvládnání vlastní agresivity. *Zájmovými aktivitami* programu jsou nejrůznější formy individuální a skupinové zájmové činnosti organizované a vedené zaměstnanci Vězeňské služby, které rozvíjejí v souladu s účelem výkonu trestu schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených.⁸⁷

Pracovní programy

Dříve byli odsouzení využíváni k nejtěžším pracím jako levná pracovní síla. Dnes v situaci, kdy roste u nás i v Evropě míra celkové nezaměstnanosti, je naopak problémem nacházet pro odsouzené vhodné pracovní aktivity. Podniky se orientují spíše na kvalifikovanou práci a zaměstnávání vězňů není státem nijak zvýhodňováno. Zbývají tedy hlavně státní zakázky a práce na rekonstrukcích vlastních objektů.

Práce má význam v rozvoji manuálních dovedností, vytrvalosti, koordinace a osvojení si společenských norem uznáním, že práce je jediným legitimním a akceptovatelným zdrojem obživy. Vybudování vztahu k práci tvoří jeden z pilířů úspěšné resocializace. Neopomenutelná je i ta skutečnost, že práce vězňů je prostředkem, který se podílí a přispívá k chodu věznice.

Při zařazování do pracovních programů se přihlíží ke zdravotnímu stavu jedince, jeho dosažené odbornosti a také i k jeho vyživovacím povinnostem. Výdělky se rozdělují podle pohledávek, které vězeň má (soudní výdaje, výživné, splacení případných dluhů). Zbytek financí se převádí na konto a část se poskytuje vězňům jako kapesné, což učí vězně chápat hodnotu peněz, zacházet s nimi, účelně jich užívat i šetřit.

Povinnost pracovat se nevztahuje na odsouzeného staršího 65 let, plně invalidního, odsouzeného, jehož zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení, dočasně práce neschopného a odsouzeného, jehož pracovní povinnost je vyloučena. Odmítnutí práce odsouzeným, který byl zařazen do práce, je závažným porušením povinnosti odsouzeného, za něž se zpravidla odsouzenému uloží kázeňský trest. V případě odmítnutí práce se odsouzený zpravidla umístí v době, kdy by měl pracovat, odděleně od ostatních odsouzených, přičemž se mu neumožní zájmová činnost včetně sledování televizního a rozhlasového vysílání.⁸⁸

Vězňové se věnují většinou nejrůznějším dělnickým profesím, kompletují různé elektrospotřebiče, dárkové kolekce, bonboniéry a podobně. Pracují také v nejrůznějších řemeslných a průmyslových provozech na pracovištích ve věznicích nebo mimo ně. Využívání jsou také městy při úklidu sněhu, udržování veřejné zeleně, či dalších potřebných pracích. Práce mimo areál věznice je umožňována především vězňům v kategorii dohled a dozor. Vězňové v kategorii ostraha, kterých je nejvíce,

⁸⁶ *Arteterapie* = léčba uměním, využívání umělecké činnosti pro léčbu psychiky a osobnosti. Definoval prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.

⁸⁷ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody. Část druhá, Hlava 4

⁸⁸ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody. Část druhá, Hlava 4

nelze z bezpečnostních důvodů zaměstnávat mimo věznice, a proto se jim vězeňská služba snaží zajistit práci uvnitř střežených prostor.

Přestože se zaměstnanost vězňů dříve dlouhodobě pohybovala kolem 40 procent, v posledních dvou letech se podařilo dosáhnout až 60 procentní zaměstnanosti odsouzených. Opatřením, které významně ovlivnilo zvýšení zaměstnanosti, je zařazování odsouzených do práce na částečný úvazek. V současné době bohužel situace v zaměstnávání vězněných osob kopíruje problémy domácí ekonomiky, krachování firem a propouštění, což se projevuje v mírném poklesu zaměstnanosti vězňů (58 procentní zaměstnanost k 31. 12. 2009).⁸⁹

Odsouzené ženy ve Věznici Světlá nad Sázavou pracují v rámci vnitřní režie v kuchyni, v údržbě, ve skladu, jako uklízečky a dále se věnují činnostem školnice, knihovnice a zdravotnice. Odsouzené pracují také u dvou soukromých subjektů, z nichž jeden má pracoviště přímo v areálu věznice. Ženy z výstupního oddělení této věznice například v rámci projektu „Kiwaniis panenka“ vyrábějí panenky, které pak putují k dětem v nemocnicích.⁹⁰

Vzdělávací programy

Vzdělávání odsouzených je součástí programů zacházení s odsouzenými a je zpravidla zajišťováno odloučenými pracovišti středního odborného učiliště, učiliště a odborného učiliště. Ve věznicích, v nichž nejsou zřízena tyto odloučená pracoviště, zřizují samy věznice tzv. školská vzdělávací střediska, která spolupracují s mimovězeňskými školskými institucemi nebo samy organizují různé vzdělávací kurzy.

Vzdělávání odsouzených tvoří vedle jejich zaměstnávání stěžejní součást resocializace, i proto že úroveň vzdělání souvisí s výskytem kriminálního chování. Vzdělání ovlivňuje i kvalitu mínění a postojů ke společnosti.

Při vzdělávání odsouzených věznice zajišťuje vytváření vhodných podmínek (prostorové, organizační) pro to, aby odsouzení mohli získat a zvyšovat si svoji pracovní kvalifikaci a rozšiřovat si svoji všeobecnou informovanost. Dříve stály v popředí kurzy na potlačení ngramotnosti, přičemž v současnosti se klade důraz především na profesní přípravu. V řadě věznic má vězeň možnost si doplnit vzdělání v rozsahu základní školy, příp. rozšířit svou kvalifikaci v odborných kurzech. Vězni mohou korespondenčně studovat i vysokou školu, splní-li podmínky přijetí. Tyto školy však někdy jejich žádost z důvodu brutality jejich činu odmítají.

Zásadní význam má udržení souvislosti přípravy na budoucí povolání u mladistvých. Při zabezpečování povinné školní docházky mladistvých odsouzených spolupracují orgány Vězeňské služby s příslušnými školami a orgány státní správy a samosprávy ve školství.

⁸⁹ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://www.vscr.cz>

⁹⁰ Internetové stránky Věznice Světlá nad Sázavou. <http://vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou>

Vzdělávací programy tak umožňují, aby odsouzení mohli získat jak vzdělání na základní nebo střední škole, tak i vysoké škole, zvyšovat svoji pracovní kvalifikaci nebo jen rozšiřovat svoji všeobecnou informovanost.⁹¹

Ve Věznici Světlá nad Sázavou se od roku 2003 nachází Školské vzdělávací středisko, které nabízí odsouzeným ženám vzdělávání jak ve všeobecně vzdělávacích kurzech odstraňujících negramotnost, tak i v kurzech praktických (dlouhodobé - kurz výroby konfekce, práce na PC a průběžné – kuchařské práce, kreativní psaní, výuka jazyků, právní minimum), po jejichž absolvování získají ženy osvědčení. Na této činnosti se podílejí také místní a blízké školy i odborníci z praxe. Věznicí hodlá v blízké budoucnosti také zajišťovat profesní přípravu vybraných učebních oborů pro odsouzené, ukončenou závěrečnou zkouškou.⁹²

Speciálně výchovné programy

Tyto druhy programů zahrnují velké množství technik od běžného penitenciárního působení přes sociální výcvik, sociálně právní poradenství, krizovou intervenci, až po skupinovou a individuální psychoterapii a další terapie. Uskutečňování těchto programů je v podmínkách věznice přímo závislá na počtu pedagogů, psychologů a sociálních pracovníků, kteří se snaží eliminovat projevy patologie nebo drogových a jiných závislostí. Programy kombinují postupy individuální, skupinové i komunitární terapie.

Speciálně výchovné programy se zabývají i určitými bezprostředními problémy, které jsou spojeny s výkonem trestu formou specializovaných kurzů (toxi, antistresové) zaměřených na zmírnění vnitřního napětí, zvládnání agresivity, formování žádoucích složek osobnosti – sebeovládání, odstranění závislostí, atd.

V podmínkách věznice se mohou uplatnit arteterapeutické prvky či psychodrama⁹³, některé věznice mají dokonce i svůj arteterapeutický kabinet.

Při využívání těchto programů je třeba hledat konkrétní vhodnost metod, které při práci s vězni vykazují největší efektivitu. Je třeba vycházet ze specifík a problému vězeňské populace a uvažovat o vhodnosti direktivních či nedirektivních terapeutických přístupů, o účelnosti a účinnosti individuálního či skupinového působení nebo o volbě technik.

Sociálně výchovný program ve Věznici Světlá nad Sázavou zahrnuje nabídku činností v rámci dramaterapie⁹⁴, arteterapie, ergoterapie⁹⁵, pohybové terapie,

⁹¹ FISHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*, 1. Vyd. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae, 2006, s. 92-94

⁹² Internetové stránky Věznice Světlá nad Sázavou. <http://vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou>

⁹³ *Psychodrama* = psychoterapeutická metoda využívající postupů splňování (hraní) různých rolí. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.

⁹⁴ *Dramaterapie* = psychoterapeutická disciplína využívající divadelních prostředků. Definoval prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.

⁹⁵ *Ergoterapie* = pracovní terapie, léčba prováděním pracovních činností, činnostní léčba. Definoval prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.

muzikoterapie, sociálně-psychologický trénink, aj. Účast na těchto kroužcích je dobrovolná na základě projeveného zájmu s ohledem na zařazení kroužku ve věznici a kapacitu kroužku a povinná pro ty klientky, které jsou zařazeny v terapeutické komunitě na bezdrogové zóně.⁹⁶

Volnočasové programy

Jedním z charakteristických rysů odsouzených je jejich neschopnost organizace volného času a jeho trávení sociálně žádoucími aktivitami. Nuda je, zvláště u mladistvých, zaháněna dalším kriminálním chováním. Druhou variantou bývá rezignace a bezúčelné trávení volného času bez potřebné motivace i dostatku informací potřebných ke změně.

Plánovaným využíváním volného času se vězni učí samostatnému a odpovědnému jednání a akceptaci jeho následků. I volný čas by měl být využíván v kontextu dalších programů ke kultivaci a pozitivnímu formování osobností či rozvíjení tvořivosti s ohledem na časový rozvrh dne a kategorii vězení. V situaci, kdy je nedostatek práce, se význam volnočasových programů zvyšuje.

Vězňům je umožněn přístup ke kulturním programům a pro mnohé z nich je to první kontakt s kulturou vůbec. Hraní divadla nebo malba pomáhají k ventilaci pocitu nejistoty a úzkosti. Oblibě se těší i různé vězeňské kapely.

U sportovních aktivit převažují kolektivní a míčové hry redukující agresivní individuální soutěživost. Sport poskytuje možnost zpracovávat i pocity prohry, neponižovat soupeře a dodržovat pravidla hry. Zlepšení fyzické kondice ovlivňuje i psychický stav vězně a jeho pohled na svět a svou situaci. Důsledkem sportovních aktivit bývá i úbytek kázeňských provinění. Některé sporty, např. bojová umění, se mohou spojit s filozofií, k níž se vztahují, a přiblížit vězňům i chápání významu těla a sebekázně.

V neposlední řadě je vězňům umožněno vzdělávání a účast na náboženských aktivitách. Do věznic docházejí duchovní, kteří mohou pomoci vězňům v hledání jejich místa v životě a zprostředkovat jim hodnoty, které mohou vězni přijmout za své.

V některých případech se pracovníci vězeňské služby snaží realizovat programy zacházení i mimo budovu věznice. Například v Českých Budějovicích jsou organizovány vycházky na zámek Hluboká a do okolí

V zásadě platí, že všechny vhodné aktivity vězňů, které nejsou v rozporu s účelem výkonu trestu a neporušují vnitřní řád věznice, by měly být podporovány.⁹⁷

V prostorech Věznice Světlá nad Sázavou je v oblasti náplně volného času pro odsouzené ženy k dispozici velká nabídka zájmových kroužků

⁹⁶ Internetové stránky Věznice Světlá nad Sázavou. <http://vscz.cz/veznice-svetla-nad-sazavou>

⁹⁷ Internetové stránky Českého helsinského výboru. <http://www.helcom.cz>

(sportovní aktivity, ruční práce, hudební kroužek, literární kroužek, zahradní kroužek, videokroužek, zeměpisný kroužek a další).⁹⁸

Extramulární programy

Extramulární⁹⁹ programy jsou zaměřeny na překonání izolovanosti, ke které dochází při výkonu trestu odnětí svobody. Tyto programy jsou zaměřeny hlavně na vytvoření, posílení či udržení vazeb mezi odsouzenou osobou a světem nacházejícím se za zdmi věznice. Především jsou upřednostňovány tzv. sociálně pozitivní vazby zejména k rodině, přátelům (ne však kriminálním) a různým žádoucím organizacím profesním či náboženským. Extramulární programy se snaží o uspokojivé řešení problémů života ve věznici, který je úzce spojen s prizonizací odsouzených. Jsou pokládány za nástroj, který obsahuje aktivní přístup odsouzených k řešení jejich sociálních problémů. Zabývají se i otázkou zaměstnání a bydlení po propuštění.

Ztráta původních kontaktů je jedním ze stresujících faktorů a zvláště ženy mohou prožívat tuto okolnost velmi silně. Velký význam má i mimo podpory vztahů a vazeb s okolím umístění odsouzeného co nejbližší místu jeho bydliště.

Extramulární programy nabývají na významu především v období krátce před propuštěním odsouzeného z vězení, jelikož na tyto následně navazuje případná postpenitenciární péče.¹⁰⁰

2.3.2 Postpenitenciární péče

Postpenitenciární péče je zvláštním druhem sociální péče, která je určena člověku propuštěnému z výkonu trestu odnětí svobody, pro jeho opětovné začlenění do společnosti. Jedná se o logické završení procesu převýchovné socializace v podmínkách života na svobodě.

Tato péče je poskytována z mnoha důvodů. Jedinec po propuštění z vězení potřebuje odbornou pomoc při přizpůsobení se novým podmínkám, obnovení jeho sociálních dovedností a integraci do společnosti. Pomáhá překonat krizi prvních dnů na svobodě, kdy takovýto člověk je bezradný při řešení problémů, konfliktů, úzkosti, prožívá obavy z budoucnosti a nedokáže překonat své stigma kriminálního. Propuštěné osoby často propadají pesimismu, ztrácejí nebo obtížně nalézají smysl života v každodenní realitě a jejich sebehodnocení se snižuje. Mají problémy s vytvářením nových partnerských vztahů, obnovou partnerských vztahů dřívějších i se vztahy ke svým dětem a dalším rodinným příslušníkům. I obnovení nebo vytvoření nových materiálních podmínek a profesního uplatnění je problematické. Běžný život je

⁹⁸ Internetové stránky Věznice Světla nad Sázavou. <http://vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou>

⁹⁹ *Extramulární* = v doslovném překladu znamená za zdmi. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.

¹⁰⁰ Internetové stránky Vězeňské služby ČR. <http://www.vscr.cz>

pro ně totiž mnohem náročnější na rozhodování a nesení důsledků za své chování a jednání. Neopomenutelným důvodem poskytování penitenciární péče je i předcházení recidivě, která je v prvním roce po propuštění velice častá.

Důležité je zajistit vězňům propuštěným na svobodu, aby měli možnost řešit své adaptační, pracovní, sociální i osobní potíže s konkrétním odborníkem (psychologem, sociálním pracovníkem, příp. právníkem). Na propuštění je třeba vězně postupně připravovat, např. umístěním do předvýstupního oddělení. Vězňům by se měly poskytovat propustky a jejich dobu prodlužovat tak, aby mezitím mohli hledat práci a přivykat svobodě.

Úspěšnost resocializace se plně ukáže až po návratu do společnosti a je ovlivněna celou řadou faktorů. Záleží na osobnosti propuštěného, jeho plánech a reálných možnostech je realizovat, na jeho sociálním i materiálním zázemí a v neposlední řadě i na společnosti samé, do níž se vrací (zda ho tato přijme a dá mu možnost zařadit se bez nálepky kriminálního, od kterého je lepší se držet co nejdále).

Postpenitenciární péče je sociální péče a pomoc, kterou společnost poskytuje dobrovolně a bezplatně všem pachatelům a to i těm, kteří vykonali jiný trest než je nepodmíněný trest odnětí svobody. Tato péče zároveň i předchází trestné činnosti zejména u pachatelů odsouzených k trestu odnětí svobody, zabezpečuje sociální adaptaci, upevňuje výsledky penitenciárního působení, socializace a resocializace osob propuštěných z VTOS.

Vztah odborníka a propuštěného v rámci sociální práce v současné době více respektuje nezávislost klienta. Tento je vnímán jako partner interaktivního vztahu, není brán pouze jako objekt působení, nýbrž jako subjekt poskytované sociální péče a pomoci ze strany odborníka. Klientovi, který nese odpovědnost za svá vlastní rozhodnutí, sociální situaci a celý svůj soc. vývoj, je prostřednictvím specialisty poskytována odborná pomoc, péče a sociálně výchovné vedení dle potřeb, rozsahu, hloubky a požadavků klienta.¹⁰¹

Mezi státní subjekty postpenitenciární péče patří sociální kurátor, sociální pracovník, státní zdravotnické instituce stanovené pro ochranné léčení, speciální školská zařízení, správy sociálního zabezpečení a úřady práce. Nestátními subjekty jsou pak občanská, církevní a charitativní sdružení a organizace, které poskytují pomoc materiální (ADRA, Český červený kříž, Česká katolická charita), poradenskou (Sdružení pro pomoc propuštěným vězňům a lidem v nouzi, Podané ruce, Společnost pro pomoc pronásledovaným a vězněným) a sociální (azylové domy, Armáda spásy, Naděje).¹⁰²

¹⁰¹ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 213-214

¹⁰² Internetové stránky Probační a mediační služby ČR. <http://www.pmscr.cz>

2.3.3 Probační a mediační služba ČR

Vzrůstajícím problémem v ČR jsou přeplněné věznice. Tímto se snižuje možnost individuálního rozvoje, pozitivního a efektivního působení na odsouzeného. Snad právě z tohoto důvodu byla zřízena probační a mediační služba a stále častěji se přistupuje k alternativním trestům.

Počátky probace jako alternativy zacházení s delikventy se datují k roku 1814, kdy bostonský obuvník John Augustus¹⁰³ začal platit soudu za pachatele kauce, poskytoval jim práci, finanční výpomoc, příp. i pomoc jejich rodinám. Od té doby se institut probace rozvíjel v západních zemích, šířil se dál a začala se objevovat i snaha řešit touto cestou stále více sporů.

Historie vzniku Probační a mediační služby v ČR je spojena s kulturní, společenskou a politickou tradicí naší země. V bývalém Československu vycházela sociální práce s pachateli trestných činů především z tradice první republiky. Přestože soudobý režim nebyl těmto snahám zcela nakloněn, objevují se koncem 60. let snahy o systémovou práci s pachateli trestných činů. Se vznikem demokracie dochází k reformě trestního práva, k rozšíření škály trestných činů, které nejsou spojeny s trestem odnětí svobody a k posílení psychosociálních prvků zacházení. Dochází k přijetí řady alternativních sankcí a odklonů od klasického trestního řízení a do popředí se dostává i otázka postavení poškozených v trestním řízení a jejich satisfakce.

Probační nazýváme institucionalizovaný dohled nad chováním pachatele trestného činu, spojený s určitými prvky pomoci, usnadňující resocializaci pachatele, a výkonem mu uložených určitých omezení a povinností.

Mediační nazýváme mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi pachatelem trestného činu a poškozeným a činností směřující k urovnání konfliktního stavu. Jedná se o zásah třetí strany, mediátora. Mediační lze provádět jen s výslovným souhlasem obou stran.¹⁰⁴

Cíle Probační a mediační služby ČR jsou následující:

- **integrace pachatele** - snaží se o začlenění pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který směřuje k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci.
- **participace poškozeného** - usiluje o zapojení poškozeného do procesu vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost,
- **ochrana společnosti** - přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.¹⁰⁵

¹⁰³ AUGUSTUS, J. (1785-1859), americký průkopník mírnějších trestů, je nazýván otcem probace

¹⁰⁴ Internetové stránky právního serveru Juristic. Komentář k zákonu č. 257/2000 Sb. <http://www.juristic.cz>

¹⁰⁵ Internetové stránky Probační a mediační služby ČR. <http://www.pmscr.cz>

Probační a mediační činnost spočívá zejména v obstarávání podkladů o osobě obviněného a jeho zázemí, ve vytváření podmínek pro tresty nespojené s odnětím svobody, ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného, v kontrole výkonů trestů nespojených s odnětím svobody, ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby, v pomoci odstraňování následků trestného činu, ve zvláštní péči mladistvým, v koordinaci sociálních a terapeutických programů a v dohledu nad výkonem a dodržování uložených povinností a omezení.

Probační a mediační službou lze dosáhnout efektivních výsledků tam, kde klasické trestní sankce selhávají a neplní svůj původní smysl. Představuje novou instituci na poli trestní politiky, vychází ze součinnosti dvou profesí - sociální práce a práva, zejména trestního. Může přispět k efektivnímu řešení konfliktu, zrychlení řízení, prevenci další trestné činnosti, úspěšnější resocializaci a v neposlední řadě i k úspoře státních peněz. Lze ji chápat jako sociální práci pro justici.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Hlava 1

3. Empirická část

3.1 Specifika průzkumu

Cíl průzkumu

Cílem průzkumu je charakterizovat ženskou část vězeňské populace se zaměřením se na její základní demografickou a sociální charakteristiku, rodinné a sociální zázemí před nástupem do výkonu trestu a její základní hodnotovou orientaci, postoj k právu a mravní a právní vědomí.

Dále prostřednictvím výzkumných metod poukázat na odlišnosti mezi výkonem trestu u odsouzených žen a u odsouzených mužů, zejména u specializovaného oddělení matek s dětmi, specifikovat rozdíly mezi těmito skupinami v souvislosti s jejich denním režimem a přístupem ze strany Vězeňské služby ČR.

Charakteristika metod

Při zpracování problematiky bylo využito *metody obsahové analýzy dokumentů* - bylo prováděno studium a analýza odborné literatury, zákonů, interních aktů věznic a dalších právních norem týkajících se výkonu trestu odnětí svobody a vězeňství obecně a sběr a analýza dostupných statistických dat týkajících se uvězněných žen, především u Vězeňské služby ČR, Ministerstva spravedlnosti ČR a Ministerstva vnitra ČR.

Dále bylo využito *metody dotazníku*, který posloužil k ověření získaných teoretických poznatků a byl zaměřen na zjištění situace žen ve výkonu trestu odnětí svobody, jejich názory, postoje a jejich charakteristiku. Distribuce a vyplnění těchto dotazníků bylo uskutečněno prostřednictvím instruovaných vychovatelů Vězeňské služby ČR.

Prostřednictvím subjektivnější metody *nestrukturovaného rozhovoru* bylo využito také i metody *kasuistiky*, která pomohla více proniknout do zkoumané problematiky.

Zkoumaný soubor

Dotazníkové šetření proběhlo v měsících říjen – listopad 2009 ve dvou věznicích a to ve Věznici Světlá nad Sázavou a ve Věznici Opava. Šetření proběhlo i na specializovaném oddělení pro výkon trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí ve Věznici Světlá nad Sázavou. Z původně rozdaných 150 dotazníků se podařilo zpracovat celkem 139 dotazníků (93%) odsouzených žen. Ve Věznici Opava se jednalo o 65 respondentek (cca. 47 % z celkového počtu) a ve Věznici Světlá nad Sázavou o 74 respondentek (cca. 53 % z celkového počtu). Ze specializovaného oddělení se průzkumu zúčastnilo 10 respondentek (cca. 7 % z celkového počtu).

Z tohoto zkoumaného souboru byly náhodně vybrány dvě ženy nacházející ve výkonu trestu ve Věznici Opava, se kterými byly provedeny kasuistiky.

V době provádění dotazníkového šetření tvořil celkový počet respondentek 13,5 % z celkového počtu 1030 odsouzených žen nacházejících v českých věznicích. (údaj ke dne 30. 11. 2009 – zdroj: <http://vscr.cz>).

Stanovení hypotéz

Na základě předchozích zjištěných poznatků k dané problematice lze předpokládat, že odsouzené ženy budou častěji pocházet z neúplných konfliktních rodin, než děti z běžné populace, ve které se na výchově podílí převážně oba rodiče.

Hypotéza č. 1: Ženy pachatelky pocházejí častěji z rodin neúplných, ve kterých dochází ke konfliktům s rodiči.

Stejně tak lze i na základě běžně dostupných statistických údajů, které uvádí, že ženy jsou nejčastěji odsouzeny k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za trestný čin krádež (§ 205 trestního zákoníku), předpokládat především dominující hmotné, materiální hodnoty pachatelek.

Hypotéza č. 2: U delikventních žen převládají především materialistické hodnoty.

Jak již bylo zmíněno, prožívají odsouzené ženy pobyt ve věznicích, mnohem citelněji než odsouzení muži. Z tohoto pohledu lze tak předpokládat, že výkon trestu bude potřebám žen více uzpůsoben a tento se bude odlišovat od výkonu trestu mužů.

Hypotéza č. 3: Mezi výkonem trestu odsouzených žen a odsouzených mužů existují znatelné rozdíly.

3.2 Vyhodnocení průzkumu

3.2.1 Charakteristika respondentek

Z celkového počtu 139 odsouzených žen, které se zúčastnily dotazníkového šetření, byla více než polovina respondentek ve věku 34 let a mladší. Průměrný věk byl 35 let a jen cca. 20% žen zastoupených v souboru dosáhlo věku 45 let a více. Dotazník vyplňovaly ženy ve věku od 18 do 59. [viz. tabulka č. 3]

Co se týče vzdělání, tak největší skupinu tvořily respondentky jen se základním vzděláním (33%) a druhým nejčastějším typem dosaženého vzdělání bylo vyučení bez maturity (27%). Nejmenší zastoupení měly ženy vysokoškolsky vzdělané (2%) a vyučené s maturitou (4%). [viz. tabulka č. 4]

Tabulka 3 Věkové složení odsouzených žen

Věk	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
do 30 let	56	40,3
31 až 40 let	40	28,8
41 až 50 let	30	21,6
51 až 60 let	13	9,3
Celkem	139	100,0

Tabulka 4 Dosažené vzdělání u odsouzených žen

Vzdělání	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
bez vzdělání	9	6,5
Základní	46	33,1
Vyučena	37	26,6
vyučena s maturitou	5	3,6
středoškolské bez maturity	12	8,6
středoškolské s maturitou	27	19,4
Vysokoškolské	3	2,2
Celkem	139	100,0

Před nástupem do výkonu trestu téměř polovina žen (42%) nebyla zaměstnána, kdy tuto skupinu tvořily především ženy dříve nepracující a nezaměstnané (vedené na ÚP). Nejčastější profesí respondentek byla práce manuálního typu (32%). [viz. tabulka č. 5]

Z hlediska rodinného stavu tvoří největší skupinu svobodné ženy (39%), což je pravděpodobně dáno věkovým rozložením zkoumaného souboru a v neposlední řadě i současnými trendy v oblasti partnerského či rodinného soužití. Vdané ženy pak představují skoro třetinu dotázaných (27%), překvapivě velký podíl tvoří ženy rozvedené (29%) a zbylých 5% žen je ovdovělých.

Tabulka 5 Profese vykonávaná před nástupem trestu

Profese	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
odborná práce	25	18,0
manuální práce	45	32,4
administrativa	8	5,8
nezaměstnaná	18	12,9
invalidní důchod	2	1,4
nepracovala	41	29,5
Celkem	139	100,0

Přestože více jak 70% respondentek z právního hlediska žije samo, tak jich téměř stejný podíl (74%) uvedlo, že před nástupem do výkonu trestu žily s partnerem.

Tabulka 6 Soužití před nástupem trestu

Soužití s	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
partner	103	74,1
rodiče	12	8,6
příbuzní ostatní	4	2,9
přátelé	3	2,2
sama	15	10,8
jiné	2	1,4
Celkem	139	100,0

Celkem 29% respondentek ze zkoumaného souboru je matkou pouze jednoho dítěte, dvou dětí 20% dotázaných, tří dětí 14% a čtyři a více dětí má pak 13% respondentek. Téměř čtvrtina dotázaných žen uvedla, že nemá žádné dítě.

Co se týče náboženského vyznání, tak největší skupinu tvořily ženy bez vyznání (51%), tuto skupinu následovaly ženy, které se přihlásily k římskokatolickému náboženství (40%) a zbylé respondentky vyznávají jiné náboženství (3% evangelické, 6% jiné).

Přestože by se dalo očekávat, že ženy pachatelky většinou pocházejí z disfunkčních či neharmonických rodin, tak podle vyjádření respondentek tyto nejčastěji ve svém dětství vyrůstaly v rodinách úplných (53%), ve kterých vládla atmosféra poměrně příjemná.

Tuto skutečnost lze odvozovat z toho, že 73% dotázaných žen označilo svůj vztah s matkou jako dobrý, vztah s otcem pak označilo jako dobrý 71% žen.

Tabulka 7 Výchova v dětství

Výchova	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
oba rodiče	73	52,5
pouze matka	39	28,0
pouze otec	5	3,6
prarodiče	9	6,5
jiní příbuzní	3	2,2
instituciovaná	9	6,5
jiná	1	0,7
Celkem	139	100,0

Celkem 26% dotázaných žen má jednoho vlastního sourozence, 14% žen má dva a více vlastních sourozenců 23% nemá žádného. Jednoho nebo dva nevlastní sourozence má 15% respondentek.

Do výkonu trestu odcházelo 32% respondentek ze středně velkého města, 18% z Prahy a 22% z velkého města. Celkem 13% dotázaných žen před nástupem trestu žilo na vesnici, 15% v malém městě. Ve svém dětství respondentky žily nejčastěji ve středním městě (26%), druhým nejčastějším typem bydliště byla vesnice (24%), za ní pak malé město (22%), Praha (15%) a velké město (13%). Srovnáme-li tyto údaje, je z nich patrná jistá migrace, a to zejména z vesnic a malých měst do velkých měst a Prahy.

Přibližně 55% odsouzených žen vnímá svůj uložený trest jako přirozený následek za spáchaný čin, jsou s tímto smířeny a tento v podstatě vnímají i jako spravedlivý. Zbýlých 45% respondentek má pocit křivdy a nespravedlnosti a to v souvislosti s činností orgánů činných v trestním řízení a systémem vůbec.

Hodnotové zaměření

Hodnotová orientace dotázaných žen byla zjišťována prostřednictvím hierarchizovaného hodnotové žebříčku, který byl součástí dotazníku. V tomto respondenty u každé uvedené hodnoty uváděly své hodnocení dle devítistupňové škály (1 - nejméně důležitá, 9 – nejdůležitější).

Hodnotou s největší důležitostí se stalo zdraví (průměrné hodnocení u této hodnoty bylo 8,6). Tuto hodnotu jako nejdůležitější uvedlo 83% ze všech žen. Za ní následovaly hodnoty vztahující se k rodině a ke klidnému životu s průměrným hodnocením okolo 8 (rodina, děti, dobré bydlení atd.) a hodnoty týkající se budoucnosti a duševního života s hodnocením okolo 7,5 (čas pro sebe, láska, duševní život, vytvořit něco trvalého). Rodinné hodnoty byly jednoznačně preferovány u žen s dítětem. Poté následovaly hodnoty spojené s postavením a úlohou ve společnosti s hodnocením okolo 6,5 (dobrá práce, vzdělání, postavení, oblíbenost) a hodnoty kulturní a duchovní s hodnocením okolo 5,5 (víra v Boha, kultura, umění).

Necelým 6% dotázaných ženám byly jakékoliv hodnoty lhostejné. Přestože řada dotázaných žen se ocitla ve vězení pro majetkové trestné činy, nebyl ani v jednom případě uváděn majetek jako primární hodnota.

3.2.2 Kriminální aspekty respondentek

Více než polovina z dotázaných žen (59%) se nachází ve výkonu trestu poprvé, jedná se o tzv. prvotrestané. Zbýlých 41% respondentek je ve vězení opakovaně a to 59% podruhé a 17% potřetí.

Většina respondentek uvedla, že je ve vězení pouze pro jeden trestný čin (jeden paragraf) a zbylých 16% žen uvedlo, že je odsouzeno pro více trestných činů (více paragrafů). Těchto 139 dotazovaných žen bylo odsouzeno celkem za 158 trestných činů.

Nejčastějším trestným činem, za který byly dotazované ženy odsouzeny, je trestný čin krádež (§ 205, dříve § 247), který představuje 37% ze všech spáchaných trestných činů. Na pomyslném druhém místě je pak trestný čin podvod (§ 209, dříve § 250) – 14%.

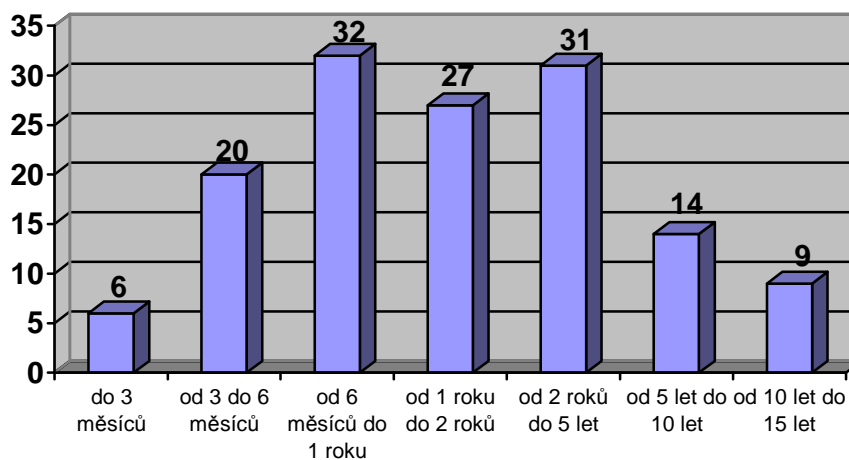
Z hlediska skutkových podstat spáchaných trestných činů jsou respondentky nejčastěji odsouzeny za majetkové trestné činy (53%), poté za trestné činy proti životu a zdraví (15%) a za trestné činy obecně nebezpečné (10%). [viz. tabulka č. 8]

Délka trestu se u dotazovaných žen pohybovala od 2 měsíců 15 let. Žádná z respondentek nevykonávala trest delší jak 15 let. Dvě třetiny žen (65%) jsou odsouzeny k trestu, jehož délka je v rozmezí od 6 měsíců do 5 let. Nejvíce žen se stejnou délkou trestu je odsouzeno k trestu od 6 měsíců do 1 roku a tvoří 23% výběrového souboru. [viz. graf č. 2]

Tabulka 8 Trestná činnost odsouzených dle skutkových podstat TČ

Skutková podstata	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Proti životu a zdraví	23	14,6
Proti svobodě a právům na ochranu osobnosti	12	7,6
Proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti	3	1,9
Proti rodině a dětem	11	7,0
Proti majetku	83	52,5
Hospodářské	4	2,5
Obecně nebezpečné	16	10,1
Proti pořádku ve věcech veřejných	6	3,8
Celkem	158	100

Graf 2 Délka trestu odsouzených žen

Co se týče podnětů a motivů, které vedly ke spáchání trestného činu, za který byly ženy odsouzeny, tak nejčastějšími příčinami kriminálního jednání respondentek byly snaha o majetkový zisk (19%), dále pak jejich drogová závislost (14%) a existenční nouze (13%). Téměř 12% žen uvedlo, že neví, proč se trestného činu dopustily.

Tabulka 9 Důvody trestné činnosti odsouzených žen

Důvod	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
drogová závislost	19	13,7
majetkový zisk	27	19,4
partner	16	11,5
existenční nouze	18	12,9
důvěřivost	16	11,5
parta	9	6,5
sebeobrana	5	3,6
pracovní ambice	13	9,4
neví	16	11,5
Celkem	139	100,0

3.2.3 Vnímání pobytu ve vězení

Přestože více jak dvě třetiny odsouzených žen (76%) našlo ve věznici nové přátele, je pro více jak polovinu respondentek (51%) obtížné vyrovnat se s pobytem ve vězení. Jen necelá třetina dotázaných (27%) uvedla, že je se svou aktuální životní situací smířená.

Tuto skutečnost významně ovlivňuje i podpora lidí mimo prostředí věznice. Kontakty se světem mimo zdi věznice udržuje téměř 93% ze všech dotázaných žen. Nejčastější formou kontaktu je korespondence (85% ze všech dotázaných žen si s někým dopisuje) a co se týče návštěv, tak tyto přijímá na 68% respondentek. Nejméně časté jsou kontakty prostřednictvím telefonu, kterého využívá 30% žen.

Z celkového počtu 139 dotázaných žen bylo 27 respondentkám (19%) uloženo celkem 36 kázeňských trestů, což představuje 0,26 kázeňského trestu na osobu.

Co se týče programů zacházení, tak každá z dotazovaných žen se účastní nějakého programu zacházení. Mezi nejrozšířenější patří programy vzdělávací (34%), speciálně výchovné (24%) a volnočasové (21%). Nejméně často jsou zastoupeny programy pracovní (15%) a extramulární (6%). Nejčastějším kritériem výběru druhu programu zacházení bylo u respondentek doporučení zaměstnance Vězeňské služby (32%), dále pak zaměření programu a samotné zájmy odsouzené (24%) a v neposlední řadě vliv ostatních odsouzených (18%). Zbývajících 26% dotázaných žen si program zacházení vybralo podle předchozích zkušeností s programy

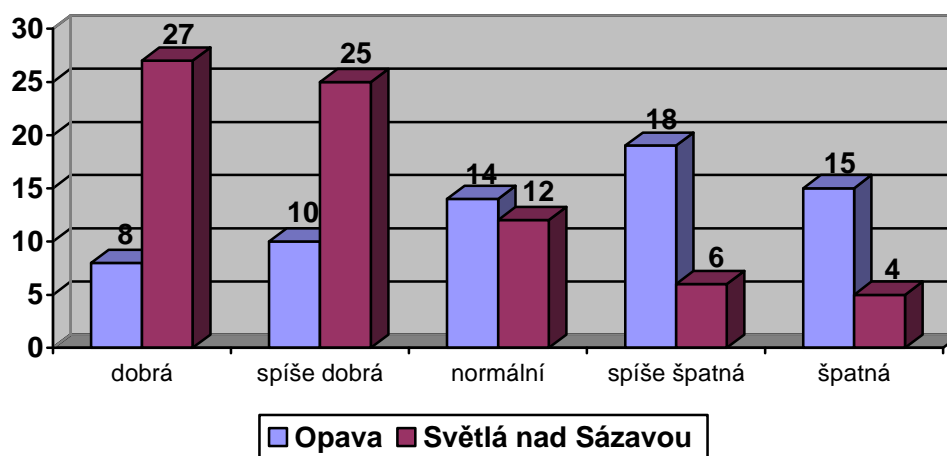
zacházení (12%), podle vedoucího programu zacházení (10%) nebo uvedlo jiný důvod (4%).

Téměř tři čtvrtiny dotázaných žen (71%) si myslí, že realizace programů zacházení se pozitivně projevuje na jejich osobním rozvoji a více jak polovina (56%) jich uvedla, že některé z činností uskutečňovaných v programech zacházení po svém propuštění na svobodě využije. Většina respondentek (71%) je přesvědčena o tom, že programy zacházení, kterých se účastní, jim pozitivně ovlivňují průběh jejich trestu a tyto jim usnadňují budoucí návrat do běžného života (uvedlo 57% z dotazovaných).

Nadpoloviční většina dotázaných žen (59%) věří v účinnost a účel jim uloženého trestu.

Prostředí a vybavenost věznice je ze strany respondentek ve Věznici Opava hodnocena spíše záporněji (51% - odpovědi spíše špatná a špatná). S pozitivním hodnocením se lze však setkat ve Věznici Světlá nad Sázavou (70% – odpovědi dobrá, spíše dobrá), což lze odvozovat od vybavenosti této věznice a její „novosti“.

Graf 3 Hodnocení prostředí a vybavenosti věznice

Dotazník byl zaměřen i na hodnocení vězeňského personálu. Více jak polovina dotazovaných žen (57%) ohodnotila v dotazníku přístup zaměstnanců Vězeňské služby jako dobrý nebo spíše dobrý. Záporné hodnocení (spíše špatný, špatný) udělilo 24 žen (17%) z celkového počtu dotázaných. Míra kontroly Vězeňské služby byla shledána v průměru spíše jako střední.

V odpovědích na projevení se výchovné snahy Vězeňské služby na život odsouzených po propuštění převažovaly mírně pozitivní sdělení (38%), přičemž negativní sdělení byly až na třetím místě (27%). Zbývajících 35% odpovědí se rozdělilo mezi odpovědi „neprojevím se“ a „nevím“.

Ze všech osob nacházejících se ve věznici respondentky nejvíce věřily sami sobě (29%), což se dalo očekávat. Ze zaměstnanců věznice by se nejvíce odsouzených žen svěřilo vychovateli (23%) a to s největší pravděpodobností právě proto, že tento je jim z veškerého personálu věznice nejbližší a tráví s nimi nejvíce času.

Tabulka 10 Důvěra odsouzených žen

Důvěra k	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
jiná odsouzená	19	13,7
vychovatel	32	23,0
dozorce	3	2,2
psycholog	16	11,5
speciální pedagog	15	10,8
sociální pracovník	12	8,6
sama sobě	40	28,8
jiná osoba	2	1,4
Celkem	139	100,0

Drtivá většina dotazovaných žen (93%) se domnívá, že se po svém propuštění na svobodu nevrátí zpět k trestné činnosti. Pouze 3 respondentky (2%) připustily tu možnost, že ve svém protiprávním jednání budou po odpykání trestu pokračovat. Tyto téměř jednoznačné výsledky byly objasněny odpověďmi následující otázky dotazníku, kde 76 respondentek (55%) z celkového počtu 139 dotazovaných odsouzených žen nejvíce odrazuje od páčání další trestné činnosti režim panující ve vězení a pro 54 odsouzených žen (39%) je důvodem jejich rodina. Zbýlých 6% pak uvedlo jiné důvody.

Tyto skutečnosti lze vysvětlit tím, že nepodmíněný trest odnětí svobody je nejvýznamnějším zásahem do práv a svobod každé odsouzené ženy a pro každou z nich je tento výraznou negativní zkušeností a zároveň citelným odloučením od jejich blízkých.

3.2.4 Rozdíly mezi výkonem trestu mužů a žen

Dotazníkové šetření se zaměřilo i na zjištění názorů respondentek týkajících se odlišností mezi výkonem trestu odsouzených mužů a odsouzených žen. Více jak polovina dotázaných žen (59%) je toho názoru, že mezi běžným výkonem trestu uvedených skupin nejsou žádné znatelné rozdíly. Pouze necelá čtvrtina

respondentek (22%) je názoru opačného. Tato část dotazovaných jako nejčastější příklad zásadních odlišností v přístupu k pohlaví ve věznici uvedla (63% z pozitivních odpovědí), že odsouzené ženy mohou ve věznici nosit vlastní oblečení a vlastní obuv. Tuto skutečnost však nelze považovat za podstatný rozdíl ve výkonu trestu.

Vnitřní řády jednotlivých věznic při vymezení specifík výkonu trestu odsouzených žen vycházejí především z ustanovení Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti ČR, tzv. Řádu výkonu trestu odnětí svobody (vyhláška č. 345/1999 Sb.), a Zákona o výkonu trestu odnětí svobody (zákon č. 169/1999 Sb.).

První uvedená právní norma se ve své čtvrté hlavě zmiňuje o specifických psychických a filozofických zvláštnostech odsouzených žen, kterým by měl být přizpůsoben řád konkrétní věznice a samotný obsah a forma zacházení (§ 89). Tyto specifika jsou pak rozpracovány v dalších ustanoveních tohoto zákona (§ 90) a týkají se pouze úpravy zevnějšku, vlastního ošacení a obuvi a vytváření podmínek pro praní prádla, provádění drobných oprav a denního koupání. Žádné zásadní zvláštnosti výkonu trestu žen v tomto předpise však nenalezneme.

V zákoně č. 169/1999 Sb. se taktéž nedohledáme žádných výrazných rozdílů mezi výkonem trestu žen a mužů na běžném oddělení. V této normě je pouze uvedena podmínka odděleného umístění těchto dvou skupin odsouzených (§ 7) a je zde vysloven zákaz určitých prací pro odsouzené ženy (§ 31) odkazující na vyhlášku č. 288/2003 Sb., která je rozebrána níže. Určitou výjimku tvoří privilegium pro odsouzené ženy (matky), kdy těmto lze za účelem návštěvy jejich dítěte nacházejícího se v péči jiné osoby prodloužit dobu přerušování trestu až o 10 dní v roce.

V samotných vnitřních řádech jednotlivých věznic, které byly podrobeny obsahové analýze, taktéž nenalezneme výrazné odlišnosti mezi výkonem trestu žen a mužů na běžném oddělení. Určité nuance lze pouze pozorovat v časovém rozvrhu dne jednotlivých skupin, či v drobných odlišnostech práv a povinností odsouzených.

Odlišnosti specializovaného oddělení matek s dětmi

Specifickou skupinou žen nacházející se ve výkonu trestu jsou bezesporu matky s dětmi, které jsou umístovány na specializovaná oddělení věznic (např. Specializované oddělení pro výkon trestu matek nezletilých dětí ve Věznici Světlá nad Sázavou). Děti těchto matek tak představují jedinou skupinu, která ve věznici pobývá legálně, aniž by členové této skupiny byli odsouzeni k nějakému trestu.

I na tuto skupinu odsouzených se dotazníkové šetření zaměřilo. Drtivá většina respondentek (91%) uvedla, že výkon trestu se v případě této charakteristické skupiny

znatelně odlišuje od výkonu trestu jiných odsouzených. Jako nejčastější příklad jiného přístupu 45% dotazovaných žen uvedlo, že matky s dětmi jsou umístěny v samostatných ložnicích s odpovídajícím zařízením, což je pravdou. Téměř dvě třetiny dotazovaných žen (62%) si myslí, že péče o matky s dětmi je ve věznici na dobré úrovni (odpovědi velmi dobrá a dobrá).

Co se týče zákona č. 169/1999 Sb., tak tento v § 66 upřesňuje zvláštní skupinu těhotných žen a žen, u nichž od porodu dítěte neuplynula doba delší než 6 měsíců. U této vyslovuje specifické omezení týkající se ukládaných kázeňských trestů a umožňuje udělit pouze kázeňský trestu důtku, propadnutí věci a odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny. Zákon se v dalších ustanoveních zabývá již odsouzenými matkami s dětmi. V § 67 umožňuje odsouzené ženě, po splnění předepsaných podmínek (případ hodný zvláštního zřetele, podmínky ve věznici, osobní předpoklady ženy) a po kladném rozhodnutí ředitele věznice, aby ve výkonu trestu měla u sebe a starala se o své dítě ve věku zpravidla do 3 let, jestliže toto nebylo soudem svěřeno do výchovy jiné osoby. Zda je tento postup ve prospěch dítěte, je posuzováno odborníky (lékař, klinický psycholog a orgán sociálně-právní ochrany dětí).

Vyhláška č. 345/1999 Sb. se ve svém § 89 zabývá zvláštními potřebami těhotných žen, žen krátce po porodu a kojících matek, ke kterým by měl zásadně přihlížet vnitřní řád věznice a obsah a forma zacházení. Tyto potřeby jsou popsány v § 90 tak, jak již bylo uvedeno výše.

V roce 2004 došlo k novelizaci této vyhlášky (vyhláškou č. 378/2004 Sb.), při které byla doplněna některá ustanovení týkající se odsouzených matek s dětmi. Původní § 91, který popisoval okolnosti ovlivňující rozhodování ředitele věznice při povolování ženě mít u sebe a starat se o své dítě a zdravotnickou péči zajišťovanou Vězeňskou službou, byl doplněn o několik odstavců. V těchto jsou jednak vymezeny povinnosti matky (celodenní péče o dítě, hrazení všech potřeb dítěte), ale především i určité výsady. Matkám jsou přiděleny samostatné ložnice s patřičným zařízením pro péči o dítě a tyto mohou na rozdíl od žen na běžném oddělení nosit vlastní ošacení nejen v mimopracovní době (respektive v době návštěv), ale podle svého vlastního uvážení. Základem programu zacházení odsouzených matek je celodenní péče o dítě. Pro matky s dětmi lze též organizovat i akce mimo areál věznice.

Ve vnitřním řádu Věznice Světlá nad Sázavou můžeme nalézt řadu výrazných odlišností mezi výkonem trestu zde se nacházejícího specializovaného oddělení odsouzených matek s dětmi a výkonem trestu na tzv. běžném oddělení. Stejně tak jako jiná specializovaná oddělení, která umožňují cílené a komplexní zacházení se specifickými skupinami odsouzených, je i v tomto případě využíváno odlišných přístupů. Odlišnosti můžeme nalézt jak v penitenciárním působení na tyto odsouzené ženy (i jejich děti), v jejich časovém rozvrhu dne a v jejich vymezených právech

a povinnostech, tak i ve složení vězeňského personálu, v poskytované odborné péči a ve vnitřním zařízení a vybavení tohoto oddělení. Výkon trestu odnětí svobody je zde v určitém směru jedinečný.

Zvláštní omezení týkající se odsouzených žen můžeme nalézt i v Zákonu o Vězeňské službě ČR (zákon č. 555/1992 Sb.). V tomto jsou za určitých okolností omezeny oprávnění příslušníka Vězeňské služby ČR a to použití vybraných donucovacích prostředků proti těhotným ženám a ženám obecně (§ 19).

Dalším právním předpisem, který souvisí s naší problematikou a na který také odkazuje i zákon č. 169/1999 Sb., je Vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČR (vyhláška č. 288/2003 Sb.). V této se mimo jiné nachází vyjmenované práce a pracoviště, na kterých je zakázáno pracovat všem ženám, těhotným ženám a matkám do konce devátého měsíce po porodu.

3.2.5 Kasuistiky

V této podkapitole se nachází dvě kasuistiky vybraných osob – odsouzených žen, které byly ochotné podělit se o svůj životní příběh. Veškeré informace týkající se jejich osob byly získány prostřednictvím nestrukturovaného rozhovoru, na základě kterého byly tyto kasuistiky posléze vypracovány.

Kasuistika č. 1

Paní Petře je 25 let a je ve vězení poprvé. Vyrůstala v malém městečku v rodinném domě v úplné rodině, která nijak nevybočovala z běžných norem. Vychovávána byla oběma rodiči, se kterými měla dobrý vztah a kteří se nevyznačovali žádnými závažnými odchytkami v chování. Její otec pracoval a v současné době pracuje v dělnické profesi a její matka je v současné době zaměstnaná jako kuchařka na základní škole, kde pracuje již řadu let. Jejich finanční situace byla dobrá. Paní Petra má celkem dva starší sourozence, bratry. Z její rodiny nikdo ve výkonu trestu nebyl a ani nebyl nijak trestán. Paní Petra je vyučená kuchařkou, k čemuž jí nasměrovala její matka. Tato profese jí však nikdy nebavila a v této ani následně nikdy nepracovala. Stejně tak měla k tomuto oboru negativní vztah i na škole, kde patřila spíše k problémovým žákům a kde jí bylo uděleno několik kázeňských trestů.

Poté, co se paní Petra vyučila, pracovala jako číšnice převážně v nočních podnicích. Zde se seznámila i se svým manželem, za kterého se ve svých 19 letech provdala. Necelý rok po svatbě se jim narodil syn, který bude mít 6 let. Její manžel je věku 28 let, pracuje jako zedník a z předchozího manželství má syna, kterému je v současné době 8 let. S manželem má dobrý vztah a mají se rádi. S tímto svazkem moc nesouhlasili Petřiny rodiče, se kterými se částečně odcizila

a se kterými se většinou setkává jen při významných událostech (narozeny, Vánoce). Tito jejího manžela moc v lásce nemají.

Paní Petra společně se svou vlastní rodinou před nástupem trestu žila ve třípokojevém bytě a jejich finanční situace byla spíše horší. Paní Petra pracovala v nočním baru a její manžel měl spíše sezónní práci. To pravděpodobně byl ten důvod, který paní Petru dohnal k trestné činnosti. S vidinou snadně získaných peněz opakovaně zcizovala finanční hotovost z pokladny podniku, kde pracovala. Tato její činnost byla následně odhalena a paní Petra byla odsouzena k podmínce. Když se vše po cca. roce opakovalo, kdy paní Petra opětovně v jiném zařízení odcizovala peníze, byla odsouzena k trestu odnětí svobody v délce trvání 14 měsíců za trestný čin zpronevěru (§ 206 trestního zákoníku).

V současné době si svůj trest paní Petra odpykává ve Věznici Opava v kategorii dohled. O děti se stará za pomoci své matky její manžel, který se vzniklou situací snaží zvládat. Manžela s dětmi vídá při pravidelných návštěvách a s těmito si i pravidelně dopisuje. Ve výkonu trestu se nedopouští žádných kázeňských přestupků a řádně se snaží plnit své povinnosti. Aktivně se účastní volnočasových programů a snaží se zdokonalovat v cizím jazyce. V kolektivu odsouzených nemá problémy a našla v tomto i několik přátel. V současné době má paní Petra za sebou 5 měsíců trestu a brzy jí čeká možnost podmíněčného propuštění.

Paní Petra je přesvědčena o tom, že se po svém propuštění na svobodu bude chovat svědomitě a do vězení se již nevrátí. Chce se věnovat svým dětem, najít si pořádnou práci a případně si dodělat i maturitu. Chtěla by také zlepšit vztahy se svými rodiči.

Paní Petra má zkušenosti pouze s měkkými drogami, se kterými experimentovala dříve na škole. Alkohol předtím pila pouze příležitostně a byla kuřačkou (tomuto se ve vězení odnaučila).

Kasuistika č. 2

Paní Lence je 23 let, je svobodná a bezdětná. Původně vyrůstala v úplné a harmonické rodině, která žila v rodinném domě na malé vesnici. Její otec pracoval v místním zemědělském družstvu a její matka byla v domácnosti, ve které se starala o celkem pět dětí (paní Lenka je druhá nejmladší). Finanční situace rodiny byla ucházející a rodiče si přivydělávali výkupem ovoce. Její rodiče byly poněkud starší a přestože si s nimi paní Lenka občas nerozuměla, byly jejich vztahy na dobré úrovni. V jejich dvanácti letech, když se nacházela na základní škole, však její otec zemřel a situace v rodině se tak razantně změnila. Její matka byla z finančních důvodů nucena si přivydělávat v zemědělském družstvu a většina povinností spojených s domácností tak přešla na ni, resp. na její starší sourozence. Na paní Lenku pak dohlíželi spíše starší sourozenci než matka. Její prospěch ve škole se zhoršil.

Po ukončení základní školy paní Lenka nastoupila na odborné učiliště, kde bydlena na internátu (obor cukrářka). Učení jí na této škole nebavilo, měla zde řadu

kázeňských prohřešků a spíše chodila za školu. Na této škole začala pít alkohol i brát drogy (marihuana, pervitin). Ve městě, kde se její škola nacházela, se seznámila se svým prvním přítelem. Ve svých 17 letech tuto školu z důvodu neplnění studijních povinností opustila a následně se přestěhovala ke svému příteli do bytu ve městě. Se svou matkou se nepohodla a s rodinou se od této doby přestala stýkat. Společně s přítelem většinou nepracovali, pobírali sociální dávky a v případných zaměstnáních dlouhou dobu nevydrželi. Společně holdovali alkoholu a příležitostně užívali i drog. Po cca. tříletém vztahu se tímto přítelem rozešla.

Následně se paní Lenka seznámila s druhým mužem svého života, se kterým je dodnes. Tento je věku 25 let a pracuje jako automechanik. Společně žijí ve dvoupokojovém bytě v tomtéž městě. Přestože paní Lenka s novým přítelem s pravidelnou konzumací drog a alkoholu skončila, byla i nadále spíše nezaměstnaná. Ačkoliv jejich finanční situace nebyla nikterak tristní, v příležitostných zaměstnáních se paní Lenka dopouštěla drobných krádeží, což bylo i častým důvodem jejího propuštění. Poté paní Lenka občasně i kradla v rozličných obchodech, za což byla i opakovaně podmíněně odsouzena. S těmito podmínkami si však hlavu nikterak nelámala a krádeží se dopouštěla dál. Za ty poslední byla odsouzena k deseti měsícům nepodmíněně (trestný čin krádež - § 205 trestního zákoníku).

V současné době má paní Lenka za sebou tři měsíce výkonu trestu ve Věznici Opava v kategorii dozor. Ve vězení je poprvé. Její přítel ji ve vězení navštěvuje spíše výjimečně a většinou si píše. Ve výkonu trestu se dopustila pouze jednoho kázeňského přestupku v souvislosti s konfliktem s jinou odsouzenou. S ostatními odsouzenými má vztahy spíše normální, přátele mezi těmito nenalezla. Ve vězení se snaží na sebe neupozorňovat a plnit to, co má. Určité rozptýlení našla ve volnočasových aktivitách.

Po svém propuštění se chce paní Lenka vrátit zpět ke svému příteli a bude se snažit najít nějakou dobrou práci, popřípadě si dodělat školu. Myslí si, že se ke krádežím již nevrátí, protože nechce zpět do vězení. Možná se s přítelem pokusí o dítě. Zpřetrhané rodinné vztahy jí nechávají chladnou. Z její rodiny nikdo ve výkonu trestu nebyl a ani nebyl nijak trestán.

3.3 Shrnutí výsledků průzkumu

3.3.1 Vyhodnocení hypotéz

Dotazníkovým šetřením bylo zjištěno, že o 53% dotázaných žen se starali oba rodiče, o 28% pouze matka a o 3% pouze otec. V běžné české populaci se na výchově dítěte podílí oba rodiče téměř ve dvou třetinách případů (61% ze 118 tisíc narozených dětí - statistika za rok 2009)¹⁰⁷. Tato skutečnost tak potvrzuje první tvrzení v hypotéze.

¹⁰⁷ Internetové stránky Českého statistického úřadu. <http://www.czso.cz>

Co se týče vztahu dotazovaných žen ke svým rodičům, tak průměrně 72% respondentek mělo vztahy se svými rodiči dobré. Tato část hypotézy tak byla empirickými daty vyvrácena a byla potvrzena pouze částečně ve svém prvním tvrzení.

Hypotéza č. 1 je neplatná, nicméně její první tvrzení se potvrdilo

Za nejdůležitější hodnotu označilo 83% respondentek zdraví. Tato hodnota byla následována hodnotami vztahujícími se k rodině, hodnotami týkajícími se budoucnosti a hodnotami spojenými s postavením a úlohou ve společnosti. Materiální hodnoty nebyly ani v jednom případě uváděny jako elementární. Srovnáme-li tento žebříček hodnot s běžnou populací, tak zjistíme, že se příliš neodlišuje v pořadí ceněných hodnot.

Materiální hodnoty se ukázaly na pozadí vězeňského prostředí jako neaktuální a do popředí se spíše dostaly sociálně integrační hodnoty. Hypotéza tak byla falzifikována.

Hypotéza č. 2 je neplatná

Obsahovou analýzou právních norem týkajících se výkonu trestu odnětí svobody a vězeňství obecně a jednotlivých vnitřních řádů dotčených věznic docházíme k tomu zjištění, že mezi výkonem trestu odsouzených žen a odsouzených mužů na běžném oddělení neexistují žádné významné rozdíly. S touto skutečností souhlasí i více jak polovina z dotázaných žen.

Porovnáme-li výkon trestu ve specializovaném oddělení odsouzených matek s dětmi s odsouzenými muži na běžném oddělení, zjistíme, že zacházení s touto specifickou kategorií se vyznačuje značnými odlišnostmi. Stejně tak je tomu však i na každém jiném specializovaném oddělení, kde zacházení s danou skupinou odsouzených osob je vždy něčím charakteristické. Není tedy proto možné porovnávat výkon trestu „obyčejných“ odsouzených s výkonem trestu osobitých skupin odsouzených. I v tomto případě tak byla hypotéza falzifikována.

Hypotéza č. 3 je neplatná

3.3.2 Závěry průzkumu

Odsouzené ženy

V průběhu průzkumu bylo zjištěno, že většina dotazovaných žen žila ve svých významných životních obdobích převážně v rodině úplné, která nejevila zámky hrubé disharmonie a výchovně praktiky rodičů byly ze strany respondentek charakterizovány zpravidla jako dobré. Sociální vývoj dotazovaných žen tak nejevil většinou žádné větší nápaditosti. Přesto však se u dotazovaných žen objevuje vyšší procento těch, jejichž rodinné zázemí nebylo ideální.

Ve srovnání s běžnou populací se pořadí ceněných hodnot odsouzených žen nijak výrazně neodlišuje a tyto preferují především hodnoty sociálně integrační.

Materialistické hodnoty se u respondentek oproti očekávání ukázaly spíše jako okrajové a neaktuální. Většina žen dosáhla alespoň základního vzdělání.

Obecně lze říci, že většina odsouzených žen nepochází z asociálního prostředí, nýbrž převážně z běžných rodin. Tyto zjištěné poznatky lze tak dát do souvislosti s jistou impulzivitou jednání, která je často s ženskou kriminalitou spojena, a s postupným zrovnoprávněním spojeným s přejímáním agresivnějšího mužského typu chování, který má taktéž vliv na nárůst ženské zločinnosti.

Provedenou obsahovou analýzou dostupných právních norem týkajících se problematiky odsouzených a vězeňství, vnitřních řádů příslušných věznic a dalších souvisejících předpisů jsme dospěli k tomu závěru, že postavení odsouzených žen ve vězení je srovnatelné s výkonem trestu odsouzených mužů. Ženy nepožívají žádných specifických výsad a nijak výrazně jim nejsou uzpůsobeny podmínky výkonu trestu ve věznicích. Odsouzené ženy plní totožné povinnosti stejně jako odsouzení muži a z hlediska jejich práv také nenalezneme v liteře zákona výrazné odlišnosti oproti opačnému pohlaví.

S těmito tvrzeními se povětšinou ztotožňují i dotázané odsouzené ženy, které nespatřují ve výkonu trestu odsouzených mužů a žen žádné výrazné rozdíly.

Na základě těchto zjištěných skutečností je na místě si položit otázku, zda není potřeba výkon trestu odsouzených žen nějak diferencovat od toho běžného a tento tak více přizpůsobit specifickým zvláštnostem a potřebám ženského pohlaví. Dle mého názoru je potřebné k této specifické skupině přistupovat individuálně a tomuto přizpůsobit jak samotný výkon trestu ve vězení, tak i odlišné penitenciární zacházení. Tento problém tak zůstává nezodpovězenou otázkou určenou především pro odborníky v oblasti vězeňství.

Odsouzené matky s dětmi

Odlišnou situaci však můžeme sledovat u odsouzených matek s dětmi, které tvoří zvláštní skupinu odsouzených se specifickými potřebami vyžadující zvláštní přístup. Tvůrci jednotlivých zákonů a vnitřních řádů věznic si tuto skutečnost uvědomují a v určitých ustanoveních těchto předpisů tak nalézáme zřetelně vymezená specifika zacházení s touto skupinou odsouzených. Tento diferenciovaný přístup se projevuje jak v odlišném penitenciárním působení na matku a její dítě, jejich právech a povinnostech, tak i v prostředí a podmínkách, ve kterém odsouzená matka s dítětem svůj trest vykonává, a v odlišném složení personálu věznice, který její výkon trestu zabezpečuje a na tento dohlíží. Tento postoj je z hlediska charakteru osoby matky a dítěte zcela na místě a žádoucí a s určitou rezervou lze i tvrdit, že je dostačující a odpovídající vzhledem k účelu trestu.

Výkon trestu odsouzených matek s dětmi je tak v mnoha směrech výrazně odlišný od ostatních uvězněných a to nejen ve srovnání s výkonem trestu odsouzených mužů,

ale i dalších zvláštních skupin odsouzených ve speciálních odděleních.

Výjimečnost této skupiny odsouzených si uvědomují i dotázané ženy, které výkon trestu těchto uvězněných osob vnímají jako značně odlišný od toho běžného a péči poskytovanou těmto osobám považují většinou za dobrou.

Vězeňská služba by však v tomto ohledu neměla usínat na vavřínech a důkladně mapovat potřeby odsouzených matek s dětmi a těmto přizpůsobovat jak personální složení a odpovídající péči, tak i vnitřní zařízení věznice.

Programy zacházení

Co se týče programů zacházení, tak o těchto lze na základě zjištěných poznatků tvrdit, že v cílových věznicích jsou tyto zpracovány odborně a jsou na dobré úrovni. O penitenciárním působení lze obecně říci, že v posledních letech jeho formát výrazně roste a toto vychází především z individuálních charakteristik a potřeb odsouzených. Tuto skutečnost stejně vnímá i většina respondentek.

Neopomenutelné jsou i zkušenosti ze zahraničních modelů, které poslouží ke zvýšení efektivnosti práce s odsouzenými.

Ve sděleních dotazovaných žen lze přepokládat určitou míru pravdivosti, jelikož tyto neměly žádný racionální důvod na položené otázky odpovídat nepravdivě. Určitý podíl nepravdivosti lze však přisuzovat iracionálním důvodům respondentek, kdy tyto například z důvodu nepříjemnosti otázek, vnitřního studu, snahy zapomenout, pobavení se cílenými nepravdivými odpověďmi či snahou zapůsobit na tazatele, mohly svá sdělení upravit či zkreslit oproti skutečnosti a negativně tak ovlivnit přesnost výsledků dotazníkového šetření. Jelikož tento dotazník však byl povětšinou ze strany dotázaných žen svědomitě a odpovědně vyplňován, lze usuzovat tu skutečnost, že odpovědi na otázky v něm se nacházející byly pravdivé a nezkreslené a lze s nimi pracovat jako s faktickými sděleními.

Přestože se dotazníkového šetření v době jeho uskutečnění zúčastnilo necelých 14% ze všech odsouzených žen, lze jeho výsledky do určité míry považovat za relevantní, obecně platné a charakteristické pro tuto skupinu odsouzených.

Komplexnosti a exaktnosti našeho průzkumu by bezesporu přispěla i další etapa zaměřená na porovnání výsledků dotazníkových šetření a rozšířená na větší počet respondentek.

Výzkum delikventních žen by měl pokračovat a zaměřit se především na hlubší souvislosti tohoto jevu a vzájemné vztahy jednotlivých činitelů.

ZÁVĚR

Po roce 1989 se v České republice uskutečnily v oblasti vězeňství velké změny. V duchu Evropských vězeňských pravidel a moderních evropských trendů se trest odnětí svobody demilitarizoval a depolitizoval a došlo k celkové humanizaci vězeňství. Těmto změnám byl vytvořen legislativní rámec, organizační podmínky a také částečně i podmínky materiální. Z hlediska kapacity věznic, pracovních příležitostí pro odsouzené a potřebných prostředků se původní cíle podařily naplnit pouze částečně a tyto je tak potřeba se pokusit uskutečnit v blízké budoucnosti.

Nepodmíněný výkon trestu odnětí svobody, který je nejvýznamnějším zásahem do života člověka, v posledních letech nabývá na svém významu v souvislosti narůstajícím počtem odsouzených žen.

Empirickým šetřením prováděným v této práci bylo zjištěno, že většina odsouzených žen nepochází z neúplného a asociálního rodinného prostředí, nýbrž převážně z rodin úplných a bezproblémových. Přesto však je u vězňených žen podíl tohoto nedokonalého rodinného zázemí vyšší než u běžné populace. Není tedy možné se spokojit pouze s tím tvrzením, že předpoklady pro páčání trestné činnosti se u odsouzených žen vytvářely již v dětství, ale je potřeba pokusit se najít vysvětlení v jiných souvislostech.

Faktem je, že pro ženskou kriminalitu je typická určitá impulzitivita jednání. Ženy jsou více citlivé a ve svém chování méně logicky důsledné než muži. Závažnost ženské kriminality spočívá především i v tom, že na rozdíl od trestné činnosti mužů je mnohem více latentní a daleko více zasahuje do života celé rodiny a dotýká se zejména dětí.

Příčiny trestné činnosti žen i její postupné zvyšování mají dle mého názoru multifaktoriální charakter a tyto jsou hůře interpretovatelné. Vzrůst kriminality žen lze však obecně dát do kontextu s jejich postupným zrovnoprávňováním v oblasti především právní a sociální. Dochází tak k tomu, že ženy mimovolně přijímají mužský typ chování, který je více agresivní, což se projevuje i v nárůstu násilných činů páchaných v rodinném prostředí. Vedle tohoto na trestnou činnost žen samozřejmě působí i již zmíněná špatně fungující rodina včetně deviantních vzorů chování a mnohdy přehlížené vrozené dispozice jednotlivce. Neopomenutelná je i řada sociálně patologických jevů, které taktéž jsou s kriminalitou žen úzce spojeny. Roste počet i klesá věk žen, které holdují alkoholu a drogám.

Je tedy bezesporu potřebné, aby došlo k jasnému pojmenování a vymezení příčin ženské kriminality a v neposlední řadě samozřejmě i k posílení prevence. S touto je třeba začít již na školách, které mají v oblasti prevence malé možnosti a schopnosti a často nejsou schopny zachytit signály delikvence.

Současné postavení odsouzených žen ve vězeňství není nijak významně legislativně odlišeno. Při výkonu trestu této skupiny uvězněných není dostatečně přihlíženo k jejich specifickým zvláštěm a potřebám a žádoucí individuální přístup je majoritní skupinou odsouzených mužů odsouván spíše na okraj.

Odsouzené ženy na rozdíl od mužů také mnohem citlivěji vnímají zprerhání rodinných vazeb a výkon trestu je pro ně tak mnohem stresující. Žádoucí by tedy bylo přijmout takové legislativní a systémové změny, které by s větším důrazem podporovaly tyto ženská specifika.

Pomyslnou první vlašťovkou v tomto směru je zcela netradiční pojetí výkonu trestu odnětí svobody v Domově sv. Karla Boromejského v Řepích, kde se nachází specializované oddělení výkonu trestu pro odsouzené ženy spojené s ošetrovatelským ústavem. V tomto vlídném a pěkně vybaveném prostředí, ve kterém odsouzené vykonávají společně s řádovými sestrami rozmanité pracovní činnosti (při této nejsou nijak významně střeženy), je koncepce zaměřena zejména na podporu mimovězeňských žádoucích vztahů, kterým je napomáháno především udělováním volného pohybu mimo věznici. V případě tohoto oddělení můžeme hovořit o určitém propojení alternativního trestu s běžným vězením.

Právě tímto směrem by dle mého názoru měla směřovat budoucí koncepce vězeňství. Měla by ve větší míře podporovat přerušené sociální vazby, posílit především extramulární programy a snažit se tak na odsouzené ženy pozitivně působit a dosáhnout u těchto žádoucích změn. Především ženy odsouzené za méně závažné delikty by se měly umísťovat do mnohem příznivějšího a přívětivějšího prostředí, než ve kterém se teď povětšinou nachází.

Stejně tak by mělo dojít i k výrazným změnám souvisejícím se setkáváním se uvězněných žen se svými rodinnými příslušníky. Odsouzeným ženám a jejich návštěvám by měly být vymezeny mnohem příjemnější a přívětivější prostory pro jejich schůzky a těmto by měl být určen i odpovídající čas. Domnívám se, že by také nebylo na škodu se ve věznicích více zaměřit na pořádání například rodinných víkendových setkání či večerů spojených třeba s posezením u ohně.

Se zcela odlišným způsobem zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody se však můžeme setkat u odsouzených matek s dětmi, které jsou naprosto specifickou skupinou uvězněných. Děti jsou tak jedinou garniturou, která v prostorech věznice pobývá legálně a není odsouzena k nějakému trestu.

Výkon trestu u této skupiny osob nacházejících se v nápravných zařízeních je v mnoha ohledech osobitý a s ostatními odsouzenými nesrovnatelný. Tento je do určité míry vymezen legislativně a jeho definování nalezneme i v příslušných interních aktech věznic.

Průkopníkem v péči o tuto charakteristickou kategorii vězňů je především Věznice Světlá nad Sázavou, která jako jediná u nás v současné době zajišťuje výkon trestu matek s dětmi zpravidla do věku tří let. V tomto moderním vězeňském zařízení je prostřednictvím speciálně školeného personálu specificky penitenciárně a výchovně

působeno na matku i její dítě, přičemž je posilován jejich vzájemný vztah a jsou uspokojovány veškeré potřeby matky a dítěte.

Jsem přesvědčen o tom, že Věznice Světlá nad Sázavou disponuje požadovanými podmínkami, odpovídajícím personálem a poskytuje adekvátní péči matce i jejímu dítěti. Stala se tak určitým vzorem pro další věznice, které by jí v tomto ohledu chtěly následovat.

Významnou roli ve vězeňském prostředí hraje i náležité pracovní využití odsouzených žen. Přestože lze v posledních letech na poli zaměstnávání odsouzených spatřovat určité úspěchy, je v současné době práce odsouzeným ženám nabízena především jen ze soukromého sektoru, který je z hlediska nabízené práce v dnešní době finanční krize značně nejistý a nedaří se v tomto nalézt práci pro všechny odsouzené.

Dle mého názoru by mělo dojít k rozšíření možností pracovních činností především z hlediska veřejných prací u odsouzených za méně závažné trestné činy a prací v rámci areálu věznice pro pachatelky závažnějších trestných činů. Ženy by se tak mohly například běžně podílet na údržbě veřejné zeleně, úklidu sněhu, výrobě vlastního ošacení a obuvi, či realizovat rozmanité státní zakázky, při kterých by vyrobené produkty byly dále zpeněženy či bezplatně distribuovány mezi další organizace.

Myslím si, že by se tímto tak podařilo dosáhnout významných úspor v rámci Vězeňské služby ČR a výkon trestu by byl pro pozitivně pracovní motivované odsouzené ženy mnohem efektivnější.

RESUMÉ

Cílem této diplomové práce bylo seznámit veřejnost se specifiky výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených žen v širších souvislostech, analyzovat jeho současný stav a rozebrat problémy s ním spojené.

Tato práce je rozdělena do tří kapitol. Kapitolám předchází úvod, který je zaměřen na obecné shrnutí informací k tématu žen ve výkonu trestu. Práce je vyhodnocena v závěru, kde je shrnuta problematika diplomové práce.

První kapitola se zabývá výkonem trestu odnětí svobody v historickém kontextu a jeho charakteristikou v současnosti a je v ní rozebrána problematika Vězeňské služby České republiky. Tato kapitola obsahuje 3 podkapitoly, které se podrobně zabývají daným tématem.

Druhá kapitola pojednává o výkonu trestu u specifických skupin odsouzených, zaměřuje se na odlišnosti výkonu trestu žen a mužů a vymezuje funkci penitenciární péče v nápravných zařízeních. Kapitola obsahuje 3 podkapitoly, které představují výčet obecně nejvýznamnějších problémů, které s danou problematikou souvisejí.

V závěrečné třetí kapitole je blíže popsán prováděný průzkum a je zde provedeno jeho vyhodnocení. Empirické šetření je postaveno na zpracování dotazníku, obsahové analýze dokumentů týkajících se vězeňské tematiky a vypracování kasuistik. Dále jsou zde shrnuty výsledky průzkumu a vyhodnoceny celkem 3 hypotézy, z nichž 2 byly falzifikovány a jedna verifikována pouze částečně. Rozdělení této kapitoly je do 3 podkapitol.

Výsledky průzkumu charakterizovaly ženskou populaci věznic, definovaly její právní vymezení a poukázaly na zvláštní postavení odsouzených matek ve vězeňském prostředí. Z výsledků průzkumu dále vyplynulo, že vyjma výkonu trestu matek, není výkon trestu odsouzených žen nijak zvlášť diferenciován a danou problematikou je třeba se dále zabývat.

SUMMARY

The aim of this thesis was to acquaint the public with the specifics of enforcement of imprisonment of convicted women in a broader context, analyze its current status and analyze the problems associated with it.

This thesis is divided into three chapters. Chapters preceded by an introduction, which focuses on a general summary of information on women in prison. Work is evaluated at the end, which summarizes the problems this thesis.

The first chapter deals with the imprisonment in a historical context and its characteristics in the present and it analyzes the issue of Czech Prison Service. This section contains 3 subsections, which are closely involved in this topic.

The second chapter discusses the performance penalty for specific groups of prisoners, focuses on differences in imprisonment of women and men and defines the function of penitentiary treatment in correctional institutions. The section contains 3 subsections, which are generally the most important list of issues that relate to this topic.

In the final third chapter is described in more detail survey conducted and is carried out its evaluation. Empirical investigation is based on the processing of the questionnaire, content analysis of documents relating to the prison theme and the development of case studies. Then, there are summarized the results of the survey and evaluated 3 hypotheses, 2 of which were falsified, and one only partially verified. Distribution of this chapter is in 3 parts in.

The survey results were characterized by female prison population, defined by its legal definition and highlighted the special status of convicted mothers in prison. The survey results also showed, that except the imprisonment of mothers, not punishment of convicted women separately differentiated and the issue needed further consideration.

ANOTACE

Diplomová práce zpracována na téma „Specifika výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených žen“ se zabývá zvláštnostmi této kategorie uvězněných. Jedná se o minoritní skupinu odsouzených, která však v posledních letech nabývá na významu.

Snahou této diplomové práce je analyzovat současný stav v oblasti výkonu trestu odnětí svobody této specifické skupiny a rozebrat zásadní problémy s tímto spojené. Autorovou snahou bylo i nastínění možného řešení tohoto fenoménu.

Práce je rozdělená do tří kapitol, kdy v prvních dvou kapitolách jsou rozebírány jednotlivé okruhy problematiky a v závěrečné kapitole je provedeno průzkumné šetření.

Klíčová slova

Trest, trestání, vězeňství, trest odnětí svobody, Vězeňská služba ČR, věznice, vězeňské profese, specializovaná oddělení, skupiny odsouzených, odsouzené ženy, odsouzené matky s dětmi, kriminalita, penitenciární péče, resocializace, program zacházení, postpenitenciární péče, Probační a mediační služba ČR, průzkum

ANNOTATION

Master's thesis prepared under the theme "The specifics of the imprisonment of women prisoners" concerns with specificities of this category of prisoners. This is a minority group of prisoners, but in recent years become increasingly important.

The objective of this thesis is to analyze the current situation in the prison of this specific group and analyze the major problems associated with this. The author's aim was also to outline possible solutions to this phenomenon.

The thesis is divided into three chapters, the first two chapters are discussed the issue of individual circuits and the final chapter has been an exploratory investigation.

Keywords

Punishment, punishment, prison service, confinement, Czech Prison Service, prison, prison profession, specialized departments, group of convicts, convict women, convicted mothers with children, criminality, penitentiary care, rehabilitation, treatment program, postpenitential care, Czech Probation and Mediation Service, exploration

Seznam použité literatury

Literatura:

1. BAJCURA, L. *Vězněné ženy ve světě*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Vězeňská služba České republiky, 2005, 86 s. ISBN 80-7044-722-9
2. BLATNÍKOVÁ, Š. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007, 115 s. ISBN 978-80-7338-063-2
3. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 244 s. ISBN 978-80-7380-138-0
4. FISHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*, 1. vyd. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae, 2006, 183 s. ISBN 80-7044-772-9
5. FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat*. 1. vyd. Praha : Dauphin, 2000, 427 s. ISBN 80-86019-96-9
6. INCIARDI, J. A. *Trestní spravedlnost*. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1994, 795 s. ISBN 80-85605-30-9
7. JŮZL, M. *Základy penologie a penitenciaristiky*, Brno: Institut mezioborových studií, 2004, 89 s. ISBN neuvedeno
8. KRATOCHVÍL, V. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné (obecná část)*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 797 s. ISBN 978-80-7400-042-3
9. LEWIS, L. *Historie trestu: justiční tresty od dávných dob po současnost*. 1. vyd. Praha: Svojtka & Co., 2004, 190 s. ISBN 80-7352-021-4
10. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005, 203 s. ISBN 80-7368-002-5
11. MAREŠOVÁ, A. *Výzkum prvovězněných žen*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, 211 s. ISBN 978-80-7338-082-3
12. ŠTĚRBA, V. *Penologie*. 2. vyd. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2009, 148 s. ISBN 978-80-86795-48-5

13. URBANOVÁ, M. *Ženská delikvence*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 247 s. ISBN 80-210-3608-7
14. URBANOVÁ, M. *Ženská delikvence jako sociální jev*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 144 s. ISBN 80-210-3609-5
15. VELIKOVSKÁ, K. *Odsouzená: Jak se žije ve výkonu trestu*. 1. vyd. Brno: Jota, 2007, 360 s. ISBN 978-80-7217-544-4
16. WIMMEROVÁ, J. *Kamínek v sukních*. 1. vyd. Praha: Formát, 2004, 148 s. ISBN 80-86718-37-9
17. Kabinet dokumentace a historie VS ČR. *Časopis pro historickou penologii*. Praha: Institut vzdělávání Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2007, 64 s.

Právní normy, interní akty:

18. Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*
19. Zákon č. 141/1961 Sb., *o trestním řízení soudním (trestní řád)*
20. Zákon č. 1/1993 Sb., *Ústava České republiky*
21. Zákon č. 2/1993 Sb., *„Listina základních práv a svobod“*
22. Zákon č. 169/1999 Sb., *o výkonu trestu odnětí svobody*
23. Zákon č. 218/2003 Sb., *„o soudnictví ve věcech mládeže“*
24. Zákon č. 555/1992 Sb., *o Vězeňské a justiční strážci České republiky*
25. Zákon č. 257/2000 Sb., *o Probační a mediační službě*
26. Zákon č. 293/1993 Sb., *o výkonu vazby*
27. Zákon č. 117/1852 ř. z., *o zločinech, přečinech a přestupcích*
28. Zákon č. 140/1961 Sb., *trestní zákon (platný do 31. 12. 2009)*
29. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., *„řád výkonu trestu odnětí svobody“*

30. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., „řád výkonu vazby“
31. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 37/1992 Sb., *o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy*
32. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 37/1992 Sb., kterou se mění vyhláška č. 345/1999 Sb.
33. Vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 288/2003 Sb.
34. Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rady Evropy č. R (87) 3
35. Vnitřní řád Věznice Opava – Objekt Olomoucká
36. Vnitřní řád Věznice Světlá nad Sázavou
37. Statistická ročenka Vězeňské služby ČR za rok 2009

Internetové zdroje:

38. <http://vcr.cz> – Vězeňská služba ČR
39. <http://www.ivvs.cz> - Institutu vzdělávání Vězeňské služby ČR
40. <http://vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93> - Věznice Světlá nad Sázavou
41. <http://vscr.cz/veznice-opava-83> - Věznice Opava
42. <http://portal.justice.cz> - občanské sdružení Rozkoš bez rizika
43. <http://www.sance.info/index.php> - Ministerstvo spravedlnosti ČR. Oficiální server českého soudnictví.
44. <http://www.reformajustice.cz> - Ministerstvo spravedlnosti ČR. Reforma justice
45. <http://www.mvcr.cz> - Ministerstvo vnitra ČR
46. <http://www.pmscr.cz> - Probační a mediační služba ČR
47. <http://www.helcom.cz> - Česká helsinský výbor

48. <http://www.domovrepy.cz> - Domov sv. Karla Boromejského
49. <http://www.czso.cz> - Český statistický úřad
50. <http://www.ok.cz/iksp/> - Institut pro kriminologii a sociální prevenci
51. <http://abonent.lexdata.cz> - Právní informační systém LexDATA
52. <http://www.juristic.cz> - Právního server Spolku Juristic
53. <http://trestni-rizeni.com> - Trestní právo pro laiky
54. <http://www.sedmagenerace.cz> - Společensko-ekologický časopis 7. generace
55. <http://wikipedia.cz> - Internetová encyklopedie Wikipedia
56. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz> - Slovník cizích slov ABC.cz

Seznam příloh

Příloha č. 1 Dotazník

Příloha č. 2 Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů ČR a organizační struktura Vězeňské služby České republiky

Příloha č. 3 Fotografie nápravných zařízení pro odsouzené ženy

Dotazník – ženy ve vězení

Úvodem:

S přáním hezkého dne se na Vás obracím jakožto student magisterského programu Univerzity Tomáše Bati s prosbou o pomoc při získání podkladů pro zpracování závěrečné diplomové práce na téma Specifika výkonu trestu odnětí svobody u odsolených žen. Žádám Vás tímto o vyplnění následujícího dotazníku, který je samozřejmě anonymní a dobrovolný. Jeho konkrétním účelem je zmapování současné situace v českém vězeňství, získání odpovědí na specifické otázky související s tímto tématem a statistických podkladů pro další zpracování. Některé ze zvolených otázek Vám mohou připadat příliš intimní a zasahující do Vašeho soukromí a proto, tak jak bylo řečeno výše, jejich vyplnění záleží pouze na Vašem svobodném rozhodnutí. Ve svých odpovědích se prosím snažte být co nejobektivnější a tyto vyplňovat pravdivě. Získané údaje budou využity při zpracování diplomové práce a nebudou zneužity ke komerčním účelům. Za čas strávený zodpověděním otázek Vám předem velmi děkuji.

Praktické:

V dotazníku jsou obsaženy jak otázky uzavřené (volba mezi dvěma či více možnými odpověďmi) tak i otázky otevřené (možnost volné odpovědi). V případě volby z nabízených možností svou odpověď vyznačte křížkem (lze vybrat i více možností). Vyskytne-li se v dotazníku otázka, na kterou odmítáte odpovědět, tak tuto nevyplňujte a přejděte k otázce následující. Vyplněný dotazník prosím vložte do přiložené obálky a odevzdejte odpovědné osobě.

DOTAZNÍK

1) **Věk:** **Státní občanství:** **Národnost:**

2) **Rodinný stav:**

svobodná vdaná rozvedená vdova

3) **Soužití před nástupem do výkonu trestu:**

s partnerem s rodiči s jinými příbuznými

s přáteli sama jiné jaké:

4) Dosažené vzdělání:

bez vzdělání základní škola
vyučena bez maturity vyučena s maturitou střední bez maturity
střední s maturitou vysokoškolské
jiné jaké:

5) Vykonávaná profese před nástupem do výkonu trestu:

odborná práce manuální práce administrativa
nezaměstnaná invalidní důchod dříve nepracovala

6) Máte děti:

ne ano
jestliže ano, kolik a v jakém věku:

7) Náboženské vyznání:

bez vyznání římskokatolické evangelické
jiné jaké:

8) V jakém rodinném prostředí jste vyrůstala (vyberte i více možností):

úplné neúplné přátelské nepřátelské
tolerantní harmonické bez zájmu sociální
neharmonické disfunkční rodič alkoholik rodič násilník

9) Vztah s rodiči (označte jako ve škole):

s matkou:
s otcem:

10) Výchova v dětství:

oba rodiče pouze matka pouze otec prarodiče
jiní příbuzní instituciovaná jiná jaká.....
(Pozn: instituciovaná = dětský domov apod.)

11) Počet sourozenců:

vlastní kolik: nevlastní kolik: žádný

12) V dětství jsem žila ve:

vesnice malé město středně velké město velké město Praha

13) Před nástupem trestu jsem žila ve:

vesnice malé město středně velké město velké město Praha

14) Pokolikáté jste ve vězení:

poprvé podruhé potřetí více jak potřetí
pokolikáté:

15) Za kolik a pro jaké trestné činy jste odsouzena (lze uvést i paragrafové znění):

počet TČ:
druh TČ:

16) Jaké je délka Vašeho trestu:

délka:

17) Co Vás vedlo ke spáchání Vašeho trestného činu:

drogová závislost majetkový prospěch existenční nouze
důvěřivost partner patra sebeobrana
pracovní ambice nevím jiný jaké:

18) Svůj trest vnímám jako:

spravedlivý jsem s ním smířená
nespravedlivý *důvod: je nepřiměřený* *špatná práce soudce/advokáta*
vleklé soudní řízení *příliš formální přístup*
špatná práce policie *špatná kvalifikace*
jiný *jaký:*
je mi to jedno

19) Nalezla jste ve věznici nové přátele:

ano ne nevím

20) Jak se vyrovnáváte s pobytem ve vězení:

dobře jsem s tím smířená vůbec nevím

21) Jste v kontaktu s někým za „zdi věznice“:

ne ano v jakém: korespondence návštěvy telefonický
jiný jaký:.....

22) Byla jste ve vězení kázeňsky trestána:

ne ano kolikrát:

23) Jakého programu zacházení se ve věznici účastníte:

pracovní vzdělávací speciálně výchovné
volnočasové extramulární jiný jaký:
(Pozn. extramulární programy = programy podporující a posilující sociální vazby za zdi věznice)

24) Podle čeho jste si vybírala program zacházení:

- podle jeho zaměření a mého zájmu
- podle vedoucího kroužku
- podle ostatních odsouzených
- podle doporučení
- podle předchozích zkušeností
- jiná možnost:

25) Myslíte si, že program zacházení má pozitivní vliv na Váš rozvoj:

určitě ano spíše ano nevím spíše ne určitě ne

26) Využijete činnosti, které vykonáváte v programu zacházení po Vašem propuštění na svobodě:

určitě ano spíše ano nevím spíše ne určitě ne

27) Zlepšuje Vám program zacházení průběh výkonu trestu:

určitě ano spíše ano nevím spíše ne určitě ne

28) Pomáhá Vám program zacházení k návratu do běžného života:

určitě ano spíše ano nevím spíše ne určitě ne

29) Pomáhá Vám výkon trestu odnětí svobody změnit své chování k lepšímu:

určitě ano spíše ano nevím spíše ne určitě ne

30) Ohodnoťte prostředí a vybavenost věznice:

dobrá spíše dobrá normální spíše špatná špatná
nevím jiná jaká:

31) Jaký je přístup zaměstnanců Vězeňské služby:

dobry spíše dobrý normální spíše špatný špatný
nevím jiný jaký:

32) Jaká je podle Vás míra kontroly Vězeňské služby:

velmi vysoká vysoká střední nízká velmi nízká
jiná jaká:

33) Jak si myslíte, že se projeví výchovná snaha zaměstnanců Vězeňské služby na Vašem životě po propuštění:

jen pozitivně spíše pozitivně spíše negativně
jen negativně neprojeví se nevím

34) Komu ve věznici nejvíce důvěřujete:

jiné odsouzené vychovateli dozorcí psychologovi
speciálnímu pedagogovi sociálnímu pracovníkovi sama sobě
někomu jinému komu:

35) Jaký je podle Vás ve věznici režim:

tvrdý/přísný spravedlivý jak kdy výchovný lidský
měkký/mírný nespravedlivý neměnný nevýchovný nelidský
nevím jiný jaký:

36) Domníváte se, že se po propuštění vrátíte k trestné činnosti:

určitě ano spíše ano nevím spíše ne určitě ne

37) Co nejvíce ovlivní, abyste již nepáchala trestnou činnost po Vašem propuštění:

- dovednosti/znalosti získané v programu zacházení
- režim panující ve věznici
- budoucí zaměstnání
- rodina
- nové bydlení
- jiná možnost jaká:

38) Jaké jsou Vaše hodnoty (u každé z položek uveďte své hodnocení; 1 – nejméně důležitá, 9 – nejdůležitější):

Láska		klidný život		bohatý duševní život	
Přátelství		být šťastná		moudrost	
Zdraví		kariéra		čas pro sebe	
Rodina		úspěch v práci/ve škole		být oblíbená	
mít děti		vzdělání		být atraktivní	
Svoboda		vytvořit něco trvalého		víra v Boha	
dobré bydlení		být užitečná pro druhé		mír	
mít soukromí		postavení ve společnosti		kultura/umění	
sexuální život		peníze		drahé auto	
nemám žádné		jiné:			

39) Myslíte si, že existují mezi běžným výkonem trestu odsouzených mužů a žen znatelné rozdíly:

- ne nevím ano jaké:
-
-

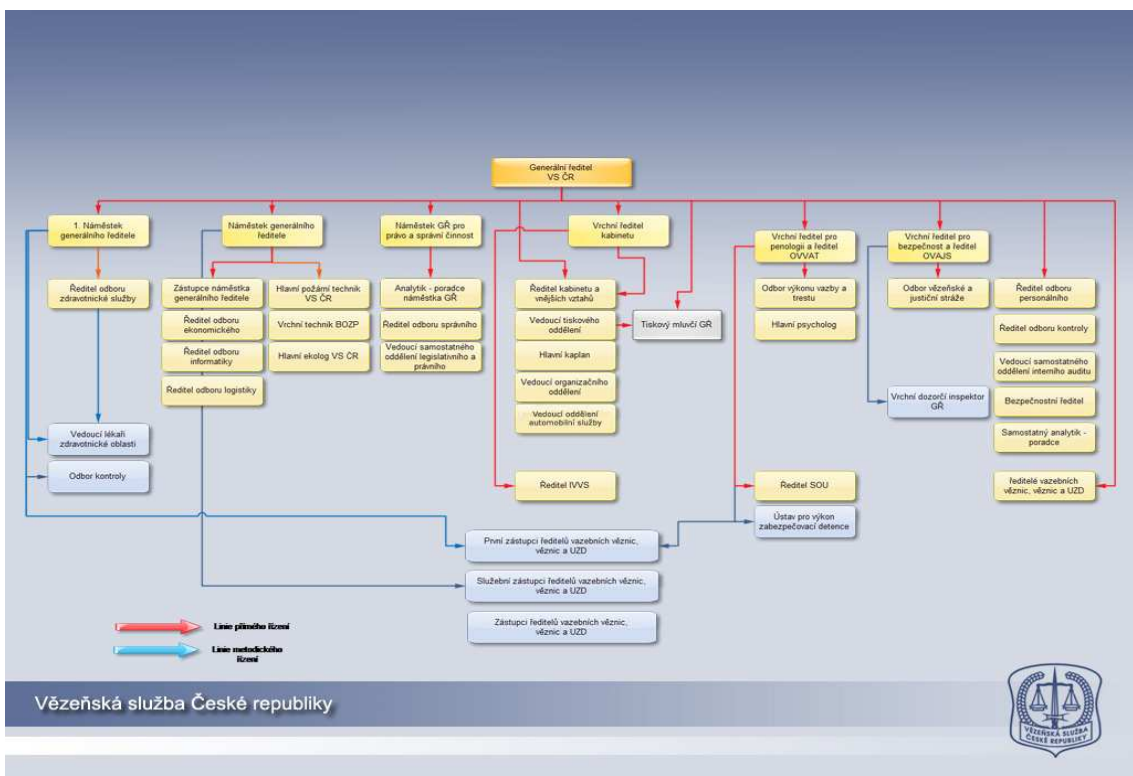
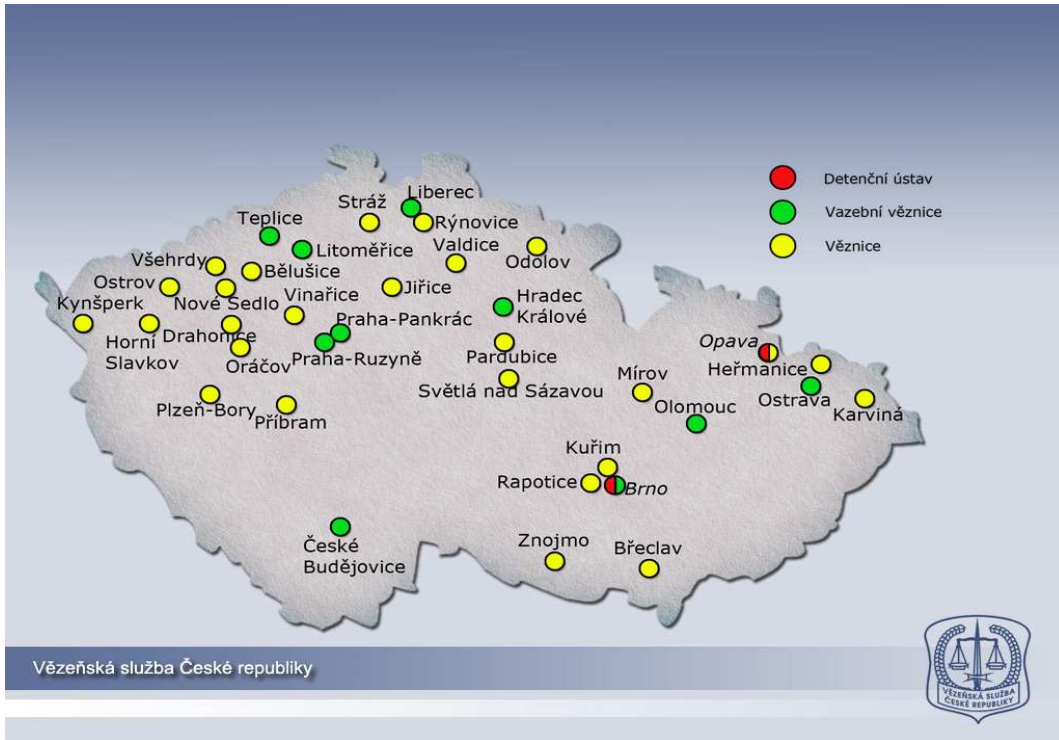
40) Myslíte si, že se výkon trestu na specializovaném oddělení odsouzených matek s dětmi od toho běžného nějak významně odlišuje:

- ne nevím ano jak:
-
-

41) Na jaké úrovni je podle Vás péče o odsouzené matky s dětmi:

- velmi dobrá dobrá průměrná uspokojivá špatná hrozná
- jiná jaká:

Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů ČR a organizační struktura Vězeňské služby České republiky

Fotografie nápravných zařízení pro odsouzené ženy

Domov sv. Karla Boromejského v Praze - Řepy

Věznice Světlá nad Sázavou